వివాహ సమయ మీమాంసాపత్రి

దాని విమర్శ

శ్రీరస్తు.

శ్రీవేంకటేశాయనమః.

వివాహసమయమీమాంసాభిధానవిమర్శ

చెన్నపురీ సంస్కృత కలాశాలాయాం లబ్ధప్రతిష్ఠేన,

తిరుపతి శ్రీవేంకటేశవిద్యాశాలా ప్రథమసహాయోపాధ్యా

యేన, అద్వైతవిశారద బిరుదాంకితేన,

అనన్తకృష్ణశాస్త్రిణా

విరచితా.

వేంకటగిరి నగరాస్థానసేన

శ్రీ కాళహస్తీశ్వర సంస్థానసమాకృష్టచిత్తేన

శ్రీ మద్రపురీకైలాస నివాసనిసేకేన

కురువాడవంశ ముక్తికమణినా

బ్రహ్మశ్రీ

రాఘవాచార్యేణ

తిరుపతి శ్రీవేంకటేశ్వరవిలాస ముద్రణాలయే,

ముద్రాపితా

విజయేతేతరామ్.

1913.

శ్రీరస్తు.

భూమికా

భోభో ఆస్తికవర్యాః,

కేచిత్ రజోనంతర వివాహం సముద్రయానంచ నశాస్త్రనిషిద్ధమితి కేచిచ్చైతదుభయం నిషిద్ధమితిచ వర్ణయన్తః ధర్మతత్త్వవిషయే వ్యామోహయన్తి సమానస్మాదృశానితి ధర్మతత్త్వజిజ్ఞాసయాఽస్మాభిరస్మదీయాఽద్వైతసభాయాం ప్రార్థితాః పండితవర్యాః శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యా స్వరూపానందేంద్ర సరస్వత్యః పండితవర్యాః బ్రహ్మశ్రీ చిదంబరం వారిహారశాస్త్రిణః, కుంభఘోణాఽద్వైత సభాపండితాః బ్రహ్మశ్రీ కృష్ణశాస్త్రిణః, వెంకటగిరిసంస్థానపండితాః బ్రహ్మశ్రీ వెంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిణో ఽన్యైశ్చైకమత్యేన విచార్య ఉభయాశాస్త్రీయతామేవ శాస్త్రసిద్ధాన్త ఇతి నిరణైషత॥ నిర్ణీతశ్చ సోఽర్థో గ్రంథరూపేణ ప్రకటనీయ ఇత్యస్మదీయామభ్యర్థనాం తిరుపతి శ్రీవెంకటేశ్వరవిద్యాశాలా ప్రధమసహోపాధ్యాయాః బ్రహ్మశ్రీ అనన్తకృష్ణశాస్త్రిణః ద్రాగిత్యేవ సమపూపురన్నితి సంతుష్టాంతరంగావయం సతతమేవతేషాంకృతజ్ఞతా మావిష్కుర్మహే॥ అస్మిన్నల్పగ్రంథవిచారితాః సమావేశనాంగత్వ త్రిరాత్రబ్రహ్మచర్యస్మృత్యర్థ మస్త్రీలింగప్రాబల్యాదయోఽనుల్లంఘిత శాస్త్రసిద్ధాన్తాస్సతరామేవస్వరూపానందేంద్ర సరస్వతీప్రభృతిభిః పండితవర్యైః బహుభిరామోదితాశ్చ మహతే లోకోపకారాయ కల్పేరన్నితి గ్రంథమిమంప్రాచీకశామ॥

శూద్రాదయోఽపి—యేషాం రజోనంతరమపి వివాహానద్యో పాయతే ఽపి రజోదర్శనతః పూర్వమేవ వివాహో హ్యాయుక్త ఇతి తమిదానీమాచరన్తీతి స్థితే బ్రాహ్మణానాం తాదృశ సమయపరికల్పనార్థం యత్నః కలివిజృంభిత ఏవేతి ఇనవిస్మృతా మహే. ఏవం సముద్రయానవిషయేఽపి వర్ణసాంకర్యా పత్త్యా జాతి భ్రంశాఽఽపత్త్యా చ శూద్రాదీనామపి తదధర్మకత్వే స్థితే బ్రాహ్మణానాం — యేషాం కృత ప్రాయశ్చిత్తానామపి సంవ్యవహారశ్శాస్త్రనిషిద్ధః — తేషాం తదభ్యనుజ్ఞాన సమయకల్పనార్థా ప్రవృత్తిరపి కలివిజృంభితైవేతి మన్యామహే॥

ఏవంచ యథా వర్ణసాంకర్యాదికం ధర్మవిప్లవశ్చ న స్యాత్ తథా శిష్టపరంపరాఽఽగతసనాతన ధర్మసమయానుపాలన మేవ సర్వేషామస్మాకం నిశ్శ్రేయసప్రయోజనమితి తత్రైవ సర్వైరప్యాస్తిక వర్యైరనుసరణీయ మితి ప్రార్థయామః.

ఇతి

శ్రీకాళహస్త్యద్వైతసభాకార్యదర్శీ

కుపవాడ — రాఘవార్యః

ఓం

శ్రీరస్తు.

శ్రీనివాసోవిజయతే.

మాతామహమహాశైలం మహస్తదపితామహం।
కారణంజగతాంవన్దే కణ్ఠామపరివారణం॥

ఆర్యాః—విదితచరమెవేదం తత్రభవతాంభవతాం, యద్ధర్మా ర్థకామమోక్షా ఇతి చత్వారః పురుషార్థాః; ధర్మాశ్చ వర్ణాశ్రమభేదే న బహుధా విభక్తాః. బ్రాహ్మణ్యాదివర్ణభేదశ్చ జాతిబ్రాహ్మణ్యాది నా కర్మబ్రాహ్మణ్యాదినాచ ద్వివిధః. తత్రచకర్మబ్రాహ్మణ్యాద్యేవ పరమోత్కృష్టమితి.

తత్ర—యథాపుంసాం జాతిబ్రాహ్మణానాముపనయనంవినా న కర్మబ్రాహ్మణ్యసిద్ధిరేవం స్త్రీణామపి తాదృశీనాం వివాహం వినానతా దృశబ్రాహ్మణ్య సిద్ధిరిత్యవశ్యకర్తవ్యేషు కృత్యేషు వివాహమపి ముఖ్యం మన్వానాస్సర్వేఽపి కన్యాపితరస్తన్నిర్వర్తనేఽమాన్తమేవ క్లేశమనుభ వన్తి. తత్రచకారణం బహుశతపరిమిత వరదక్షిణానిమిత్త నిర్బంధఏవ. తత్ప్రసక్తిశ్చ స్త్రీమాత్రవిషయేఽదృష్టరజః కాలనియమెనైవ సంప ద్యతే.

తత్ర యదిపుంసామివస్త్రీణామపి విషయె వివాహకాలనియ మోనాస్తితి సమయోభవిష్యతి తర్హివరదక్షిణానిమిత్త నిర్బన్ధస్యాపినా

వసరఃస్యాత్. యత్రగృహ్యసూత్రస్మృత్యాదిషువిషయే నైతాదృశకాలనియమో నైతాదృశనిర్బంధస్తత్ర దృశ్యత ఇత్యుపాయ ఏవేదం సమయాన్తరపరికల్పనం ఉక్తనిర్బంధపరిహారే. తత్రాపి సర్వథాపి కాలనియమాభావే పంచాశద్వయః పర్యన్తమపి వివాహం వినావస్థానం స్యాదితిశాస్త్రైర్గౌణకాలత్వేనప్రతిపాదితషోడశాది వయ ఏవ పరమావధిరితి కల్పనే నదోషఇతిమన్యామహే.

ఇదానీన్తనాస్తు రజోదర్శనతః పూర్వమేవ వివాహఇతి సమయోఽయంపరంపరా న్యాయప్రాప్త కేవలాచారమూలకో నప్రమాణమితిపశ్యామః. కల్పయితవ్యేచ సమయే రజోదర్శనానన్తరమపివర్షత్రయంనదోషఇత్యేవసమయః సాధీయాన్.

యేన బాల్యవైధవ్యాది దుఃఖాన్యపినిరవకాశానిభవన్తి. మహర్షయోఽపిసమే కలివర్జ్యప్రకరణే అక్షతకన్యాపునర్వివాహమపి సమామనన్తో రజోదర్శనానన్తర వివాహసమయకల్పన మప్యావశ్యకమిత్యభిప్రయన్తి.

ఏవఞ్చ రజోనన్తరవివాహ నిషేధపరాణాం సర్వేషామపివచనానాం యుగాన్తరవిషయకత్వేనోపపత్తి వర్ణనమేవసాధీయః.

యుగాన్తరేష్వక్షత కన్యాపునర్వివాహోఽపి ధర్మజ్ఞసమత ఇతి నబాల్యవైధవ్యదోషః సమాపతిత ఇతి ఋత్వన్తరవివాహనిషేధవచనాని యథార్థాన్యేవేతి యుక్తం.

అథవా—ఏవంమన్యామహే — సర్వేషామపినిషేధవచనానామృతుసమనన్తరవర్షత్రయసమనన్తరదాన గోచరత్వేనోపపత్తిరితి.

“అవివాగుణహీనాయా నోపయచ్ఛేద్రజస్వలాం॥”

ఇతివదతాంబోధాయనాచార్యాణా మప్యత్రైవాశయ ఇతి
కల్పయామః.

యతోహి సర్వస్మృత్యేకవాక్యతయైవార్థనిర్ణయం యుక్త, మితి
“త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీ కాంక్షేతపితృశాసనం॥”
ఇతి మనువచనావిరోధేనైవార్థబోధనే బోధాయనస్మృతేరపిసామ
ర్థ్యం. నచశంకనీయం-బోధాయనవచనైక వాక్యతయా మనుస్మృతేరేవ
కాలేదాతాపితావాచ్యః. ఇత్యాదిమహాపాయా రజస్వలాదాన నిషేధ
పరత్వేవగంతవ్యే త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనానామాపత్కల్పతయా తద
భ్యనుజ్ఞాన తాత్పర్యకత్వమేవ యుక్తమితి; మన్వర్థవిపరీతాతు యాస్మృ
తిఃసానశస్యతే. ఇతివచనానుసారేణ బోధాయనాది వచనాపేక్షయామ
నుస్మృతేరేవప్రాబల్యమితిసిద్ధత్వేన తదవిరోధేన వచనాన్తరనయనస్యై
వయుక్తత్వాత్. ఏవంచ రజోనన్తరవివాహోపి ధర్మ్యఇత్యేవకల్పనీ
యః సమయః. తథాసతిహి కన్యాస్వాభిమతమేవవరం వృణుయాదతి
పరస్పరకలహాదయః తన్నిబంధనాత్మహత్యాదికంవాఽపి నపదమధి
తిష్ఠేత్. అభిసరణాదిదోషస్తు వాసనావిశేషనిబంధనః ఇదానీన్తనసమ
యేపి దుష్పరిహరఇతి రజోనన్తరవివాహసమయకల్పనం లోకహితై
షిణాం ధర్మజ్ఞానామావశ్యకమేవేత్యేధునాతనాః కేచనమహాశయా
మన్యన్తే.

అస్యాంతు ఉక్తవిధసమయకల్పనాయామపి పరదర్శితానిష్టంబ
పరిహారో నభవిష్యతి॥ నాపివావధూవరయోః కలహాత్మహత్యాపాత
కాది పరిహారః॥ నహిసకృదసకృద్వా దర్శనసంభాషణాదిమాత్రేణ వు

రుషహ్యాదయమిదమేవేతి నిశ్చేతుం రజోదర్శనమాత్రేణ కన్యాప్రభవతి॥ ప్రభవతిచేదపి నవర్షత్రయ పర్యన్తం స్వతన్త్రతయా స్వాభిమతపురుష వరణం పిత్రాన్యస్మిన్ నిర్ణీతే గుణవతివరే పితృవశంవదా యాస్సంభవ దుక్తికం. వర్షత్రయానంతరమేవ ఖలుస్వయంవరకాలః. తదర్థమే వతత్సమయకల్పనేచ సర్వేషాం కన్యాపిత్రాదీనాం పాతిత్యం సంపాదితమితి, నలోకోపకారోనేనసమయేనేతి, భక్షితేఽపిలశునే నరోగశాన్తిరితి సంపద్యతే. శాస్త్రం యద్యపి స్త్రీణాం విషయె షోడశాదివయోగౌణకాల ఇతిబోధయతె, వివాహంవోపనయనం స్త్రీణామాహపితామహః. వైవాహికోవిధిః స్త్రీణామౌపనాయనికః స్మృతః. ఇత్యాదిరూపం; తథాఽపి; రజోదర్శనాభావవిశిష్టోపనయనకాలఏవవివాహకాల ఇత్యకామేనాప్యభ్యుపగమనీయం, ప్రదానం ప్రాగృతోః. కాలేదాత పితావాచ్యః. అపివాగుణహీనాయ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలామిత్యాదివచనా విరోధేనై వ్యాకృశాస్త్రోపపత్తేః వర్ణనీయత్వాత్. ఉత్తరత్రచైతద్విస్తరేణోపపాదయిష్యామః. త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనానామపి యథావత్కల్పితయారజోనన్తర వివాహాభ్యనుజ్ఞాన ఏవతాత్పర్యం తథోత్తరత్ర స్ఫుటీకరిష్యామ ఇతినోక్తానుపపత్తేరవకాశః.

ఏవంకలివర్జ్యప్రకరణె అక్షతకన్యాపునర్వివాహ సమామ్నానమపి నరజోదర్శనానంతర వివాహ సమయకల్పనేలిఙ్గం. యెననిషేధవచనాని యుగాన్తరం గోచరీకుర్యుః. అక్షతకన్యా పునర్వివాహోహి నసంస్కారార్థః; సంస్కారస్య ప్రథమవివాహేనైవ నిష్పన్నత్వాదితి కామార్థత్వేన - కలివర్జ్యప్రకరణె తదామ్నానం కామార్థవివాహనిషేధాభిప్రాయేణత్యేవ కల్పనాసానీయసీ. శూద్రస్త్రీణాన్తున ధర్మా

ర్థోఽవివాహః. కింతుకామాద్యర్థ ఏవేతి యదాకామస్తదా వివాహ ఇతిరజోదర్శనానన్తరమపి వివాహ ఇతియుక్తం. నైవంబ్రాహ్మణక న్యానామపి తద్దృష్టాన్తేన రజోనన్తరవివాహ సమయకల్పనంసాధీయః. బ్రాహ్మణకన్యానాన్తు ధర్మార్థఏవ వివాహాః కలాయుగ; ధర్మార్థశ్చ వివాహః అష్టవర్షాదిబాలికామేవ సంస్కుర్యాదిత్యుత్తరత్ర విస్తరేణో పపాదయిష్యామః- ఏవంచ సమయాన్తర కల్పనాయాంసో నిష్ప్రయోజన ఇతిపశ్యామః.

యదపియువతివివాహపక్షే తావాన్నాత్మహత్యాదిర్యావాన్బా ల్యవివాహ ఇతిలోకోపకారార్థం సమయాన్తరకల్పనయా [illegible]క్తమేవ. పూ ర్వతనాశ్చాపిలోకోపకారార్థం శాస్త్రీ[illegible]స్యధర్మస్య సమయవిశేషా నచీక్లృపన్నితిహిస్మృతి పురాణేతిహాసాది భ్యోవగమ్యతే. ఏవమిదా నీన్తనైరపి ధర్మజ్ఞైః సమయవిశేషపరికల్పనే నదోషఇతిశఙ్క్యంతే — తత్రప్రతిబ్రూమః—ఏవంచేత్సర్వథాత్మ హత్యాది దోషోయథానప్రస రేత్తాదృశ సమయకల్పనార్థమేవ యతితవ్యం. నచాంగ్ల[illegible]దేశామివబహు కాలం యథేష్టసహాసన సహశయనాదిభిః పురుషాశయవినిశ్చయానం తరమేవ వివాహః సమాచరణీయఇతి. —ననుప్రాగ్వస్మి[illegible]సమయే— యస్యాంమనశ్చక్షుషోర్నిబన్ధః. త్రిరాత్రం బ్రహ్మచా[illegible]స్యా రేస్యాం సుప్రజాస్త్వాయేత్యాదిమన్త్ర[illegible] — విపరీతమేతత్ —ప్రథమంహిసూత్రం ద్వి[illegible]యస్మి[illegible] సమ[illegible]విశేష తః స్వారసం. తత్రహిసూత్రే మనశ్చక్షుషోర్యస్యాం నితరాంబన్ధః సాక న్యావివాహ్యేతిబోధ్యతే. తత్రచక్షుర్నిబన్ధః సుతరాంయద్యపిరూపాది దర్శనమాత్రేణ సంభవేత్. మనోనిబన్ధస్తు తరాంనసహాసన సహశ

యనాది కలాపమంతరా సంభవేదితి సర్వానుభవసిద్ధమిదం. తత్రైవం సత్యుభయనిబంధనమపి నియతం సూత్రయన్నాపస్తంబాచార్యోఽపి ద్వితీయసమయ పక్షపాతీతి కల్పనైవ సాధీయసీ. ఏతేన ద్వితీయ సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతం భవతి. వివాహాదిదినత్రయం హి సంగమో నిషిధ్యమానో వివాహాతః పూర్వం సంగమం నిషేధతీతి తృతీయసమయకల్పనాయామనవకాశత్వాత్. ఏవం చతుర్థరాత్రసమావేశనమపీత్యాది స్వయమేవోహనీయం. సుప్రజాస్త్వమేతి హి మంత్రలింగం సుతరాం ద్వితీయసమయపరలింగం. సంజాతగర్భామేవ యువతిముద్దిశ్య సుప్రజాస్త్వం ప్రార్థ్యతే లోకే. నత్వసంస్పృష్టమైథునామపీతి ద్వితీయసమయకల్పనార్థమేవ కుతోఽవసీయత ఇతి పర్యనుయుఙ్క్ష్మహే. ఏవంచ యత్కించిద్వర్ణసారస్యం మనసి నిధాయ స్వాశయ ఏవ ధర్మశాస్త్రాణామన్యథానయనే మహదేవానర్థజాతం లోకస్య భవేదితి లోకోపకారార్థం ప్రవృత్తైః లోకాపకార ఏవ కృతః స్యాదితి, వినాయకం ప్రకుర్వాణో రచయామాస వానరమితి, వచనగోచరతాపత్తిరితి సాధుజనక్షుణ్ణమార్గేణైవ ధర్మశాస్త్రార్థవిచారః కరణీయ ఇతి తథావిధానే రజోనన్తర వివాహశాస్త్రీయతాసిద్ధిరితి రజోనన్తరవివాహధర్మతావాదోఽసంభవదుక్తిక ఏవ. బాల్యవైధవ్యాపేక్షయా యువతివైధవ్యమేవ మహతేఽనర్థాయ భవతీత్యత్రాపి లోకస్యైవ ప్రమాణమితి విస్తరభయాదుపరమ్యతే. ఏవఞ్చ సమయాన్తరాకల్పనేఽపి పూర్వతనసమయానుపాలనమేవ లోకోపకారాయ భవతీతి తత్రైవ సమ్ప్రదాయప్రాప్తికసమయస్యైవ స్వీకర్తవ్యమితి వర్ణయన్తి.

తత్ర కేచిన్నృశంసతమం యుక్తమితి విమృశ్యన్తే యద్యపి పండితవర్గైః

ర్గణపతి శాస్త్రిభిరే తద్విషయమధికృత్య కశ్చన గ్రంథో౽పి యోనిర్ణయా ర్థ్యనిరమాయి. యద్యపిచ తాదృశైః శ్రీనివాసశాస్త్రిభిః తదుపరి కశ్చన గ్రంథో వివాహకాలవిమర్శార్థ్యో౽గ్రథి. ప్రథమగ్రంథకృతాన్తు రజో దర్శనతః పూర్వమేవ బ్రాహ్మణస్త్రీణాం వివాహ ఇత్యాశయః. ఉత్తర గ్రన్థకృతాన్తు రజోదర్శనానన్తరమపి నాసాంవివాహోఽబాధిత ఇతి తత్త ద్ధర్మశాస్త్రేభ్య ఉపగమాదిత్యాశయః. తథాఽపి గ్రంథద్వయోక్త విషయే కో వా విషయః శాస్త్రసంమత ఇతివిచారణీయ మిత్యేకేషాం నాస్తైవాసినామభ్యర్థనామనుసృత్య అస్వతంత్రప్రజ్ఞా అపరినిష్ఠితాశ్చ వయమపి కమపిగ్రంథంనిర్మాతుం ప్రవర్తామహే.

తత్రాదౌ వివాహపదార్థం నిరూపయామః. వివాహో నామ వి జాతీయసంస్కారప్రయోజకం గ్రహణం. గ్రహణంచ స్వమేయమితి స్వ తాస్పదీభూతతయా జ్ఞానం. స్వస్వత్వం ప్రతిగ్రహాదిస్సాధారణం విశేషితం. సం స్కారశ్చ పాణిగ్రహణపూర్వకమన్త్రావధి సప్తపదీగమనసహితమన్త్ర మంత్రసముదాయకరణకక్రియాకలాపజన్యాదృష్టవిశేషః తథాచ స్త్రీనిష్ఠ సంస్కారప్రయోజక ప్రతిగ్రహజన్యస్వత్వాస్పదీభూతతయా జ్ఞానమేవ వివాహపదార్థః. ఏతాదృశే చ వివాహే సమావేశనం నామాఙ్గం సర్వ పిశాస్త్రవోదితం. శేషం సమావేశనే జపేదిత్యాపస్తంబసూత్రం చతు-ర్థ్యాం సమావేశన ఏవారోహాదురమితి ప్రాఞ్చిదధాః. ఏవంచ చతుర్థ దినే సమావేశన విధానాన్యథానుపపత్యా న రజోనన్తరవివాహ ధర్మతా సిద్ధిరితి కేచిద్వర్ణయన్తి. ఇమమేవపక్షముపయోనిర్ణయకారా అభ్యను వర్తన్తే.

అన్యేతు పాణిగ్రహణమన్త్రావధి సమావేశనమన్త్రాన్త మన్త్రాణి

సముదాయకరణకక్రియాకలాపజన్యాదృష్టవిశేష ఏవవివాహపదార్థః. ఋతుసమావేశనాదిత్రిరాత్రం వివాహచతుర్థదినేఽనుష్ఠేయం సమావేశనాన్తరమపివిద్యతే. తదన్యథానుపపత్త్యా రజోదర్శనానన్తరవివాహోఽపి శాస్త్రీయ ఇతి సిద్ధ్యతీతి మన్యన్తే. ఇమమేవ పక్షం వివాహకాలవిమర్శకారా [illegible]

పరే తు—యద్యపి సమావేశనమన్త్రాః తన్మన్త్రసముదాయకరణకక్రియాకలాప జన్యాదృష్టవిశేష ఏవవివాహః. యద్యపిచ ఋతుసమావేశనాదిత్రిరాత్రం వధూవరయోః పరస్పరమిథునీభావలక్షణం శాస్త్రేణచోద్యతే; తథాఽపితాదృశ సమావేశనాద్యన్యథానుపపత్త్యా రజోనన్తరవివాహః పరం న సేత్స్యతి. తత్రచయుక్తిరుపరిష్టాదుపపాదయిష్యామఇతి ప్రతిపాదయన్తి.

తేనాత్రోక్తం వామతం యుక్తమితివిచారణాయాం న తావత్ ప్రాథమికం రజోదర్శనం సమాపనం. పయోనిర్ణయకారా హ్యేవం వదన్తి. నహిఋతౌ పశ్యేచ్చతుర్థదినే ఽపిసమావేశనమనుష్ఠేయతయావిధీయతే. అపస్తంబాచార్యైస్తు యద్యపి 'శేషం సమావేశనే జపేదితిసూత్రేణ చతుర్థదినే తద్విధేయత్వమివప్రతీయతే; తథాపితాదృశసూత్రస్య క్రమవిశిష్టమన్త్రజపవిధాన ఏవ తాత్పర్యమభ్యుపగమనీయం నతు సమావేశనవిధానే; తస్యనిమిత్తత్వేనాత్రనిర్దేశాత్. నహినిమిత్తానామపి చంద్రోపరాగాదీనాం ఉపరాగేస్నాయాదితి విధివిషయత్వం కస్యాపిసమ్మతం. సమావేశ్యేతి ముక్తకంఠమేవ తైః సోఽపి శ్రేణిపత్యాత్రయిత్యా సమావేశనేజపేదిత్యేవంరూపేణ సూత్రేయమాచార్యాణాముక్త తాత్పర్యకల్పనస్యైవస్వారసత్వాత్. దృశ్యతేహిప్రాయేణ సప్తమ్యన్తపదోపాత్తానాం నిమి

త్తత్వేనాన్వయ ఉపరాగస్నాయాదిత్యాదిష్ఠలే. తత్సామాన్యాదత్రాపి సమావేశనే ఇతి సప్తమ్యా స్నపహోపాత్తస్య నిమిత్తత్వేనాన్వయవర్ణన మేవయుక్తం. నిమిత్తత్వేనోపాత్తస్యచ సమావేశనస్య స్వరూపంకిమి తిచేత్. సమావేశనపదస్య బహుజనసంమేళనఏవ శక్తత్వాద్బహుజన సంమేళనమేవనిమిత్తత్వేనప్రతీయతే. తథాపిసుదర్శనాచార్యభాష్యపర్యా లోచనయా ఋతుసమావేశనమేవత దితిబ్రూమః. ఇత్థంహితదీయాభి ప్రాయః. అత్రసమావేశన పదేన వధూవరయోః పరస్పరమిథునభావ నిమిత్త సహశయనమేవవివక్ష్యతే "రజఃప్రాదుర్భావాత్స్నాతా మృతు సమావేశనే ఉత్తరాభిరభిమన్త్రియతే,, ఇత్యనంతరతృతీయసూత్రే ఋ తుశబ్దేనసాకం సమావేశనపదంప్రయుఞ్జానానామాచార్యాణాం సూ త్రద్వయగతసమావేశన పదయోరుభయోరప్యేకార్థతా కల్పనస్యైవ యుక్తత్వాత్. ఏవఞ్చపూర్వత్ర కేవలసమావేశన పదప్రయోగేఽపి తస్యార్థాంతరపరత్వాపత్యా ఉక్తవిధార్థసిద్ధిర్నస్యా దిత్యుత్తరసూత్రే ఋతుసమావేశనే ఇతిఋతుశబ్దోఽపిప్రయుజ్యతే. అయఞ్చసమావేశనం నామవధ్వాసహమైథునార్థం శయనం ఉత్తరత్ర ఋతుసమావేశన ఇతి ఋతులిఙ్గాత్ ఇతివాక్యబలేనలభ్యతే. ఇదంహివాక్యం సమావేశనపదా ర్థనిర్ణయద్వారా తత్స్వరూపనిరూపణార్థమేవ ప్రవృత్తం. యదిసమా వేశనపదస్య వ్యవాయార్థకత్వంలోకతః సిద్ధంతర్హ్యనంతర తృతీయసూ త్రేపి కేవలసమావేశనపదమేవాచార్యాః ప్రయుఞ్జీరన్॥ నైతదస్తి॥ ఏవ ఞ్చతాదృశం సమావేశనంనిమిత్తీకృత్య శేషంసమావేశనే జపేదితిసూ త్రేమంత్రజపోవిధీయత ఇత్యేవాపస్తంబాచార్యాణామాశయః. ఏవఞ్చ చతుర్థదినే సమావేశనవిధానంకుత్రాపి నోపలభ్యతఇతి తదన్యథానుప పత్యా ఋతుమతీవివాహసాధనం నయుక్తమితి ॥

అన్యేతు శేషం సమావేశనేజపేదితి సూత్రయతామాపస్తంబాచార్యాణాం సమావేశనవిధానేపి తాత్పర్యమభ్యుపగమనీయమేవ. సమావేశనస్యహి నైఘస్య నిమిత్తత్వేనోపాదానం నయుక్తం. సహివిధివిషయాణాంకుత్రాపి నిమిత్తత్వేనాదరణందృశ్యతే. అనిష్టానామేవ తూపరాగాదీనాం నిమిత్తత్వేనాన్వయః. నత్విష్టానామపీతి సమావేశనస్యేప్సితస్య నిమిత్తత్వేనాన్వయవర్ణనం నసంభవతి. ఏతేనరాగప్రాప్తస్వత్తస్త్రీసమావేశనమపి ననిమిత్తత్వేనాస్తీతి సూచితం. యదిహిశబ్దక్రమాదర్థక్రమోబలీయానితిన్యాయేన రజఃప్రాదుర్భావాత్స్నాతా మృతుసమావేశనే ఉత్తరాభిరభిమంత్రయతీతి సమనంతరతృతీయసూత్రార్థఏవప్రథమతోవక్తవ్యఇతి తత్సూత్రవిహితం సమావేశనమనూద్యైవానేనక్రమమంత్రజపయోః విధానమిత్యుపపాద్యేత తదాపిప్రాప్తకర్మోద్దేశేనానేక విధానేవాక్యభేదఇతి యదాగ్నేయోష్టాకపాలో మావాస్యాయాం పౌర్ణమాస్యాఞ్చాచ్యుతో భవతీతివాక్యస్యేవ విశిష్టవిధిపరత్వమేవాంగీకరణీయమితిక్రమ మంత్రజపసమావేశనానాం సర్వేషాంవిధేయత్వేవభవతి. ఏవఞ్చసమావేశనవిధానేఽపి శేషం సమావేశనేజపేదితి సూత్రతాత్పర్యం సిద్ధంభవతి.

యదపిచోక్తం—సమావేశనపదస్య బహుజనసంమేళనమాత్రశక్తికస్యోక్తసూత్రేవ్యవాయపరత్వ వ్యవస్థాపక సుదర్శనాచార్యాశయవిరోధప్రసఙ్గః॥ తద్వారణార్థంచ సమావేశన పదయోరుభయోరపి రజోనంతర గర్భధారణోపయోగి పరస్పర మిథున భావ నిమిత్త సహశయన పరత్వమేవాంగీకరణీయం॥ తాదృశంచసమావేశనం వివాహాఙ్గంనభవత్యేవేతి; తదప్యాపాతరమణీయం॥ కేవలసమావేశ నాదిపదా

నామపివ్యవాయ పరత్వేనతత్రతత్రనిర్దేశాత్॥ తథాచగౌతమః॥—షోడశ్యస్తర్నిశాః స్త్రీణాం తస్మిన్యుగ్మాసుసంవిశేత్ ॥ ఇతి ॥ తత్రయది కేవల సంవేశనాది పదానాం వ్యవాయార్థకత్వం నలోకసిద్ధమితిస్యాత్తదోక్తస్మృతిషుప్రయుక్తానాం సంవేశనాదిపదానాం కథమర్థ నిర్ణయః సంభవిష్యతీతి భవంతఏవ వివేచయన్తు! ఏవంచసుదర్శనాచార్యా అపీన సమావేశన పదార్థ నిర్ణయార్థం ప్రవృత్తాః కిన్తుబుతు సమావేశనాద్వివాహాఙ్గం సమావేశనం భిన్నరూపమితి ప్రతిపాదయితుం॥ ఇదంహితస్య వాక్యం ॥ మూ ॥ సమావేశనంనామవధ్వా సహమైథునార్థం సహాశయనమితి ॥ వ్యా ॥ ఋద్యపిమైథునార్థశయనం భార్యయాసాకమేవర్తుకాల ఏవయుక్తం ॥ నతుఅన్యయాన్యకాలె ॥ స్వదారనిరతస్సదాఇత్యాదివచనైః పరిసంఖ్యావిధయా స్వదారే తరోపగమనాదినిషేధాత్॥ తథాపి కిమివవచనం నకుర్యాన్నాస్తి వచనస్యాతిభారః ఇతిన్యాయేన వధ్వాసహాపిచతుర్థదినె సమావేశనస్య విహితత్వాత్తద్దినమాత్రె తదనుష్ఠానమపి యుక్తమేవ ॥ పవశ్చాత్త్ర భార్యయాసాకం సమావేశ నమృతుకాలికం నవివక్షితమేవ ॥ ఉత్తరత్రతస్య విధాస్యమానత్వాత్ ॥ ఇతి॥ అయమాశయః—చతుర్థీకర్మసమాప్త్యనంతరమేవ భార్యాత్వసంపత్తిరితి పారస్కర హరిహరభాష్యే ఉక్తత్వాత్తతః పూర్వం భార్యాత్వమేవనాస్తి ॥ ఏవమృతుకాల ఏవ సమావేశనస్య విహితత్వా దృతుకాలికత్వ మపినాస్తీతికథం వ్యవాయార్థకశయనం కన్యయాసాకం వివాహచతుర్థ దినేప్రయుక్త మిత్యాశంకాయాం వివాహాంగ సమావేశనమాత్రవిషయే వచనాద్భార్యా త్వసిద్ధితః పూర్వమపితత్సిద్ధ్యర్థం వ్యవాయార్థ సహాశయనం యుక్తమేవేతి కేచిద్వర్ణయన్తి ॥

ఏతేషాంచ మతేయద్యపి ఋతుసమావేశనాదతిరిక్త మేవ వివాహాంగం సమావేశనమితి సిద్ధ్యతి; తథాపిరాగప్రాప్తం సమావేశన మాశ్రిత్యేతి సుదర్శనాచార్య భాష్యవిరోధః పరంప్రతీయతే॥ వైఃసమావేశనస్యా రాగప్రాప్తత్వవర్ణనాదితి భవతిశఙ్కా॥ సావైవంపరిహర ణీయా॥ రాగప్రాప్తంసమావేశనమితిహివదన్తః సుదర్శనాచార్యాఃనాస్య సమావేశనస్యా వైధత్వమభిప్రయంతి॥ లోకతః పూర్వప్రవృత్తవిధి విషయస్యాపి సమావేశనస్యరాగతః ప్రాప్తియోగ్యత్వ మపివిద్యత ఏవేతి బోధనఏవ॥ రాగతఃప్రాప్తానామప్య వహననాదీనాం విధివిషయత్వ దర్శనాత్॥ ఏవఞ్చ అవహననాది విషయే విధిప్రవృత్తేః ప్రయోజనం యథానియమః ఏవమత్రాపి సమావేశనం కర్తవ్యమేవేతి నియమ ఏవ విధిప్రవృత్తేః ప్రయోజనం॥ సమావేశనంచతుర్థాపరరా[illegible] యమేవభవతీతి అనాకులావచనస్యాప్యేవం సత్యుపపత్తిరితి॥

తత్తునయుక్తం రాగలోపేతు సమావేశనం లుప్యతఏవేతిసుదర్శనభాష్యంహి విధిప్రవృత్తిప్రయోజనం నియమంప్రతిషేధతి. అనాకులాయామపినియమ[illegible] పాఠోదృశ్యతే. ఇతిరాగప్రాప్తంసమావేశనమాశ్రిత్యేతి వర్ణయతాంసుదర్శనాచార్యాణామాశయ విరుద్ధమేవతేషాంమతమితి. సుదర్శనాశయోహీత్థం. రాగప్రాప్తమేవ సమావేశనమాశ్రయత్వేనాభిప్రేతం. తచ్చర్తుమతీవివాహాలిఙ్గం. ఋతుసవేశనాతి[illegible]క్తంచేతి॥కన్యాయామపిరాగ ప్రాప్తసమావేశనం॥ సంభవతీతితునభ్రమితవ్యం. అనిషిద్ధం సమావేశనమేవ ఖలుశాస్త్రేణాశ్రయత్వేనానూద్యతే. నతునిషిద్ధమపి. నాజాతలోమ్న్యాసహ సంవిశేతేత్యాదివచనై

హార్యన్నృతుమతీ సంగమో విశిష్య నిషిద్ధః. ఏవఞ్చ ఋతుమతీ సంగమ ఏవా
త్ర గృహీతవ్యః. పతిత్వంసత్వమేపదె. ఇతిహాసస్తదీమాత్రేణ పతిత్వ
పత్నీత్వయోః సిద్ధిః ప్రతిపాదనేనా భార్యోపగమన సనిషేధస్య ప్రసంగా
దితి రజోనంతర వివాహలిఙ్గమేవ తదితి. యానతాచ రాగప్రాప్తమేవా
త్రసమావేశనం వివక్షితం తావతా ఋతునమావేశనా ద్భిన్నరూపమితి
వాచ్యుక్తప్రాయమేవ। రజోనన్తర సమావేశనస్య నిత్యత్వేన విధిచోది
తత్వేన రాగతః ప్రాప్తత్వాభావాదితి. శబ్దైక్యమాత్ర నిబంధనప్రత్యభి
జ్ఞానేనతు కర్మస్వరూపైక్యం న ఘటతే. అగ్నిహోత్రం జుహోతీతి వాక్యే
ఉపసద్భిశ్చరిత్వా మాస మగ్నిహోత్రం జుహోతీతి వాక్యేచైకస్యై
వాగ్నిహోత్రశబ్దస్య శ్రవణేపి కర్మస్వరూపభేద ఏవేతి ప్రకరణాన్తరా
ధికరణే పూర్వతన్త్రే నిరూపితత్వాత్. ఏవఞ్చాత్ర యథాఽనుపాదేయ
గుణవిశిష్టానుపస్థితి రూప ప్రకరణాన్తరాత్ కర్మభేదః ఏవమత్రాపి కర్మ
భేదస్యైవ ప్రాప్తేః—వస్తుతస్తు ఏకత్ర కేవల సమావేశనపదం అన్యత్ర ఋ
తు శబ్దఘటిత సమావేశన పదమితి నామభేద ఏవ విద్యత ఇతి శబ్దైక్యనిబ
న్ధనప్రత్యభిజ్ఞానమ... ॥ నామైకదేశే నామగ్రహణం ఇతితున్యా
యః ॥ ఏకప్రకరణకత్వాదితాత్పర్యగ్రాహక ప్రమాణసత్వ ఏవ ॥ య
థా జ్యోతిష్టోమప్రకరణగతే వసన్తే వసన్తే జ్యోతిషా యజేతేతి వాక్యే
జ్యోతిశ్శబ్దేన జ్యోతిష్టోమస్య గ్రహణం ॥ అత్రతు సమానప్రకరణత్వాద్య
భావాన్న తాదృశన్యాయప్రసర ఇతి శబ్దాంతరాధికరణేనాపి కర్మభేదః॥
యుక్తం చైతత్ ॥ యథా హి తప్తే పయసి దధ్యానయతి సా వైశ్వదేవ్యా
మిక్షేతి వాక్యవిహితామిక్షాయాగ ఏవ తదనంతరం శ్రూయమాణేన వా
జిభ్యో వాజినమితి వాక్యేన వాజినం విధీయతాం॥ వాజమన్నమేషామితి వ్యు

త్పత్త్యాపిశ్వదేవ పరత్వస్య యథాకథంచిదుపపాదన సంభవాత్. ఇత్యాశ జోత్పత్తిశ్రేష్ఠగుణావరోధే గుణాంతరవిధానాసంభవాద్వాజిభ్యో వాజి నమితివాక్యం క్రియాంతరపరమేవేతి పూర్వతన్త్రే నిరూపితం. ఏవం విష్ణు ర్యోనింకల్పయతు. ఇత్యాద్యుత్పత్తి శిష్టగుణావరోధే ఆరోహోరు మితిమన్త్రాంతరవిధానా సంభవాత్క్రియాంతర పరత్వోపపాదనమేవయు క్తం. యథాచమన్త్రాణా ముత్పత్త్యన్వయా యోగ్యత్వేపి తాదృశన్యాయ ప్రసరస్తథాన్యత్ర విస్తరః. అత ఏవ మంత్రప్రశ్నభాష్యే ఆరోహోరుమి తిమంత్రవ్యాఖ్యానావసరే సమావేశనే జప్యమంత్రమాహ. ఇతి. విష్ణు ర్యోనింకల్పయతు ఇతిమంత్రవ్యాఖ్యానావసరేచ ఋతుసమావేశనేజప్య మంత్రమాహ. ఇతిచావతారయామాసుర్భాష్యకారా ఇతిచతుర్థీకర్మ సమావేశన మపి శాస్త్రసంమతమేవ. యావతాచవివాహాంగం సమావేశ నాంతరమపి శాస్త్రసంమతమేవతావతాతదన్యథానుపపత్తి ప్రమాణేన రజోనంతర వివాహోపి సిద్ధ ఏవ భవతి. యద్యపి ద్వైధసమావేశన మదృ ష్టార్థం కన్యాయామపి భవతి కృష్ణలాధిశ్రపణవత్తథాపి సమావేశనస్య రాగప్రాప్తత్వ వర్ణనాద్రాగస్యచ ప్రౌఢాయామేవ సంభవాత్ప్రౌఢా వివాహసిద్ధిరప్రత్యూహైవ. యేషాంతుపునర్వయో నిర్ణయకారాణాంవి వాహాంగసమావేశనాంతరాసంభవః ॥ తేషాంమతే ఆరోహోరు మితి మంత్రో వివాహాంగమితి నసిద్ధ్యేత్ ॥ ఇష్టాపత్తౌ చాధికారాఖ్య ప్రకరణ విరోధః॥—యదప్యుక్తం వయోనిర్ణయకారైః-ఋతుసమావేశనాశ్రితమ న్త్రస్య వివాహాంగత్వంనానుపపన్నం॥ ప్రాయత్యార్థం క్రియమాణమేవాచ మనమాశ్రిత్యతదీయాస్వప్నప్రాణోపాసనాంగతయా ప్రాణవాసస్త్వాదిబు

ద్విధానానుసారేణ కర్మాగ్న్యగ్నిద్విధాశ్రయేణ స్వతంత్రతయా బహువిధోపాసనావిధ్యనుసారేణ చాత్రాపి సమావేశనాశ్రయేణ వివాహాంగమంత్రజపవిధానే న దోషాత్ ॥ కాలాంతరభావిన్యపి సమావేశనే కరిష్యమాణస్య మంత్రజపస్యేదానీంతన వివాహాంగత్వమప్యేవమేవ నానుపపన్నం కాలాంతరేఽనుష్ఠీయమానస్య బృహస్పతిసవస్య కాలాంతరానుష్ఠిత వాజపేయాంగత్వమివ. అయఞ్చార్థః॥ వాజపేయేనేష్ట్వా బృహస్పతిసవేన యజేతేతి వాక్యబలేన లభ్యతే ॥ సుదర్శనాచార్యా అపి వివాహకర్మార్థం క్రమజపయోర్విధానమితి బ్రువాణాః కరిష్యమాణ సమావేశనాశ్రయేణైవ మంత్ర జపవిధానమభిప్రయంతి ॥ అన్యథా మంత్రజపసమావేశనానాం విధిరిత్యేవ బ్రూయుః ఇతి॥ ఏవఞ్చ సమావేశనాంతరానంగీకారేఽపి వివాహాంగత్వం నానుపపన్నమేవేతి ॥

నచైతద్యుక్తమివ—ప్రాణోపాసనాంగతయాఽపి సామాన్యవచనేనాచమనస్య ప్రాప్తస్యానువాదేన విహితస్య తదీయానగ్నతాప్రాణవాసస్త్వ బుద్ధి విధానవదృతు సమావేశనానువాదేన మంత్ర జపవిధాన సంభవస్య పూర్వముపపాదితత్వేన కార్యాఖ్యానాదపూర్వమితి న్యాయేన ప్రసరతి ॥ ఏవం కర్మాగ్న్యోర్ద్విధాశ్రయణేన స్వతంత్రతయా విధీయమానోపాసనానామివ సమావేశనాశ్రిత మంత్రజపస్య స్వతంత్రఫలార్థత్వాభావాత్తాదృశన్యాయోఽపి నావసరం లభతే॥—కిఞ్చాత్ర నైవాశ్రయశబ్దప్రయోగః ॥ యత్ర శ్రుతి బోధిత స్వస్వరూప సంపత్తిః తత్సంబంధే నైవ భవతి ॥ —యథా దధికరణత్వం హోమసంబంధాన్నైవ ॥ యథాబధికరణక ప్రాణవాసస్త్వ బుద్ధిరపి సంబంధాన్నైవ ॥ అత్ర చ మంత్రజపస్వరూపసిద్ధిః న సమావేశన సంబంధాన్నైవేతి నైషమ్యా

త్ సమావేశనమాశ్రిత్యేతి వచనస్య సమావేశన కాలికత్వబోధన ఏవ తాత్పర్యం ॥ ఏవఞ్చసమావేశన కాలికమంత్ర జప ఇవసన్దంశన్యాయేన సమావేశనమపి వివాహాంగ మిత్యేవాంగీకరణీయమితి వివాహప్రయోగ మధ్యపాతిత్వేనైవోపపత్తిర్వర్ణనీయా॥ రాగప్రాప్తం సమావేశన మాశ్రిత్య వివాహకర్మార్థం క్రమజపయోర్విధానమితి సుదర్శనాచార్య భాష్యమప్యేవంసత్యేవోపపద్యతే ॥ ప్రజాపతేతన్వం ॥ ఇత్యాదిమంత్రత్రయానంతరం బహుషుమన్త్రిష్వామ్నాయమానేష్వపి శేషమితి (ఆప. శే శ్రైత ఆరోహోరుమితి మంత్రమాత్రస్య గ్రహణమపి తన్మంత్రజపో వివాహప్రయోగాన్తఃపాతీతి జ్ఞాపయతీతి చతుర్థదినే సమావేశనాచరణమప్యావశ్యకమేవేతి మంతవ్యం॥ ఏవంచవైధస్తు సమావేశనాశ్రయేణ వివాహాంగత్వ నిర్వాహఃసమావేశనాన్తరస్య వివాహాన్తర్గతత్వ నిర్వాహశ్చ నవయోనిర్ణయకారాణాంసేత్స్యతి ॥ ఏవంచాపస్తంబాచార్యాణాం తద్భాష్యకారాణాఞ్చ సమావేశనాన్తర విధాన ఏవతాత్పర్యమితి తత్సూత్ర టీకాది పర్యాలోచనేనసిద్ధ్యతి॥వయోనిర్ణయకారాణాంతు బౌధాయనీయ సమావేశనానువాద శఙ్కాతత్పరిహారాది కఞ్చస్థానఏవ ॥ యతోఽహ్యాపస్తంబాచార్యాణామేవతత్రాభిప్రాయం న్యరూపయామ ॥ యదపితైరేవోక్తం ॥ — వివాహ్యాయావధ్వా బాలికాత్వేన రాగహేతోర్దృష్టార్థస్య వ్యవాయకర్మణస్తత్రా సంభవ ఇతి॥ తదపిన రమణీయం ॥ వివాహ్యాయాబాలికాత్వమేవేత్యే తావతాఽస్య నిర్ణయాత్ ॥ ఉక్త సమావేశనాన్యథానుపపత్త్యైవ రజోఽనంతర వివాహస్యాపి సాధనాత్ ॥ బాలికావివాహేతు సమావేశరూపాఙ్గ లోపేఽపి నవైగుణ్యం ॥ వివాహస్యనిత్యకర్మత్వేన నిత్యకర్మస్వంగ విశేషలోపేఽపి సాద్గుణ్యసంభవస్య పూర్వమీమాంసాయాముపపాదితత్వేనసదోషాత్ ॥

నహ్యస్మాదృశా ఇవ మహర్షయోపి సర్వజ్ఞా అనర్థకాన్యసంగతానిచ వాక్యాని ప్రయుంజీరన్ ॥ ఏవఞ్చార్థాపత్తి ప్రమాణేనాపి సుస్థితమత్ర ప్రవర్తతే ॥ ఋతుమతీవివాహేనాశాస్త్రీయ ఇతితు వచనమసంగతమేవ॥ సమావేశన శబ్దార్థ విచారణాయామప్యయమర్థః స్ఫుటీభవతి ॥ నచసమావేశనపదస్య బహుజన సంమేళనమాత్రశక్తికత్వాత్కథం తదను సారేణ రజోనన్తర వివాహ సిద్ధిరితి శంకనీయం ॥ పూర్వోక్తరీత్యా గౌతమాదిస్మృతి పర్యాలోచనయా సంవిశేది త్యాదిపదానాం పరస్పరమిథున భావలక్షణ వ్యవాయపరత్వనిర్ణయేన తస్యచ ప్రౌఢాయామేవసంభవాత్ప్రౌఢావివాహసిద్ధే రప్రత్యూహత్వాత్ ॥ సమావేశన మన్త్ర పర్యాలోచనాయామపి స్ఫుటం ప్రతీయతే ॥ తేనహిమన్త్రేణ [illegible] లిఙ్గాదివ్యవాయవ్యాపార ఏవ ప్రకాశ్యతే ॥ మన్త్రాణాఞ్చ ప్రయోగ సమవేతార్థస్మారకత్వేనైవ ప్రామాణ్యమితిచ మన్త్రాధికరణే పూర్వతన్త్రే నిర్ణీతంతత్ర యది మన్త్రప్రతిపాదితార్థస్య ప్రయోగస్యచ సంబంధోనస్యాత్ ॥ తదాతాదృశమన్త్రాణామన్యత్రోత్కర్ష ఏవస్యాత్ ॥ పూషానుమన్త్రణమన్త్రాణామివ పూషదేవతాకే కర్మణి॥ సచమన్త్రో దర్శపూర్ణమాసాధికారగతః తత్ప్రయోగసమవేతాగ్న్యాదిదేవతాప్రకాశనాసమర్థః సన్పూషదేవతాకే క్రియాన్తరే ఉత్కృష్యత ఇతి పూర్వతన్త్రేనిరూపితం ॥ ఏవఞ్చ సమావేశనమన్త్రస్యాన్యత్రో[illegible]స్యాత్ ॥ ఏవఞ్చవ్యవాయ ప్రకాశకత్వమవశ్యమంగీకరణీయమేవ [illegible] ఇత్యాదిమన్త్రాణామపి బుధోపాసనాప్రవినియుక్తానాం [illegible] ధగుణవత్ప్రకాశకత్వమంగీకృతమేవేతినకుత్రాపి మన్త్రా[illegible] మాన పదార్థేనసాకమసంబన్ధ ఇతి మంత్రార్థ పర్యాలోచనానుసారేణ సమావేశనపదార్థో వ్యవాయ ఏవేతినిశ్చినుమః ॥ ఏవఞ్చ తదన్యథానుపపత్త్యా

రజోన స్తరవివాహాపిశా స్త్రీయఏవేతి సిద్ధ్యతీతి తదశా స్త్రీయతావా దో౽సంగత్యేవేతి వర్ణయంతి ॥ వివాహకాలవిమర్శకారాణామపి పర్య వసితార్థ యో౽యమేవేతిమన్యామహే.

పరేతు యద్యపి సమావేశనా స్తరం వివాహాఙ్గమాప స్తంబాచా ర్యాణాం సుదర్శనాచార్యాణాఞ్చ సమ [illegible] పిత దన్యథానుపపత్యా రజోన స్తరవివాహ సాధనం పరంన [illegible] తథాహి— సమావె శనమపి వివాహాఙ్గమితి వదతామ [illegible] నియతమేవ తదనుష్ఠానమావశ్యకమిత్యే వాభిప్రాయో వర్ణనీయః॥ నహ్యంగానను ష్ఠా నె౽ంగిఫలలాభః సంభవతి॥ అన్యథా [illegible] మప్య ననుష్ఠానప్రసం గాత్॥ ఏవంచేదపి గోభిలగృహ్యే కేచిచ్చతుర్థదినె సమావేశనమి చ్ఛన్తి ఇతి కేచిత్పదప్రయోగా త్సమావెశన తదభావయోరుభయోర పిగ్రహణా గ్రహణయోరివవికల్ప ఏవ పర్యవసానాద్వైకల్పికేషుచ యథాకామమేవానుష్ఠానస్య శా స్త [illegible] త్వాద్వ్యదారాగతః సమావెశన రూపం తదాతదాశ్రిత్యక్రమజ [illegible] మిత్యభిప్రాయేణైవ సుద ర్శనాచార్యారాగప్రాప్తం సమావెశన [illegible] త్యవివాహకర్మాఙ్గంక్రమజ పయోర్విధాన మితివర్ణయామాసుః॥ నియమోనభవతీత్యనాకలాదివచన నామప్యయమె వాభిప్రాయః॥ నచశఙ్కనీయం;— రాగప్రా ప్తపదెన లోకతః పూర్వంశా స్త్రప్రవృత్యావిధివిషయః రాగప్రా ప్తత్వయోగ్యం చసమావెశనమేవ వివక్షణీయం. తచ్చపూర్వో క్తరీత్యా రజోన స్తరమేవ సంభవతీతి. పూర్వో త్తర వాక్యపర్యాలోచన యారజోదర్శనతః పూర్వ మేవేదం సమావేశనం సుదర్శనాచార్యైః వివక్షితమితి స్పష్టమేవప్ర తీతేః. ఉత్తరత్రైతత్ స్పష్టీభవిష్యతి. నాపివా-అవైధమనిషిద్ధంచ సమా

వేశనమేవాత్ర వివక్షితమితి ప్రకారాన్తరానుసరణమపి సాధు. యద్యప్య
స్మిన్ పక్షే భోజనపర్యాయవ్రతదృష్టాన్తే విశేషతః స్వారస్యం తథాపి
అవైధానిషిద్ధరూపస్య సమావేశనస్య వివాహానఙ్గత్వేన తస్య వివాహా
ఙ్గత్వసిద్ధాన్తాసాంగత్యప్రసంగాన్నాత్ర గమనమితి విజ్ఞేయం. నహి భోజన
పర్యాయవ్రతం రాగతః ప్రాప్తం వ్రతాఙ్గమితి కస్యాపి సమ్మతం. నచా
నఙ్గత్వమేవాస్త్వితి శఙ్కనీయం. సన్దంశన్యాయేన తదఙ్గత్వస్య సాధిత
త్వాత్. ఏవఞ్చ వైధమేవేదం సమావేశనమిత్యేవాఙ్గీకరణీయం. వైధానా
ఞ్చాఙ్గజాతానాం ప్రధానఫలేనైవ నైరాకాంక్ష్యాన్న స్వతన్త్రఫలాపేక్షే
తి ఇతరాఙ్గానీవ సమావేశనమపి స్త్రీసంస్కారకమిత్యేవాఙ్గీకరణీయం
స చ సంస్కారోఽదృష్టవిశేష ఏవేతి సర్వైరపి వాదిభిరభ్యుపగతమేవ. ఏ
వఞ్చ సతి సమావే[illegible]న్యస్త్రీసంస్కారః కిం దృష్టద్వారైవ భవతి ఉ
తాహో సాక్షాదే[illegible]యోరదృష్టఫలద్వారైవ తాదృశఫలసి
ద్ధిరితి వివాహకాలవిముక్త[illegible] మాశయ ఇతి తద్గ్రన్థపర్యాలోచ
నేన ప్రతీయతే. ఉపపత్తిశ్చైతే ఉక్తసమావేశనపదార్థాన్యథానుపపత్తి
మేవాభిప్రయన్తీతి మన్యామహే. సమావేశనపదఞ్చ పూర్వోక్తరీత్యా
వ్యవాయకర్మైవ బోధయతి. తత్ర యథా యూపమష్టాశ్రీకరోతీతి వా
క్యవిహితాష్టాశ్రీ[illegible]రూపం యూపస్యౌదుంబరాదిఖండసంపాదనే
నైవ సిద్ధిః తాదృశౌ[illegible]బరాదిఖండసంపాదనమేవావశ్యకమితి పూర్వ
[illegible] స్త్రీస్వశక్తిసంపాదనేన సమావేశనస్వరూ
పసిద్ధిః తాదృశ[illegible] స్త్రీస్వశక్తిసంపాదనమేవావశ్యకమితి
సమావేశన[illegible]నంతరవివాహ ఏవ తాత్పర్య
మితి గమ్యతే. సాక్షాదేవ సంస్కారజనకత్వపక్షే తు న కేవలం సమావేశ
దార్థ ఏవ పరిత్యక్తో భవతి. అపితు దృష్టద్వారకత్వసంభవే దృష్టఫలద్వారై

వాదృష్టఫలకత్వమితి వ్రీహీనవహన్తీతివాక్యవిచారావసరేపూర్వతంత్రే ఉపపాదితత్వాత్తన్న్యాయభంగోఽపి సమాదృతోభవతి ॥ ఏవఞ్చసమావేశనాన్యథానుపపత్త్యారజోనంతర వివాహసాధనం యుక్తమేవేతివక్తవ్యంతి ॥ [illegible] సాక్షాదేవసమావేశప్రయుక్తపదసముపజనయతీతి ॥ త[illegible]దృష్టఫలత్వాద్వారా అదృష్టఫలం, యత్రతదృష్టఫలమపి ప్రకృతప్రయో[illegible]జనకేత్ ॥ యథాఅవహననజన్యవైతుష్యంవినా నప్రోడాశ[illegible]ష్యమపి ప్రయోగోపయోగిభవతి ॥ అస్యథావ్రీహీణాంప్రో[illegible]దృష్టద్వారైవ సంస్కారప్రయోజకత్వాపత్తౌనియమస్యాతివిసక్తః ॥ ఏవంచాత్రతదృష్టఫలస్య ప్రయోగోపయోగిత్వాభావే సోగాక్తన్యాయవిరోధోభవతి ॥ ఏవంచాదృష్టార్థమేవేదం సమావేశనమిత్యే వాంగీకరణీయం ॥ నచసమావేశనపదస్యతృప్తివిశేషోత్పాదకవ్యాపార విశేషబోధకత్వాత్ప్రయోగానుపయోగ్యపి తృప్తివిశేషస్తదన్తర్గానుస్సంభవత్యేవ॥ తథాచదృష్టార్థోవాభవతు అదృష్టార్థోవాభవతు సర్వథాఽపిమయాదృశస్త్రీ వ్యక్తిసంపాదనేన సమావేశనస్వరూపసిద్ధిః స్యాత్[illegible]దృశస్త్రీ వ్యక్తిసంపాదనమేవావశ్యకమితి యువతివివాహసిద్ధిరప్రత్యూహైవేతి వాచ్యం ॥ యథాహిఃకృష్ణలం శ్రపయతీత్యత్రశ్రపిధాతోః [illegible]కృత్యనుకూలవ్యాపారశక్తస్యాపి విక్లిత్తి బాధాదదృష్టార్థప్రయుణాది వ్యాపారవిశేషమాత్రబోధకత్వమితి పూర్వతంత్రేనిరూపితం ॥ తద్వదత్రాపి సమావేశనపదేనా దృష్టార్థవ్యాపార విశేషమాత్రబోధనేనదోషాత్ ॥ యుక్తం చైతత్—యథావ్యుపసద్భిశ్చరిత్వా మాసమవగ్నిహోత్రం జుహోతీతి వాక్యవిహితేఽగ్నిహోత్రహోమేఽగ్నిహోత్రంజుహోతీతి వాక్యవిహితాదగ్నిహోత్రహోమాద్భిన్నరూపేఽపితత్ప్రయోగేనైవానుష్ఠీయతే ॥ నామాతిదేశేన

తద్ధర్మాణాం ప్రాప్తేః ॥ ఫలవిశేషసంబంధ ఏవ ॥ ఫలాతిదేశా సంభవాత్ ॥ ఏవం నామైక్యేన ఋతుసమావేశన ధర్మమాత్రాతిదేశే న తద్ధర్మాణామేవ ప్రాప్తిః ॥ ఫలవిశేషసంబంధ ఏవేత్యంగీకరణీయం ॥ ఏవఞ్చ తాదృశ సమావేశనాత్ సప్తవర్షాది బాలికా వివాహేఽపి సంభావ్యమానతయా న రజోఽనంతర వివాహ సిద్ధిర్భవిష్యతి ॥ తదయంనిర్గలితార్థః ॥ యథాహి [illegible] తేత్యత్ర తత్ప్రకరణ పఠితానాం సర్వేషామపి వాజపేయశబ్దేన స్వారాజ్యఫలసంబంధో బోధ్యతే ॥ ఏవం పాణిగ్రహణసప్తపదీసమావేశనాదీనాం బహూనామేవ క్రియాకలాపానాం సంస్కారరూపఫలసంబంధో బోధ్యతే ॥ తత్రపాణిగ్రహణఫలం యథా స్త్రీసంస్కారః ఏవం సమావేశనఫలమపి స్త్రీసంస్కార ఏవ ॥ స చ కన్యాయామపి సంభవతీతి నతేవన్యథానుపపత్తిప్రమాణావసరః ॥ యది తు పాణిగ్రహణమేవ వివాహః తదంగం తు సప్తపదీగమనాదికం తదాపి ద్రవ్యసంస్కారకర్మసు ఫలశ్రుతిరర్థవాదః స్యాదితి న్యాయేన ప్రయాజార్థ వాద ఇవ ఫలసమర్పకో న భవతీతి ప్రయాజాదీనామివాదృష్టార్థత్వమేవ ॥ న చ స్వతంత్రమేవ సమావేశనం వివాహచతుర్థదినే విధీయత ఇతి వాచ్యం ॥ తస్యాదృష్టార్థత్వాపత్తి వైయర్థ్యాత్ ॥ అదృష్టార్థత్వే న ప్రౌఢావివాహసిద్ధిరితి ఘట్టకుట్ట్యామేవ ప్రభాతం ॥ యత్తు కామసూత్రే సమావేశనపదం ఆభ్యంతరవ్యవాయ పరత్వేన వ్యవస్థాపితం తదపి ఋతుసమావేశనాభిప్రాయమేవైవ ॥ న ను తత్సదృశ చతుర్థదినసమావేశనాభిప్రాయేణాపి!

కిఞ్చ చతుర్థాహస్సంబద్ధసమావేశనాన్యథానుపపత్త్యా కథం ప్రౌఢావివాహసిద్ధిరితి వివేచనీయం ॥ తత్ర న తావత్ యథా స్రువేణావద్యతి స్వధితి నావద్యతి ఇత్యాదిష్వి స్రువకరణకావదానసమోగ్యత్వాం ఆజ్యస్యై

నైవం స్వస్థితికరణకాఽనదానయోగ్యత్వం మాంసాదేరేవేతిఅర్థసామ
ర్థ్యాన్నిర్ణయః కృతేః తథాత్రాపి వధ్వాసహవ్యవాయార్థం శయనాత్మ
కం సమావేశనమపి తద్యోగ్యామేవకాఞ్చన స్త్రియమాక్షిపతీతి ప్రకా
రేణ తదుపపాదనం సంభవతి ॥ ఆజ్యపురోడాశమాంసాదీనామి వాత్ర
కన్యాయువత్యో రుభయోరపి వివాహసంస్కార్య త్వస్యైతావతాప్య
సిద్ధత్వేననైషమ్యాదుక్తన్యాయాఽప్రవర్తనాత్ ॥ ప్రమాణాంతర
విచారణాయాఞ్చ కన్యావివాహ ఏవసాధీయానిత్యేవభవిష్యతీతిన తద
నుసారేణయువతి వివాహసాధనం సంభవతీత్యుపరిష్టాద్విస్తరేణోప
పాదయిష్యామః ॥ ఏవఞ్చాదృష్టార్థమేవేదం సమావేశనమితి తాదృశఫల
స్య కన్యాయామపి సంభవాదర్థబాధాదపిసమావేశనబాధోనభవిష్యతి॥
ఏతేనకన్యావివాహే సమావేశనరూపాంగ వైగుణ్యేపిసంస్కారసిద్ధిర్భ
విష్యత్యేవేత్యుక్తం తదపిపరాస్తం ॥ తథాహి—కింసమావేశనంప్రౌఢా
వివాహమాత్రాఙ్గమితి వివక్షితం ॥ ఉతవివాహ సామాన్యాఙ్గమితి ॥
నాద్యః ప్రమాణాభావాత్ ॥ సమావేశనవిధానానుపపత్తిరేవతు ప్రమా
ణంనభవతి నిరస్తత్వాత్ ॥ నద్వితీయః కన్యావివాహేనఙ్గత్వస్య భవ
త్తైవోపపాదితత్వేన పూర్వాపరవిరోధాత్ ॥ కిఞ్చనిత్యకర్మసుప్రధాన
కర్మనైగుణ్యేఽపి ఫలసిద్ధిరితి నకస్యాపిసంమతం ॥ సమావేశనంచ ప్ర
ధానకర్మనప్రయాజాదివదితి పూర్వమేవ నిరూపితం ॥ ఏవఞ్చసమా
వేశనరూపాఙ్గలోపే సంస్కారస్యైవలోపః స్యాదితికన్యావివాహ పక్షమ
పిశాస్త్రీయంమన్వానానాంభవతాంమతేకీదృశంవా సమావేశనమనుష్ఠా
ప్యేత ॥ కథంవా తాదృశస్యసమావేశనస్యాపి ఆపస్తంబాచార్యాది సం
మతత్వముపపాద్యేత ॥ తత్రయాదృశయుక్తిర్యుష్మాకమర్థసాధికా తాదృ
శీయుక్తిరేవాస్మాకమప్యర్థసాధికా ॥ యావతా సమావేశనముభయ

సాధారణమేవయుష్మాభిరుపపాద్యతేతావతా కథమస్యథాఽనుపపత్తి ప్రమాణావసర ఇతి భవన్త ఏవవిదాఙ్కుర్వన్తు ॥ యదితుఋతుసమావేశనాదతిరిక్తమేవ సమావేశనం శేషంసమావేశనేజపేదిత్యత్ర వివక్ష్యతేచేదపిసమావేశనం నవివాహాంగం ॥ యతోహిఋతుసమావేశనాదతిరిక్తం నిషేకాపరపర్యాయమపి సమావేశనం ఋతుసమావేశనతః పూర్వమనుష్ఠేయతయా స్మృతిజ్యోతిశ్శాస్త్రాది పర్యాలోచనాయామవగమ్యతే ॥ తదేవసమావేశనమత్రవివక్షితమితి ॥ అయమాశయః ॥ నిషేకోహిపుణ్యదినేఽనుష్ఠేయతయాశాస్త్రేణచోద్యతే ॥ చతుర్థరాత్రసమావేశనమపి జైమిన్యాదిభిః పారస్కరహరిహరాదిభిశ్చ చతుర్థరాత్రేవఞ్చమాదిపుణ్యరాత్రేవాఽనుష్ఠేయతయాప్రతిపాదితం॥ ఏవఞ్చపుణ్యదినానుష్ఠేయత్వసామాన్యాత్ చతుర్థరాత్రసమావేశనమపినిషేకఏవేతి నిశ్చీయతే ॥ చతుర్థరాత్రత్వేన పుణ్యదినత్వన్తు సర్వేషామపి సమ్మతమితినదోష ఇతి కేషాంచిదభిప్రాయః పరిగృహ్యతే ॥ తదాఽపినష్టమతీవివాహసిద్ధిః ॥ శేషపదస్వారస్యభఙ్గః పరందుష్పరిహరః ॥ యథాచనిషేకపదేన బాహ్యసంయోగ ఏవ వివక్షితః తథాకామసూత్రాదావ్యక్తం॥

స్మరణంకీర్తనంకేళిః ప్రేక్షణంగుహ్యభాషణం ॥
సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియానిర్వృత్తిరేవచ ॥
ఏతన్మైథునమష్టాంగం ప్రవదంతిమనీషిణః ॥

ఇతివచనప్రతిపాదితేషు బహూనామంగానాం కన్యాయామపి సంభవాన్నకథంచిదపి సమావేశనాన్యథానుప పత్త్యాయువతి వివాహసిద్ధిః. యదాతు -బ్రహ్మచర్యంనామగుప్తేన్ద్రియావికారః. ఇతియోగసూత్రానుసారేణ గుప్తేన్ద్రియావికారస్య బ్రహ్మచర్యపదార్థతయా కన్య

కాదిస్త్రీవ్యక్తిదర్శనమాత్రేణాపి రేతశ్చ్యుత్యాదికాముకపర్యాయస్య గుప్తేంద్రియవికారస్య సంభావ్యమానతయా సహశయనాదీనామపి కలాపానాం విద్యమానత్వేనితరాంతస్య సంభావ్యమానతయాచ ముఖ్యసమావేశనము పికన్యాయామపిసంభవేదేవ॥ అసంస్కృతాం పుష్పహీనాం కన్యకాం యోద్విజాధమః రక్తుమిచ్ఛతిపాపాత్మా సనరకంయాతిదారుణం. ఇతివచతాం మార్కండేయాచార్యాణామప్యత్రానుకూలత్వాదితివిభావ్యతే. తదాస్పృష్టార్థ సమావేశనాంగీకారేఽపి నయువతి వివాహసిద్ధిరితి మంతవ్యం॥ వ్యవాయోనామగుప్తేంద్రియ వికారఏవేతి తేనవివాదాస్పదం॥ ఏతేన సమావేశనపదస్య స్పృష్టార్థ వ్యాపార విశేష శక్తత్వాద్దృష్టఫలస్య. చ ప్రాయామేవసంభవాత్సమావేశనం నామసహైకస్మిన్ సునాసనం శయనమితివదతాం సుదర్శనాచార్యాణాం యువతివివాహ ఏవతాత్పర్యమితి శఙ్కాపిపరాహతా॥ ఏవంచ్చ చార్థసంబంధి సమావేశనాన్యథానుపపత్త్యా నయువతి వివాహసాధనం యుక్తమితి వర్ణయంతి॥ తత్సిద్ధం— సమావేశనమాత్రాంత మంత్రసముదాయనిరూపితక్రియాకలాప ఏవవివాహపదార్థః॥ సమావేశనంచ వివాహాంగమేవ॥ సవాస్పృష్టార్థ వ్యాపార విశేషఏవ॥ తదన్యథానుపపత్త్యాచన యువతి వివాహసిద్ధిరితి చాపస్తంబీయ సమావేశనవిధిపర్యాలోచనేన నిశ్చీయతే॥ ఏతేనగృహ్యాంతర గతసమావేశన విధయోపివ్యాఖ్యాతాః॥

అథప్రసంగాదజ్ఞాంతరేణాపి ఆపస్తంబాదిగృహ్యసూత్రాణాం రజోనంతర వివాహపరత్వాయాం తాత్పర్యమస్తినవేతి విచారయామః॥ తత్రనవయోనిర్ణయకారాః॥ రాత్రాంపాలీంమిత్రాం స్వనుజాం

వర్షకారీం వర్జయేదితి, రాతామపి స్త్రియం వర్జనీయకోటౌ పరిగ
ణయతామాపస్తంబాచార్యాణాం ఋతుమతీ వివాహనిషేధ ఏవతా
త్పర్య మభ్యుపగమనీయం ॥ రాతామితిహిపదం సుదర్శనాచార్యా రజ
స్వలా ఋతుస్నాతా వేతి వివృణ్వతే ॥ యదిహి ఋతుమతీ వివాహ
ఏవాపస్తంబాచార్యాణాం సమావేశనాదిలిఙ్గేన తాత్పర్యంఇతిస్యాత్తదో
క్తసూత్రవిరోధోదుష్పరిహారః వస్తుతస్తు సమావేశనరూపాంగవిధానేపి
తేషాంతాత్పర్యంనాస్తీతి పూర్వముపపాదితమితి నోభయవిధవివాహ
తాత్పర్య కల్పనాయా అపి అవకాశ ఇతిమంతవ్యం ॥ కిఞ్చ—యదామ
లవద్వాసాస్స్యుస్తేషాం బ్రాహ్మణప్రతిషిద్ధాని కర్మాణి సంశాస్తి॥ఇతి
సూత్రేణాపి ఋతుకాలతః పూర్వమేవ వివాహోధర్మ ఇతి జ్ఞాపయ
తి. అనేనహి యదారజస్వలాభవతి తదాతస్యై తైత్తరీయ శ్రుతౌసంహి
తాయాం—2—5—1—ప్రశ్నే ఉక్తాన్ధర్మాన్వరేణోపదేష్టవ్యాత
యాచార్యైర్విహితేతి సంకోచంవినా వ్యాఖ్యానేనసిధ్యతి. వివాహానన్త
రకాలికస్తుకాలావచ్ఛేదేన ధర్మసంశాసనమేవాచార్యైర్విహితేతి తుభవ
తాంమతే సమాపతతి ॥తచ్చనయుక్తం!—వివాహప్రాక్కాలికరజఃకా
లేరజస్వలాధర్మానుష్ఠానానావశ్యకతాది కల్పనే ప్రమాణాభావాత్.
పిత్రాదినా తద్ధర్మోపదేశవిధాన పరవిధ్యన్తరకల్పనాయాన్తు నిర్మూలా
యామాపస్తంబోక్తవిధానం నిరర్థకంసంపద్యతే. సకృదేవహిధర్మోపదేశోవిధీయ
తే నప్రతిరజఃకాలముప. యేనవివాహానంతరకాలిక ధర్మోపదేశవిషయ
కత్వేనోక్తవిధి సార్థక్యంభవేత్. ఏవంబోధాయనాది గృహ్యాదిగత రజ
స్వలాధర్మోపదేశ విధానమపిరజోనంతర వివాహపక్షేనోపపద్యతే.
తతశ్చపూర్వోక్తరీత్యా పర్యాలోచనాయా మపిగృహ్యాసూత్రాణిఋతోః
ప్రాగేవస్త్రీణాంవివాహంకర్తవ్యం బోధయన్తీతి సునిశ్చితమాపస్తంబా

భిప్రాయమావేదయన్తీతిసిద్ధం. అస్మిన్నేవక్రమే యది దైవాదృతుసమా వేశనమపి సమాపతతి తదా ఆరోహణమితిమన్త్ర ఇతి సుదర్శనాచార్యభాష్య మప్యాపత్కల్పతయా ఽభ్యనుజ్ఞాతద్వాదశాది వయస్కస్త్రీ వివాహే దైవాయత్తేనా తర్కితోపనతేన రజసామధ్యే వివాహం యది ఋతుమతీ తదభిప్రాయేణేతిన రజోనంతరవివాహేలిఙ్గం. మధ్యేవివాహే యారజోవతీ తస్యాదినత్రయాపగమానంతరమేవ శేషహోమసమా వేశనాదికమితి సమావేశనద్వయమప్యైకకాలికమేవ సంపద్యత ఇతిప్రో క్తమేవ. తథాచోక్తం.

ప్రధానహోమే నిర్వృత్తే కుమారీయదిసార్తవా॥
త్రిరాత్రే ఽపగతే పశ్చాచ్ఛేషం కర్మసమాపయేత్. ఇతి.
స్మృత్యన్తరేచ—వివాహహోమే ప్రక్రాన్తే యది కన్యా రజస్వలా।
త్రిరాత్రం దంపతీస్యాతాం పృథక్ఛయ్యాసనాశనౌ।
చతుర్థేహనిసంప్రాప్తే తస్మిన్నగ్నౌ యథావిధి।
వివాహహోమం కుర్యాత్తామిత్యాహాత్రిరఙ్గిరాః।

ఇతి రజఃప్రాదుర్భావ చతుర్థదినసమారభ్య షోడశదినపర్యన్తా యానిద్వాదశదినాని తాన్యేవ ఋతుసమావేశనస్య కాల ఇతి ప్రతిపాదనేనా నన్తరం వివాహానుష్ఠానే ఽప్రాప్తత్వాదనియతప్రసఙ్గమేవర్తుసమావేశనమితి వర్ణనే దైవాదితిపదం నిరర్థకంభవతి. ఏవఞ్చాపస్తమ్బాద్యాశయో రజోనంతరవివాహవిధాన ధర్మ ఏవేత్యేవ స్పష్టం ప్రతీయత ఇతివర్ణయన్తి.

వివాహకాల విమర్శకాస్తు—గృహ్యవివాహారంభేణ వయోనిర్ణయకారైరేవ కాదాచిత్కార్తవస్య గుణదోషకోట్యోరప్రవేశ

స్య వర్ణనాదాత్ర పఠంతస్య దోషత్వేన వర్ణనే పూర్వాపరవిరోధోఽథ పదితి. ఋతుస్నాతాంవర్జయేదిత్యస్య గృహాంగతపరయిత్ర్యబ్రాహ్మణః షోడశపరిమితఋతుకాలావచ్ఛిన్నస్త్రీపరిగ్రహనిషేధపవ తాత్పర్యం ఋతుస్నాతాశబ్దస్య తత్రైవప్రయోగాత్॥ ఋతుస్నాతావివాహనిషేధమాత్రేణ ఋతుమతీవివాహనిషేధవచనా సంభవాత్. యద్యప్యత్రపక్షే వివాహచతుర్థదినే ఋతుసమావేశనస్యా నియతస్యాపి ప్రసంగోనాస్తి. ఇత్థంచ్చయది ఋతుసమావేశనమపి సమాపతతీతి సుదర్శనాచార్యభాష్యవిరోధః. తథాపి పింశాదిదినే వివాహానుష్ఠానే వైవాన్మృధ్య వివాహాంతరఋతుస్నానానంతర చతుర్థదినఏవస్త్రీసమావేశనమపి ప్రసక్తమేవేతినదోషః. యుదామలనిద్వాసాః స్యాసక్తైనాం బ్రాహ్మణ ప్రతిషిద్ధానికర్మాణిసంహాస్మి. ఇతిసూత్రశపవిజపవనయనాంతరకాలికానాం బ్రహ్మచార్యసీత్యాదివ్రతానుశాసనానామివ, వివాహానంతరవ్రతానుశాసనానామపి వివాహితావిషయకత్వమేవ యుక్తం. ఏవఞ్చవివాహపూర్వకాలికారజః కాలాధర్మహీనాఏవేత్యే వాఙ్గీక్రియతే. ఉక్తసమావేశనాస్యథానుపపత్త్యారజోఽనంతరవివాహస్యాపి శాస్త్రీయత్వమేవేతి తదవిరోధేన తత్సూత్రనయనస్యాపి యుక్తత్వాత్. యదిపునః వివాహపూర్వరజః కాలేప్యపివ్రతానుష్ఠాన మావశ్యకమేవేత్యాగ్రహః తదాపి మాత్రాదిభిరేవ దానీమునతముపదేశ సంభవ ఇతి నకోఽపివిరోధః. తద్వైవేదాసీమప్యాచారాత్. సిద్ధస్యాప్యస్మృతవదననిషేధస్య సంస్కారార్థంనియమార్థంచ పునరనుశాసన వద్జ్ఞాతస్యాపి రజస్వలాధర్మస్య సంస్కారార్థం నియమార్థఞ్చ పునరనుశాసనమితి నోక్తసూత్రవైయ్యర్థ్యం. కిఞ్చప్రథమఋతుకాల ఏవ వ్రతానుష్ఠానమావశ్యకమితి ఆపస్తంబాశయఇతి కల్పనమపినసంభవతి. నిశ్చయసిద్ధకాలైర్ద్వితీయాద్యృతుకాల

ఏవబ్రాహ్మణప్రతిషిద్ధకర్మానుష్ఠానం నప్రథమర్తావేవేతి స్పష్టం ప్రతిపాదనాత్. అన్యథా తద్విరోధాపత్తేః. ఉక్తంహినిర్ణయసింధౌ— ప్రథమర్తౌవిశేషః స్మృతిచన్ద్రికాయాం.

ప్రథమర్తౌతుపుష్పిణ్యాః పతిపుత్రవతీ స్త్రియః.
అక్షతైరాసనంకృత్వా తస్మింస్తాముపవేశయేత్.
హరిద్రాగంధపుష్పాదీన్దద్యాత్తాంబూలకంస్వయం॥
దీపైర్నీరాజనంకుర్యాత్స దీపే వాసయేద్గృహే॥
లవణాపూపముద్గాదీన్దద్యాత్తాభ్యస్స్వశక్తితః॥ ఇతి.

తథాద్వితీయర్తౌ తన్నియమానాహ. మదనపారిజాతేదక్షః.

అఞ్జనాభ్యఞ్జనం స్నానం ప్రవాసందన్తధావనం॥
నకుర్యాత్సార్తవానారీ గ్రహాణామీక్షణంతథా॥
అత్రిరపి—వర్జయేన్మధుమాంసఞ్చపాత్రేఽఖర్వేచభోజనం॥
గన్ధమాల్యందివాస్వాపంతాంబూలంచాస్యశోధనం॥

ఇతిఏతదనుగుణమేవ లోకాచారోఽపిదృశ్యతఇతి నిరూపయంతి॥

పరేతు—పూర్వాపరవిరోధేన వయోనిర్ణయం దూషయంతో భవంతఏవకథం తదన్యథానుపపత్త్యా రాతాంవర్జయేదితి ద్వితీయవ్యాఖ్యానస్య గృహాగతవరయిత్రు బ్రాహ్మణసంబంధి వరణవిషయకత్వేనోపపత్తింబ్రూయుః॥యదిపునరేవముచ్యేత నవయంతదన్యథానుపపత్తిప్రమాణమేవ సంకోచనిమిత్తంమన్యామహే॥కింతుప్రమాణాంతరమేవేతి తదాపితాదృశప్రమాణమిదమితి నిరూపణం వినా భవదీయ ప్రతిజ్ఞామాత్రస్యార్థసాధనత్వం నసంభవతి॥ ఋతుస్నాతాశబ్దోపినషోడశ దినావచ్ఛిన్నస్త్రీపరః॥ కింతుఋతుమతీపర ఏవ॥ ఏవఞ్చేదపి।

ఋతుస్నాతాంతుయోభార్యాం సన్నిధౌనోపగచ్ఛతి ॥

ఇత్యాదౌషోడశదినావచ్ఛిన్నాయాఏవగ్రహణం శాస్త్రాంతరపర్యాలోచనయైవేతినకోఽపిదోషః ॥ రమణశీలాఇతి ప్రథమవ్యాఖ్యానమప్యస్మాకమేవానుకూలం ॥ యథాచరమణశీలాత్వం ఋతుమతీత్వం ఋతుస్నాతాత్వమితిచానర్థాంతరం తథాన్యత్రవిస్తరః ॥ ఏవఞ్చ వాదకథయావిచారణాయాం రాతాంపర్వణ్యేదితి సూత్రయతామాచార్యాణామృతుమతీ వివాహనిషేధ ఏవతాత్పర్య మిత్యేవాఙ్గీకరణీయం ॥ తైరేవాచార్యైః యదామలవద్వాసాః స్యాదర్థైనాం బ్రాహ్మణప్రతిషిద్ధానికర్మాణి సంశాస్తీతిసూత్రేణ ప్రథమర్తు కాలానుష్ఠేయ ధర్మానుశాసనస్య పతికర్తృకస్యసూత్రణాత్ తస్యయువతి వివాహపక్షేఽనుపపన్నత్వాత్ ॥ నచోక్తవ్రతానుశాసనం ద్వితీయాద్యృతుకాలానుష్ఠేయ వ్రతమాత్రవిషయకం ॥ నిర్ణయసింధుకారైర్ద్వితీయాద్యృతుకాలావచ్ఛేదేనైవవ్రతానుష్ఠానావశ్యకతాయాః ప్రథమర్తౌ తదనావశ్యకత్వబోధనపూర్వకందర్శాదిస్మృత్యనుసారేణ సిద్ధాంతితత్వాదితిశఙ్కనీయం॥ నిర్ణయసింధుకారోభిన్నధర్మానుశాసనం ప్రథమద్వితీయాదిరజః కాలభేదేనస్మృత్యనుసారేణ సత్యంప్రతిపాదయతి॥నహితావతాప్రాథమికరజః కాలోపిధర్మవిహీనఇతి వర్ణయితుంశక్యతే నచప్రతిషిద్ధధర్మమాత్రోపదేశస్యైవాపస్తంబాచార్యైః సూత్రణాత్ప్రతిషిద్ధానాఞ్చ ద్వితీయాదిరజః కాలికత్వాత్తన్మతానుసారేణప్రథమరజః కాలోధర్మవిహీనఏవేతివాచ్యం॥ ఏషాంతుసర్వస్మృత్యైకవాక్యతానావ్యాకేత్యాశయః॥ తేషాంమతే ఆపస్తంబసూత్రాణామపి స్మృత్యంతరావిరోధేనోపపత్తివర్ణనస్యానావశ్యకత్వాదాపస్తంబసూత్రం ద్వితీయరజః కాలికత్వేననేతుంనశక్యం॥ యేషాఞ్చసావశ్యకాతేషామపి బ్రాహ్మణవ్రతిషిద్ధాని ఇతిసూత్రేప్రతిషిద్ధ పదస్య

విహితధర్మోపలక్షకత్వమస్యాంగీకరణీయమేవేతి ప్రథమరజః కాలస్యాపి హీనతావాదో నిరాలంబనఏవేతి మన్యామహే। యథాహ్యుపనయనతః పూర్వం ధర్మానుష్ఠానం నావశ్యకం ఏవంవివాహతః పూర్వం రజస్వలా ధర్మానుష్ఠానం నావశ్యకమిత్యత్రతు న ప్రమాణం పశ్యామః ॥

అయమాశయః—యథాహి ధర్మాచరణం ప్రత్యుపనీతత్వమేవ ప్రయోజకం నైవం రజస్వలాధర్మానుష్ఠానం ప్రతివివాహితత్వమేవ ప్రయోజకం ॥ కింతు రజస్వలాత్వమిత్యస్యత్రైవ స్వరసః ॥ మాత్రాదిభిస్తదను శాసనం తు ప్రతికర్తృకాను శాసనస్యైవ శాస్త్రసిద్ధత్వాత్ స్వశాస్త్రసమ్మతం ॥ అతఏవ సనియమార్థస్య సంశాసన నోపపత్తేర్నోపపత్తిపక్షమపి న సంగతం ॥ ధర్మాచరణాపగమస్య నియమార్థస్య చ న విధాయకశాస్త్రేణైవ వివాహపూర్వకాలిక ధర్మానగమస్య కేనాపి శాస్త్రేణాప్రాప్తత్వాత్ ॥ ఇదానీంతనాచారస్తు శాస్త్రవిరుద్ధాంశపరం పరాన్యాయప్రాప్తో ప్రమాణమితి పశ్యామః ॥ ఏవఞ్చ సర్వథా రజస్వలాధర్మానుశాసన విధాన పరాపస్తంబాది సూత్రపర్యాలోచనయాఽపి రజోఽనంతరవివాహోఽశాస్త్రీయ ఇతి సిధ్యతీతి వర్ణయంతి.—ఏతేన యదిద్వైవాదృతు సమావేశనమపి కర్తవ్యం స్యాదితి సుదర్శనాచార్యభాష్యస్యాపి విన్యస్తక్లేశము పపన్నస్యాతిక్లేశే నార్థాంతరపరత్వ వ్యవస్థాపనమపి పరాస్తం. యథా చ—అన్యోన్యస్మై నామభిమన్త్రయతే ఇతిసూత్రస్థ సుదర్శనహరదత్తాదిభాష్యాశామప్యుపపత్తిస్తథాపూర్వమేవ సూచితం. నైదదేహాషు న వ్యవ వ్యవాయోదృశ్యత ఇతి తాత్పర్యచారవిశేషస్యదేశవిశేషే ప్రతిపాదనపరమిత్యేవవాక్యశేషాదినా స్పష్టం ప్రతీయత ఇతి సకథమపి భవతామనుకూలమితి.

అత్ర కేచిత్ — రజోఽనంతరవివాహస్యాపగమేపి కదాచిదేవవి

వాహచతుర్థదినే ఋతుసమావేశనస్య ప్రసంగః. నహిసర్వదా. తత్రచవి నాదైవమన్యాదృష్టహేతుర్నాస్తీతిదైవాదితి విశేషణముపపన్నమేవేతి వర్ణయన్తి—తత్ర వయోనిర్ణయకారాః కార్యసామాన్యం ప్రతిసిద్ధస్య దైవకారణకత్వ స్యాత్రానువాదో నిరర్థకః. దైవస్యాదృష్టకారణత్వ ము పస్యసంభవమ్క్తికమేవేతి దైవపదస్వారస్య భఙ్గస్తదవస్థ ఏవేతి వర్ణయన్తి. ఏతేషాన్త్వాశయః సర్గాశ్రమకాండే ప్రధానహోమేనివృత్తే ఇత్యాది వచనైః. కాయస్మృత్యారిసాన్నాయుతాది పూర్వకమేవమధ్యే వివాహం రజస్వలాయామేవపరిగ్రహానాన్తరత్వ ప్రతిపాదనాత్. హేమాద్రావపి= వివాహవ్రతేయజ్ఞే ఇత్యాదిసర్వవచనశేషతయా నిర్దిష్టేన పూర్వంపు ష్పవనచేత్ ఇత్యాదినుక్త్వా వివాహం రజస్వలాయాః ప్రాయశ్చిత్తవి ధానానన్తరం వివాహతః పూర్వంపుష్పవత్యాః ప్రాయశ్చిత్తశతేనాపిన శుద్ధిరితి వర్ణనాచ్చ ఉక్తగ్రన్థద్వయేనాపి పుష్పవతీవివాహో నశాస్త్రీ యఇతి సిద్ధే తదపరోక్షేనైవ సువర్ణనాచార్య భాష్యతాత్పర్యకల్పనమపి యుక్తం. ఇతి.

వివాహకాల విషయ్యకారాస్తు.

వివాహేవితతేయజ్ఞే హోమకాలఉపస్థితే.
కన్యామృతుమతీందృష్ట్వా కథంకుర్వన్తియాజ్ఞికాః॥
స్నాపయిత్వాతుతాంకన్యా మర్చయిత్వాహుతాశనం॥
యుఞ్జానహోమంకుర్వీత తతః కర్మప్రయోజయేత్॥
ప్రధానహోమేనిర్వృత్తే కుమారీయదిసార్తవా॥
త్రిరాత్రేఽపగతే పశ్చాచ్ఛేషం కర్మసమాపయేత్

స్మృతిభాస్కరే—వివాహహోమేప్రక్రాన్తే యదికన్యారజస్వలా।

త్రిరాత్రందంపతీస్యాతాం పృథక్ఛయ్యాసనాశనౌ॥
చతుర్థేహనిసంప్రాప్తే తస్మిన్నగ్నౌయథావిధి॥
వివాహహోమంకుర్యాతామిత్యాదిస్మృతిసంగ్రహః.

ఇత్యాదివచనైః ఋతుదర్శనస్య దోషత్వమాత్రంవర్ణితం వర్ణాశ్రమకాండే. నతుపరిణయరజోదర్శనస్యదోషత్వం. తన్నిబన్ధనప్రాయశ్చిత్తాదికంవా. హేమాద్రౌతు—గౌతమః.

వివాహశేషహోమాత్ప్రాగ్య భార్యాప్రథమార్తవా॥
తత్ప్రతిస్నానభూశోచ్ఛై ప్రాయశ్చిత్తమిహోర్హతః॥
హవిష్మతీరిమా అద్భిఃప్వభూతాస్తాం స్నాపయేన్మృదా॥
కృత్వాతదాచరేత్కృచ్ఛ్రం పావనంకాయసంహితం॥
ఏవంవై ప్రత్యహంకుర్యాత్పంచమేహనిప్రాగ్వవత్॥
స్నాపయిత్వాపకీర్ణాయు పూర్వవస్మృద్ధాసనా॥
పూర్వవజ్జుహుయాత్స్వాహా శతశ్చాన్ద్రాయణంపృథక్॥
కృత్వాతుపాపశుద్ధ్యాస్త్రా మన్యథాపాపసంభవా॥
తదాసేంనపరిత్యాజ్యా పూర్వాంస్పృష్టవతీసచేత్॥
సయోగ్యాహవ్యకవ్యేషు సానాప్యమతీభవేత్.

ఇత్యాదివచనైర్విధీయమానం బలవత్తరప్రాయశ్చిత్తాదికం ప్రథమార్తవవిషయమేవేతి స్పష్టంప్రతీయతే ఏవఞ్చనైతద్వచనాథ దీక్షితీయవచనానాం నిమిత్తగతవిశేషాశ్రవణాత్ త్రిగయుద్వితీయాది రజోవిషయకత్వమేవ కల్ప్యతే ఇతి నిమిత్తగతప్రాథమ్య తదభావాభ్యాం కల్పయోరపితదీయయోః పరస్పరభిన్నత్వాన్నోపసంహార ఇతి నిబన్ధనకృతోరుభయోరపి సమానార్థ తాత్పర్యవర్ణనమసంగతమేవ.

యదప్యుక్తం—వివాహాత్పూర్వం పుష్పవత్యాః ప్రాయశ్చిత్తశతే
నాపి న శుద్ధిరితి చాపి హేమాద్రావుపపాదితమితి—తదపి న సఙ్గతం ॥

తదాసీన్నరితత్వాత్పూర్వం పుష్పవతీ న చేత్ ॥ ఇతి వచనం హి
న తావత్కన్యా అపుష్పవతీ ముఖ్యవివాహార్హా సఞ్జాతపుష్పాయాం కన్యాయాం తా
దృశక్రియాః ప్రాయశ్చిత్తాన్తశుద్ధిబోధనపరా పూర్వం పుష్పవత్యా
ప్రాయశ్చిత్తేన వినాఽశుద్ధిం బోధయతీతి వక్తుం శక్యతే ॥ న యోగ్యా
పాణిగ్రహణే సా కన్యా ప్రకృతిస్మృతా ॥ ఇతి వాక్యశేషేణాన్వయాప
త్తేః । ఆకాఙ్క్షాయామేవ పక్షపర్యవసాయినా నాకాఙ్క్షాయాం ॥
వివాహపూర్వం పుష్పవత్యా న దోష ఇత్యాద్యర్థ్యసమన్వయస్తదా ఉపరిత్యా
జ్యాయః ప్రకృతివాక్యసమన్వయోపపన్నతా భవతి ॥ పుష్పవతీ న చేదిత్యత్రఘ
టిః పుష్పవత్యాః ప్రాయశ్చిత్తాభావే పరామర్శో న సంభవతి ॥ సర్వథా
మూలం ప్రథమసంహృతముఖ్యపాత్రికత్వాత్ ॥

యదుక్తం గౌడైరపి—నిర్ణయసిన్ధుకారైరపి

కన్యామృతుమతీం శుద్ధాం కృత్వా నిష్కృతిమాత్మనః ॥
శుద్ధిం ప్రకారయిత్వా తాం ఉద్వహేదన్యథా న హి ॥

ఇత్యాశ్వలాయనస్మృత్యనుసారేణ వివాహాత్ పూర్వం పుష్పవత్యా అపి
ప్రాయశ్చిత్తాన్తశుద్ధిప్రతిపాదనాత్ ॥ యద్యపి పిత్రాదీనామపి ప్రా
యశ్చిత్తం విధాతౄణాం నిర్ణయసిన్ధుకారాణామృతుమతీ వివాహో
న యుక్త ఇత్యేవాభిప్రాయః ప్రతీయతే; తథాఽపి యః కోఽపి కాలేన ద
దాతి తద్విషయమితి మాధవాచార్యాభిప్రాయానుసారేణ తేషామపి తద
భిప్రాయకల్పనాన్న దోష ఇతి వర్ణయన్తి ॥

పరేతు వర్ణాశ్రమకాండే నిమిత్తగతప్రాథమ్యాశ్రవణమాత్రేణ ద్వితీయాత్తవ విషయీకరణం నయుక్తం॥ అశ్రుతస్యాఽపితస్య వాక్యాంతరైక వాక్యతామాత్రేణ ప్రతీతిసంభవాత్ ॥ అన్యథాద్వితీయత్వాదీనామప్యశ్రుతత్వేన భవదీయసిద్ధాన్తోఽపి కథంసిద్ధి ముపేయాత్ ॥ ఏవంచోభయోరపి నిబంధనకృతోరేకార్థ తాత్పర్య కల్పనమేవయుక్తం॥ యజ్ఞాదిహోమాదిసమాన నైమిత్తికాది ప్రత్యభిజ్ఞానాన్నైకత్వమిత్యన్యత్ర విస్తరః ॥ యదపిపూర్వం పుష్పవతీనచేదిత్య స్యాస్యార్థ వాభిప్రాయోవర్ణనీయ ఇత్యుక్తం తత్రప్రతిబ్రూమః ॥ యద్యపినిర్ణయసింధుకారైః వివాహాతః పూర్వమపి పుష్పవత్యాః ప్రాయశ్చిత్తాదికంప్రతిపాదితం; యద్యపిచ నయోగ్యాహవ్యకవ్యేషుసాకన్యా వృషలీస్మృతా ఇతివాక్య శేషేతచ్ఛబ్దేన పూర్వం పుష్పవత్యాః పరామర్శేన సంభవతీతి పూర్వంపుష్పవతీ-ప్రథమార్తవా ప్రాయశ్చిత్తైకృతే అపరిత్యాజ్యా ॥ నచేత్-అకృతేతు ప్రాయశ్చిత్తేనయోగ్యా హవ్యకవ్యేషు ఇతివ్యాఖ్యానమేవ యుక్తమితిభవతాం ప్రతీతిర్విద్యతే; తథాఽపి కృత్వాతు పాపశుద్ధాస్తా మన్యథాదోషసంభవః ॥ ఇతిపూర్వవాక్యార్థస్యాపి అనెన వర్ణనెపౌ నరుక్త్యదాషోభవెత్ ॥ ఏవముపక్రమఏవమధ్యేవివాహాంప్రథమార్తవాయా విశిష్యగ్రహణేన పూర్వంపుష్పవతీనచేదిత్యేనెనపునరనువాదోఽపినిరర్థక స్సంపద్యతె ॥ తథాపూర్వశబ్దేనసావధికార్థబోధకెనప్రాథమ్యవివక్షాసంభవదుక్తికా ॥ నచేదితిచెచ్ఛబ్దనుటెత వాక్యార్థపూరణం ప్రతిప్రథమార్త పదస్యైవసామర్థ్యమితి అశౌద్ధ ప్రాయశ్చిత్తాకరణస్య వివక్షాచాసంభవదుక్తికేత్యాది బహుదోషకలుషితత్వాద్భవదీయ వాఖ్యానంనయుక్త మితి వయోనిర్ణయకారీణు వ్యాఖ్యానమేవ సముచితమితిపశ్యామః. యావతావివాహమధ్యకాలిక ప్రథమార్తవవి

షయ ఏనైతాదృశప్రాయశ్చిత్త విధానంతావతా వివాహాతః పూర్వం రజోదర్శనేసతోఽపి గురుతరప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన మేవావశ్యమితినిర్ణయనిబన్ధకారైరపి కన్యాననపిత్రాదీనాం సర్వేషామపిప్రాయశ్చిత్తంవిహితమితి కేవలకన్యా శుద్ధిమాత్రేణ నవృషలీత్వ నివృత్తిరిత్యభిప్రాయేణైవ నయోగ్యాపహవ్యః వ్యేషు సాకన్యావృషలీస్మృతా ఇతివచనంప్రవృత్తం.

కించేదం గౌతమీయం వచనమితి హేమాద్రితోఽవగమ్యతే॥ గౌతమశ్చప్రదానం ప్రాగృతోరితి ఋతుకాలతః పూర్వమేవ వివాహమభిప్రైతీతి తాదృశతాత్పర్యకల్పనం యుక్తతమమేవ. యఃశక్తోఽపి ఋతుకాలతః పూర్వంకన్యాం నప్రయచ్ఛతి తాదృశపిత్రాదీనామేవ దోషప్రతిపాదనంతు నయుక్తిమేవేత్యుపరిష్టా దుపపాదయిష్యామః. అస్తువాభవదీయ వ్యాఖ్యానమేవ సముచితమితి తావతాఽపి రజోనంతరవివాహధర్మతా వాదః కథంవాభవతాంసేత్స్యతీతి వివాహకాల విమర్శకారోక్తం చిన్త్యమేవ. సుదర్శనాచార్య ధామ్యగతం దైవాదితి పదఞ్చాదానీమేవస్వరసం సంపద్యతే. ఏతాం వర్జయేదిత్యత్ర ఋతుస్నాతాంవర్జయేదితి వ్యాఖ్యానమపి అస్మాకమేవానుకూల మితిమన్తవ్యం. ఏతేనబోధాయనాశ్వలాయన జైమినిగోభిల పారస్కరాద్యభిమత వివాహాఙ్గసమావేశనం నరజోనంతరవివాహలిఙ్గమితి సూచితమితి తద్ధర్మతా వాదోఽసంగతఏవేతి వర్ణయన్తి.

అత్రేదంవిచారణీయం—వివాహకాల విమర్శకారైః సమావేశనాద్యన్యథానుపపత్త్యాకిం రజోనంతరవివాహః శాస్త్రీయఇతి ప్రతిపాద్యతే ఉతాహో అశాస్త్రీయస్యాపితస్య వృషలీత్వనివర్తక ప్రా

యశ్చిత్తానుష్ఠానాసంతరమప్యనుష్ఠానే నదోషః ఇత్యాపత్కల్పతయాఽభ్యనుజ్ఞానమాత్రమితి.

ఆద్యైరాతాం నగ్నమిత్యాది నిషేధవాక్యస్య సమావేశనాన్యథానుపపత్తి ప్రమాణానవసరేఽ శ్రౌత్రియత్వ సమర్థనాసంభవః. సంభవేతు ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన వ్యవస్థాపనం భవతా నుసంగతమేవ సంగచ్ఛతే. నహి శ్రోత్రియకన్యానుష్ఠానే ప్రాయశ్చిత్తాపేక్షా. అనర్థానర్థార్థంఖలు ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానం. తత్రాదావుక్త [illegible] వయః [illegible] త్తం వివాహకాల ఇతిస్మృత్యా [illegible] వివాహానుష్ఠానేపినా శుద్ధిస్స్యాదితి ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానం [illegible]. నోపపన్నం [illegible] మిత్యాదివచనాన్యపి న [illegible].

నహ్యుక్తవచనేన యాచమానాయ [illegible] యచ్ఛతి [illegible] తస్యైవవిషయో కరణంయుక్తః. [illegible]

అప్రయచ్ఛన్ సమాప్నోతి భ్రూణహత్యామృతౌ [illegible] ॥
నయాచతే [illegible] స్యాద్యాచ [illegible] ॥

ఇతి [illegible] సంభవతి ॥ [illegible] సామాన్యతో [illegible] విశిష్య [illegible] యాచమానాయ [illegible] మానేకస్మిన్నపి [illegible] కాల [illegible] ద్యతే ॥ తత్రయద్యయాచమాన [illegible] భ్రూణహత్యా ప్రతిపాదితా; [illegible]

త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేత కన్యార్తుమతీసతీ ॥

ఇతివర్షత్రయపర్యన్తం దానగౌణకాలస్య ప్రతిపాదనాత్ తృతీయేపివత్స
రే ఋతుః కన్యాం న ప్రయచ్ఛేత్ తత్ర వర్షత్రయమేవోచితమితి తావత్పర్యన్తం
కన్యాయా దానదోషాభావో [illegible] ॥ ఋతుసంఖ్యాకగోదానేన ప్రాయశ్చిత్తవి
ధానమపేక్ష్యాచమానం [illegible] దాయాయుః కన్యాం న ప్రయచ్ఛతి తద్విష
యమేవేతి [illegible] విరాహసామా న్యస్య ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన
పూర్వకానుష్ఠానస్య [illegible] సనం నాస్మాభిః కృతమితిచేత్ - సత్యం తథాపి
[illegible] ॥ త్రీణివర్షాణీతి వచనస్య గౌణకాలసమర్పకత్వే ప్ర
[illegible] భావాత్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానపూర్వకదానాధికారకాల బోధ
కత్వే [illegible] యత్వాత్ ॥ యతో గౌతమేన ప్రదానం ప్రాగృ
తోః [illegible] దోషీ భవతి ఇతి ఋతుకాలతః పూర్వమేవ దానమేవ
ప్రధానం [illegible] తిపాదితః [illegible] కాలే [illegible]
[illegible] ॥ ఏవం చ యో హి మనుః
[illegible] పూర్వమేవ దానం ప్రతిజానీతే స కథం ఋతూత్పన్నోత్తర
వర్షత్రయమపి దానకాలత్వేన బోధయేత్ ॥

కామమామరణాత్తిష్ఠేద్గృహే కన్యర్తుమత్యపి ।

ఇతి [illegible] యం ప్రదానం ప్రాగృతో రితి
[illegible] భ్రూణహత్యాదోషస్య విద్యమాన
[illegible] ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానమావశ్యకమేవేతి తచ్ఛాస్త్రీ
[illegible] సంగతిరేవ ॥ ఉత్తరత్ర తదుపస్థాపేణోపపాదయిష్యామః ॥

యదపి కేచిత్—ముఖ్యకాలాతిక్రమణనిమిత్తమేవేదం ప్రాయ

శ్చిత్తం ॥ నతునిషిద్ధశాస్త్రోల్లంఘననిమిత్తమితి వర్ణయంతి ॥ తదపినసంగతం ॥ ముఖ్యకాలాతిక్రమణమేవ నిమిత్తమితివచనం వినాభవదీయప్రతిజ్ఞామాత్రస్య నిర్మూలస్యాసాధకత్వాత్ ॥ నిషేధశాస్త్రాణాంచ బహూనాం విద్యమానత్వేన తదుల్లంఘననిమిత్తకత్వ వర్ణనస్యైవ యుక్తత్వాచ్చ ॥ ఎతేనగౌణకల్పోయం వివాహ ఇతివాదః పరాస్తః॥

ద్వితీయేతు వయోనిర్ణయసిద్ధాంతే ఎవపర్యవసానమితి మహతా సందర్భేణ నగ్నికావివాహాదపి ఋతుమతీవివాహఎవ సాధీయానిత్యాది నిరూపణమసంగతంభవతీతి ॥

అత్రకేచిదాపత్కల్పతయా ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన పూర్వకంనాపి రజోనంతర వివాహోపి శాస్త్రసంమత ఎవేతి తదనుష్ఠానే నదోషఇతి వదన్తి.

అన్యేతుసత్యం నదోషః, తథాపిసవివాహః కామార్థఏవస్యాన్న ధర్మార్థః. ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానే నతు అవివాహ్యత్వ యోగ్యతాయా ఎవనివృత్తిః నతుధర్మానధికారస్యాపీతి వృషలీత్వనివృత్తిర్నాస్త్యేవేతి.

పరేతుప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానే నవృషలీత్వస్యాపి నివృత్తిర్భవతి. ఏవంశ్చేదపి కన్యాపిత్రాదీనాం భ్రూణహత్యాదోషస్యనష్టత్వాత్తస్యచ ప్రాయశ్చిత్తాచరణేపి సర్వథానివృత్త్యసంభవాత్సం వ్యవహార్యత్వయోగ్యతాసిద్ధావపి నరకసంబంధోమర్నివారఇతివర్ణయన్తి.

సర్వథాపితు.

ప్రక్షాళనాద్ధిపఙ్కస్య దూరాదస్పర్శనంవరం.

ఇతిన్యాయేన యథావృషలీత్వాదికం కన్యాయాః తత్పితిత్వాఞ్చ

వరస్య భ్రూణహంతృత్వఞ్చ తత్పిత్రాదీనాం నస్యాత్తదైవక్యోఽపి సము
యోఽనాది పరంపరాగతః సంరక్షణీయ ఇతి రజోఽనంతరవివాహశాస్త్రీ
యతాఽసమర్థనమసంగతమేవేతి అలమనేన ప్రసక్తాను ప్రసక్తవిచారే
ణేతి ప్రకృతమేవానుసరామః,

అథాస్మిన్ త్రిరాత్ర బ్రహ్మచర్య విధానపర్యాలోచనాయామపి
నరజోఽనంతర వివాహసిద్ధిరిత్యుపపాదయామః. సర్వేషుహిగృహ్యసూత్రే
షు ఏకరూపేణవధూవరయోః బ్రహ్మచర్యవిధానం దరీదృశ్యతే. బ్ర
హ్మచర్యఞ్చవ్యవాయాభావ ఇతిచ సుదర్శనాదిభిః ప్రతిపాదితం. తత్రయ
దికన్యావివాహ ఏవశాస్త్రసమ్మత ఇతి స్యాత్తదాకన్యాయాం వ్యవాయ
ప్రసక్తేరేవాభావాత్తన్నిషేధో వితథ ఏవ సంపద్యేతేతి తత్సూత్రసార్థ
క్యాయ ఋతుమతీవివాహోఽభ్యుపగమనీయ ఇతికేచిద్వర్ణయన్తి.

వయోనిర్ణయకారాస్తు— కాముకవరస్య కన్యాయామపి రాగ
ప్రసక్తిస్సంభవతీతి నిషేధోపపత్తే తదనుసారేణ ఋతుమతీ వివాహసా
ధనం న యుక్తిసహం. యదిహి కన్యాయాం రాగఏవ న స్యాదితి స్యాత్తర్హి.

అసంస్కృతాం పుష్పహీనాం కన్యకాం యో ద్విజాధమః।
రంతుమిచ్ఛతి పాపాత్మా నరకం యాతి దారుణం॥

ఇతివచనమసఙ్గతార్థకం స్యాత్. యదితు రాగసంభవేపి ప్రవృత్త్య
సంభవాన్నిషేధనైరర్థక్యమిత్యుచ్యతే. తదాఽపి ప్రవృత్తిపదేన ప్ర
వృత్తిసామాన్యస్యైవ గ్రహణం. ఉతాహో సఫలప్రవృత్తేరేవేతి వివే
చనీయం॥ నాన్త్యః। ప్రవృత్తిసామాన్యస్యైవ నరకప్రయోజకత్వాత్।
ప్రథమో॥

అప్రౌఢాంకన్యకాం విప్రోయభేత్కామాతురోఽన్వహం।
తస్యైవనరకేవాసః కాలేనస్యాత్త్రి[illegible]॥

ఇతివచనే నవ్యవాయప్రవృత్తి నిషేధస్యకృతార్థ్యా[illegible]తాప్యుపపత్తేః యదితుఫలప్రవృత్తిరేవ [illegible] త్వాదికే [illegible] ధునస్య [illegible]. [illegible] త్వాకరే, విపరీతంబ్రహ్మచర్యం [illegible] వచన [illegible] నైకాజ్ఞానుష్ఠానేపిబ్రహ్మచర్యవ్రత [illegible] వేదిః కన్యా [illegible] జప్రసక్తేః అన్యథోపపత్తిరితి [illegible] తదేవ [illegible] కాలవిముక్త కారానక్షమత్తే॥ యద్యప్యప్రస్వ[illegible] [illegible] ద్వైయవచనానుసారాత్; తథాపి [illegible] ॥ నచోక్తదేవలవచన విరోధః [illegible] గమ్యాఽపరిణీతాయాం ప్రసిద్ధ[illegible] సంభవాత్॥ యదితు - యోగ[illegible] ప్రౌఢా [illegible] త్యామేవభోగే ప్రయోగదర్శనేనచ పుష్పవతీపర్యాయ[illegible] త్వాగ్రహః; తదాఽస్తునామాన్యత్ర [illegible] గ్రహణం॥ అత్రతువాక్యే తాదృశార్థగ్రహణం నసంభవత్యే[illegible] ఇతివాక్యశేషవిరోధాత్॥ అపుష్పవత్యాం పుత్రోత్పత్తిసంభావనాయా అప్యసంభవాత్॥ తదనిష్టైవవచనేనస్పష్టమవగమ్యతే పుష్పవత్యామపి వివాహితా కన్యాశబ్దవ్యవహార్యేతి॥ ఏతచ్చ

అప్రౌఢాంకన్యకాం విప్రోయభేత్కామాతురోఽన్వహం ॥ ఇత్యప్రాప్తప్రౌఢాపదేనా వివాహితాయా ఏవగ్రహణమితి అపుష్పవత్యాం వ్యవాయప్రవృత్తిర్న సంభవత్యేవేతి త్రిరాత్రబ్రహ్మచర్య విధానాన్య

థానుపపత్త్యా ఋతుమతీ వివాహోఽపి శాస్త్రీయ ఇత్యేవాఙ్గీ కరణీయ మితి ॥ మాధవాచార్యా అపి కన్యాశబ్దోఽవివాహితాపరః నాష్టవర్షా దిబాలికాపరః పృథాదిష్వపి భారతాదౌ కన్యాశబ్దప్రయోగదర్శనా త్ ఇతివదన్తోఽస్మాకమనుకూలాః ॥ కన్యాయాః; కనీనచేతి సూత్రస్థంపా తఞ్జలభాష్యమపి అస్మదనుకూలం ॥ తత్రహిభాష్యే కిన్యాశబ్దః పుంసాఽ భిసంబన్ధపూర్వకే సంప్రయోగే నివర్తతే। యాతుప్రాగభిసంబన్ధాత్పుం సానహాయునక్తి కన్యైవసాఽభిమతా ఇత్యుక్తం॥ ఎవఞ్చావివాహితస్త్రీ పరత్వమెవోక్త భాష్యాత్ప్రతీయతె ॥ ఏవఞ్చఋతుమత్యామపి అవివా హితాయాం కన్యాశబ్దప్రవృత్తిర్విద్యతఏవ ॥

ఋతుస్నాతాతు యాశుద్ధాసాకన్యేత్యభి ధీయతె ॥
ఇతివచనమపీదానీ మనుకూలమితి

అప్రౌఢాంకన్యకాంవిప్రోయభతాఽమాతురోన్వహం ॥
ఇతివచనస్మృతుమతీ వివాహవిషయమ్మెవెత్యేవ వర్ణనీయమితి రజస్వలావి వాహోఽపి శాస్త్రీయఏవెతి ॥

పరెతు - అప్రౌఢాంకన్యకాం విప్రఇత్యత్ర కన్యకాశబ్దెనైవా వివాహితార్థలాభె పునఃప్రయుక్తస్యాప్రౌఢాపదస్యతదర్థకల్పనా సంభవా ద్యోగరూఢి కల్పనెచప్రమాణాభావాత్ అపుష్పవతీయభనదో షత్వవ ర్ణనపరోక్త దేవలవచన తాత్పర్యమభ్యు పగమనీయం ॥ నచ - కానీనః స్యాత్తదుద్భవ ఇతి వాక్యశేషవిరోధో భవతీతిశంకనీయం॥ యథాప్రాగ్వి వాహాదృతు మత్యాయభనంనిషిద్ధంతథావివాహాతః పరమపిరజోదర్శన తఃపూర్వంతద్యభనంశాస్త్రనిషిద్ధమితి ప్రథమాయాం సముచితకాలె స

ముత్పన్నస్యైవద్వితీయస్యాంసముచితకాలే సముత్పన్నస్యాపి కానీనత్వబో
ధనద్వారా వివాహితాయాఏవపుష్పవత్యాఏవయభనంబోధయతాందేవ
లాచార్యాణాంబాలికాయామపియభననిషేధఏవతాత్పర్యేణతద్వృత్తిరా
త్రబ్రహ్మచర్యవిధానస్యా ప్యుపపత్త్యాతదన్యథాऽనుపపత్తిప్రమాణస్య
నావసరః ॥

నన్వేవంసత్యక్షత యోనిత్వాత్కథం అపత్యసంయోగ ఇతి
కన్యాయాః కనీనచేతిసూత్రభాష్యప్రదీపయోః కథముపపత్తిరితిచేదేవం;
యదాతుకన్యాత్వం తదాపత్యయోగోన ॥ యదాऽపత్యయోగస్తదా
కన్యాత్వం నేతిఖలుపూర్వపక్షభాష్యం ॥ తదస్మన్మతేऽపినవిరుద్ధం ॥
అస్మాభిరపి సముచితకాలే సముత్పన్నస్యైవకానీనత్వవర్ణనాత్ ॥ అథో
చ్యేతైవంసతిభాష్యకారైరపి ప్రాగభిసంబంధాత్ప్రాగ్రజోదర్శనాచ్చేతి
ఖలువక్తవ్యంస్యాత్. తేతువివాహపూర్వకాలికం పుంసంయోగమా
త్రంకన్యాశబ్దార్థతావచ్ఛేదకతయావివక్షన్తి. తత్రయదిభాష్యకారాణా
మపి భవదీయంమతం సంమతంస్యాత్తదా కిమితిరజోదర్శనతః పూర్వం
చేతినవర్ణయేయుఃఇతి సిద్ధాన్తభాష్యవిరోధః సంభవత్యేవేతి.

తత్రేదంసమాధానం భాష్యకారాశ్చాపి ఋతుదర్శనతః పూర్వ
మేవ వివాహమభిప్రయన్తి. నతుశాస్త్రవిరుద్ధమృతుమతీవివాహం. అ
భిసంబంధపూర్వకే సంయోగేవివర్తత ఇతిభాష్యేహి సంయోగపదేన
శాస్త్రీయర్తు సమావేశనమేవవివక్ష్యతే. వివాహంవినాచ సంయోగేవిశి
ష్టాభావాత్కన్యాశబ్దః ప్రవర్తతే. వివాహపూర్వక నిషిద్ధసంయోగేచ
విశేషాభావాత్కన్యాశబ్దః ప్రవర్తత ఇతిరజోదర్శనతః పూర్వంచేత్యను
క్తమపి తాదృశార్థఏవ పర్యవసానమితి నకోऽపిదోషః.

అయమాశయః— కింభాష్యకారాణామపి ఋతుమతీవివాహ ఏవ తాత్పర్యం కల్ప్యతేన; ఋతుమతీవివాహేపి తాత్పర్యస్యైవకల్పనాదితి చేత్, తేదం ప్రష్టవ్యం. కిం బాలికానాం వివాహితానాం పుంసంయోగేఽపి న దోష ఇతి భాష్యకారాశయః ఉత తాసామపి తత్సంయోగో దోషాయైవేతి, నాజాతలోమ్న్యోపహాసం విశేతేతి వచనానుసారేణ దోషఏవేతి కల్పనే చ నిషిద్ధస్యాపి సంగమస్య నిషేధోల్లంఘనేనాచరణే కో వా దోష ఇతి చేత్తత్పుత్రస్య కానీనత్వాపత్తిరితి వక్తవ్యం. తత్రచ ప్రమాణం అప్రౌఢాం కన్యకాం విప్రో యశ్చ తాం సూతుర్నోన్వహం- ఇతి వచనమేవ॥ తత్ర యది పుష్పవత్యామవివాహితాయాః పుంసంయోగేన సముచితకాలేన సముత్పన్నస్యైవ కానీనత్వమత్ర ప్రతిపాద్యేత తదాఽప్రౌఢాపదవైయర్థ్యం అప్రౌఢాపదేనావివాహితార్థపరత్వే యాం కన్యకాశబ్దవైయర్థ్య మితి భవన్మతే దోషః. కన్యకాశబ్దేనాఽపుష్పవతీగ్రహణేప్యస్మన్మతేనైవ సమాయాతం. అస్మన్మతే తు వివాహితాయామపుష్పవత్యాం పుంసంయోగసముచితకాలే సముత్పన్నస్యైవ కానీనత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతి న వైయర్థ్యం. అభిసంబంధే కన్యాశబ్దో నివర్తత ఇతి వక్తవ్యే తత్పూర్వకే సంయోగ ఇతి గురుతరమార్గాదరణస్యాపీదానీమేవ ప్రయోజనమితి న కథంచిదపి భాష్యకారాః అశాస్త్రీయమార్గానుసారిణ ఇతి కల్పయితుం శక్యతే. అయమభిప్రాయః. అవివాహితావస్థాయాం పుష్పవత్యాం పుంసంయోగప్రాయశ్చిత్తే చాఽకృతే వివాహానంతరముత్పన్నః పుత్రః కానీనో వా న వేతి విచారణాయాం కానీన ఏవేతి వర్ణనీయమితి యథాఽవివాహితాయామపి రజోదర్శనతః పూర్వం పుంసంయోగే అకృతే చ ప్రాయశ్చిత్తే సముచితకాలే సముత్పన్నః కానీన ఇత్యేవాంగీకరణీయం. ఏవఞ్చోక్తదేవలవచన సిద్ధాన్తానువాదకే భాష్యే ప్రాగభిసంబన్ధాదిత్యస్య ప్రాగ్రజో

దర్శనాచ్చైత్యే తమపలక్షణత్వేన వాప్యుపపత్తిర్వర్ణనీయేతి నకోపివిరోధః ॥ ఏవం ॥

అసంస్కృతాం పుష్పహీనాంకన్యకాం యోద్విజాధమః॥
రన్తుమిచ్ఛతి పాపాత్మానరకం యాతిదారుణం॥

ఇతివచనస్య ప్రవృత్తిపర్యంత పరత్వాంగీకారఏవ సముచితఇతిక ల్ప్యమానార్థద్వయానుసారేణ త్రిరాత్రబ్రహ్మచర్య విధానోపపత్తి వర్ణనం యుక్తమితినకథంచిదపి ఋతుమతీ వివాహశాస్త్రీయతావాదః సిద్ధ్యేత్. యదపిచోక్తం - కన్యాశబ్దోఽవివాహితా పరఇతితదప్యేతేన పరాస్తం ఉక్తమార్కండేయవచన అసంస్కృతామితి పదనైయ ర్థ్యాపత్తేః.

• కిఞ్చాత్రభవాన్పృష్టో వ్యాచష్టాంకంకన్యాశబ్ద ప్రవృత్తినిమిత్త మవివాహితత్వ మితిభవదాశయః ఉతాహోప్రవృత్తి నిమిత్తాంతరేస త్యపి అవివాహితత్వధర్మ పురస్కారేణ కన్యాశబ్దస్యగాన్యాదినా వృద్ధా దిసాధారణ్యేనాపి ప్రయోగోయుజ్యతఇతి । తత్రనతావత్ప్రథమః కల్పః సంభవతి—కన్యాకుమారీశబ్దయోః పర్యాయత్వాను సారేణోభయో రపిసమాన ప్రవృత్తినిమిత్తకత్వస్యా వశ్యంవర్ణనీయత్వేన కుమారీశబ్ద స్యేవ కన్యాశబ్దస్యాపి కౌమారవయః ప్రవృత్తినిమిత్తకత్వమేవ యుక్త మితి అవివాహితత్వమేవప్రవృత్తినిమిత్తమితి వర్ణనాసంభవాత్, తన్మై వంసతికన్యాకుమారీశబ్దయోః పర్యాయత్వేసత్యపి అష్టవర్షాభవేత్క న్యేత్యాదివచనం కిమర్థమితిచేత్కన్యాం దదద్బ్రహ్మలోకమితి విహితఫల విశేషసంబంధబోధనార్థం పరిభాషీకరణమిత్యబ్రూమః. యథాశ్యేవాది

శబ్దానాం లోకే అర్థాంతరప్రత్యాయకత్వే సత్యపి యోగవిశేషపరత్వేన పరిభాషణం ఫలవిశేషసంబంధబోధనార్థం ఉపపాదితం చైతన్మాధవాచార్యైః పరాశరస్మృతివ్యాఖ్యానే॥ ఏవఞ్చ మాధవాచార్యా అప్యస్మాకమనుకూలాః. భవన్మతే తు ఫలకథనాదౌ సోపయుక్తేతి వచనస్వారస్యభఙ్గాదుష్పరిహార ఏవేతి భవన్త ఏవ విదాఙ్కుర్వన్తు. ఏవఞ్చ కన్యాశబ్దస్య అష్టవర్షాదిబాలికాపరస్యాపి అవివాహితత్వసామాన్యాద్దైవాద్దృష్టరజసి సాహసేన పిత్రాభిరదత్తాయాం స్త్రియామపి గౌణ్యావృత్త్యా ప్రయోగోపపాదనమేవ మాధవాచార్యాణాం భాష్యకారాణాఞ్చ ఆశయ ఇతి న కోఽపి విరోధః. పాతంజలభాష్యంహి న తావత్కన్యాశబ్దార్థోఽయమేవేతి సిద్ధాన్తయితుం ప్రవృత్తం. కింతు కన్యాశబ్దేన గౌణ్యా లక్షణయా వా అపత్యసంబంధయోగ్యస్త్రీవ్యక్తిరపి గృహీతుం శక్యత ఇతి బోధయితుం. అన్యథా ప్రాగభిసంబద్ధతః పుంసంయుక్తాయా ఏవ కన్యాపదార్థత్వే పత్యా పుంసంయోగానంతరమపి వివాహ ఇత్యపి కల్పనాపత్తేః. ఏవఞ్చ దైవవశాద్యా పుష్పవతీ సంవృత్తాపి పిత్రాదిభిర్నదత్తా తస్యాః స్వయంవరణతః పూర్వం పుంసంయోగేఽపత్యసంబంధోఽభవేదిత్య వివాహితత్వసామాన్యాత్తస్యా అపి కన్యాశబ్దేన గౌణ్యావృత్త్యోపస్థితిర్భవత్యేవేతి న దోషః. యది త్వవృతుమత్యామపి తపోవిశేషాదిమత్పురుషసంయోగేన కన్యాయామివాపత్యసంబన్ధోఽభవేత్తదా గౌణ్యాశ్రయణం నావశ్యకమితి పక్షాన్తరానుసరణమన్యత్రైవేతి॥ స్పష్టతరమేవ చ కుమారీశబ్దస్య గౌణ్యావృత్త్యా యువతిపరత్వం వ్యవస్థాపితం వయసి ప్రథమ ఇతి సూత్రే. యది తు కన్యాకుమారీశబ్దయోర్యువతిసాధారణీ కాపి వృత్తిః స్యాత్తర్హి న భాష్యకారైః కిమితి గౌణ్యాశ్రయణం కృతం.

యత్తూక్తం వివాహకాల విమర్శకారైః—కుమారీత్యత్ర ప్రకృతేరప్రాప్తయౌవన పుంసక్తత్వేన ప్రత్యయవిశిష్టస్య యువతీపరత్వం గౌణమేవేతియుక్తం. కన్యాశబ్దేతుతథాభావాన్న గౌణతేత్యకృతవివాహ యువత్యయువతి సాధారణపరకన్యాశబ్ద ఇతితత్రైవంచిన్త్యం. కుమారీశబ్దప్రకృతిభూతస్య కుమారశబ్దస్యాప్రాప్తయౌవన పుంసిశక్తిరితి; పుంస్త్వాదిలింగస్య ప్రత్యయప్రాతి పదికశక్యతావచ్ఛేదక కోటావప్రవేశాదప్రాప్తయౌవనమేవశక్యతావచ్ఛేదకం; లిఙ్గంత్వన్యతో లభ్యమితి సప్రవృత్తినిమిత్తకోటింప్రవిశతి. అనన్యలభ్యః శబ్దార్థ ఇతిన్యాయాత్. అన్యథా సర్వేషాంత్రిలిఙ్గానామపి స్త్రీత్వాది బోధనవిషయే గౌణత్వాపత్తిరిత్యన్యత్ర విస్తరః. ఏవఞ్చ కన్యాశబ్దస్యాపి అప్రాప్తయౌవనమేవ ప్రవృత్తినిమిత్తమితి గౌణ్యాదినైవ యువతిపరత్వముపపాదనీయం. విశేషాభావాత్. కన్యాకుమారీగౌరీతు. ఇతికోశస్యచేదానీ మూపపత్తిర్భవతి. ప్రవృత్తినిమిత్తభేదే పర్యాయత్వాభావేన తథానిర్దేశస్య అసాంగత్యాపత్తేః. తుశబ్దస్తుగౌరీనగ్నికాశబ్దయోః భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తకయోః పర్యాయశబ్దపర్యాయత్వవారణార్థమిత్యేవ స్వరసతః ప్రతీయతే. వయసిప్రథమఇతిసూత్రే కుమారీశబ్దంప్రకృత్య ప్రవృత్తం సంబన్ధాదేవవయోగమ్యతే. ఇతివాచ్యవాచకభావలక్షణ సంబన్ధేన వయోగమ్యతఇత్యర్థకం భాష్యముపపన్నం భవతి యద్యపితత్త్రైవభాష్యే కోపాసంబన్ధః పుంసాసహాభిసంయోగః ఇతిపుంసంయోగరహితైవ కుమారీశబ్దార్థ ఇత్యప్యుక్తం. తథాపితస్యభాష్యస్య పూర్వపక్షభాష్యత్వాత్. గోనదీయస్త్వాహేతి సిద్ధాన్తభాష్యానుసారేణైవ ప్రవృత్తివర్ణ్ణసంయుక్తమితినదోషః యథాచపుంస్త్వవిశిష్టాప్రాప్తయౌవనశక్తికత్వాదికం నోపపాదయితుం శక్యతే తథాపూ

ర్ష్వమేవనిరూపితం. సర్వథాచాసతిబాధకే కన్యాశబ్దేనాక్షతయోనేరేవ గ్రహణంయుక్తమతఏవ.

అకన్యేతితుయః కన్యాంబ్రూయాద్ద్వేషేణమానవః ॥
సశతంప్రాప్నుయాద్దండంతస్యాదోషమదర్శయన్ ॥

ఇతిమనుస్మృతివ్యాఖ్యానావసరేనయంకన్యాక్షతయోనిరితియోబ్రూతే ఇతికుల్లూకభట్టవ్యాఖ్యానమపిసంగతం భవతి ॥ సర్వథాకన్యాశబ్దార్థోన యువతిరితిసిద్ధం ॥

నైవకన్యానయువతిర్నాల్పసిద్ధోనబాలిశః ॥

ఇతికన్యాయువత్యోః పృథక్పాఠేనగ్రహణాదిత్యన్యత్ర విస్తరః ॥ సవయశ్చ అప్రౌఢాంకస్యచిత్ విప్రఇతివచనానుసారేణ పుష్పవత్యామపివ్యవాయప్రవృత్తిర్భవేదితి ప్రతిపిద్ధత్వాత్ త్రి) రాత్రంబ్రహ్మచర్యమితిసూత్రే యుతాంసర్వేషామేవాచార్యాణాం రజోనన్తర వివాహతాత్పర్యకల్పనమితి వృథైవ వివాహకాల విమర్శకానామపి మహాక్లేశః॥అస్తునాభవదీయవ్యాఖ్యానమేవ సముచితమితి ॥ తావతాపికన్యాయామపిరాగతోవ్యవాయ ప్రవృత్తిరుపపాదయితుం శక్యతఏవయతో నాజాతలోమ్నాసహాసం విశేత అజాతవ్యంజనాయాంతు సతయాసహాసంవిశేత్ ఇత్యాదివచన పర్యాలోచనాయాంతాదృశార్థః సిధ్యతీతినకోపివిరోధః సచవ్యవాయ స్సఫలోవాభవత్వఫలోవా ॥ వ్యవాయత్వేనైవ ఖలువ్యవాయస్యనిషేధః ॥ నతుసఫలవ్యవాయత్వేనఏతేనగృహ్యసూత్రాన్తరాణ్యపివ్యాఖ్యాతానిభవన్తి ॥ లోకజ్ఞాశ్చోభయత్రాపి ప్రమాణమేవ ॥ కేషాఞ్చనజనానాంకన్యాయామపిరాగతః ప్రవృత్తిర్దృశ్యతే ॥ కేషాంచన విరక్తా

నాఋతుమత్యామపినవ్యవాయార్థప్రవృత్తిర్దృశ్యతే ॥ నతుసర్వేషామే వేతినకథంచిదపిక్షతయోని వివాహసిద్ధిః॥ యేతుపునరత్యన్తపండితాః తత్త్వజ్ఞానసంపన్నాశ్చతేషామపి శాస్త్రార్థాన్యథానయన బహువిధాధర్మాచరణేచప్రవృత్తి దర్శనేనయుక్తాయుక్త వివేకసంపన్నానాం శ్రుతాధ్యయనసంపన్నానామపి రహస్యవ్యవాయప్రవృత్తేః సంభావ్యమానతయానిషేధఆవశ్యకఏవ॥ శ్రుతాధ్యయనసంపన్నానామేవధర్మాచరణాదావధికారాత్తద్ధర్మాచరణేనైవలిఙ్గేన శ్రుతాధ్యయనసంపత్తినిశ్చయఇతి అధర్మాచరణే శ్రుతాధ్యయనసంపన్న త్వమపినస్యా దేవేత్యుచ్యతే తర్హి ఇదానీన్తనశాస్త్రవిచారాదికం సర్వమపినిష్ప్రయోజనం॥ నహికోపిశ్రుతాధ్యయనసంపన్నోధర్మాచరణమాత్రబహుపక్ష పాతశ్చపండితేషు పామరేషు వావిద్యతే। యథాచవివాహాఙ్గ సమావేశనానాం నదృష్టద్వారాపుత్రార్థత్వంతథాపూర్వ మేవనిరూపితం॥ పుత్రార్థోహివివాహఇత్యాదిమితాక్షరావచనానాం వివాహఫలం పుత్రఇతినాభిప్రాయః॥ కిన్తుపుత్రసంపాదనస్యవ్య వాయసాధ్యతయావ్య వాయస్యచస్వదారేష్వేవశాస్త్రబోధితత్వాత్తదర్థదారత్వసంపాదనార్థం వివాహఇత్యత్రైవతాత్పర్యాత్ ॥ ఉపపాదితంచైతచ్చబహు వివాహవాదఇతితతఏవ ద్రష్టవ్యం॥ ఏతేనబ్రహ్మచర్య విధానాన్యథానుపపత్త్యాయువతి వివాహసాధనంయుక్తమేవేతివివాహకాల విమర్శకారవచనమపిపరాస్తం ॥ అత్రచవిషయే బోధాయనాదివచనాని వివాహకాల విమర్శఏవ ద్రష్టవ్యానీతిగ్రన్థవిస్తరభయాన్నోపక్షిప్తాని॥ నన్వేవమపిత్రిరాత్ర ముభయోరధః శయ్యేత్యత్రోభశబ్దగ్రహణంవితథం భవతి । యావతాకన్యావిషయో నిషేధోనిరర్థకః తస్యావ్యవాయప్రవృత్తేః కథంచిదప్యుప పాదనాసంభవాత్ తద్గ్రహణసార్థక్యాయ వధూవిషయేపి ప్రవృత్తిసంభావనాఙ్గీ కరణీయేతితస్యా

యువతిభావఏవ తదుపపత్త్యా యువతివివాహః శాస్త్రీయఇతిసిద్ధత్వేవే తిచేత్ ? అత్రవయోనిర్ణయకారాః అపత్యకల్పతయా ద్వాదశాదివయ స్కవివాహస్యాపి శాస్త్రీయత్వాభ్యుపగమాత్తత్రోభయోరపి బ్రహ్మచర్యవిధిరావశ్యకఏవ. సంకోచేప్రమాణాభావ ఇతిచేదుభయోరి త్యంశస్యషోడశవర్షమిత్యనేన సాకం అన్వయ ఇతి వరమాత్రస్య బ్రహ్మచర్యవిధానమితి వర్ణయితుంశక్యతఇతినకోపివిరోధఇతివర్ణయన్తి.

వివాహకాల విమర్శకారాస్తు—ఉభయోరిత్యస్య షోడశవ ర్షమిత్యనేనైవ సాకమన్వయఇతి కల్పనేప్రమాణాభావః. ప్రమాణస త్త్వేపి రజోనంతరవివాహపక్షే వ్యుపపత్తిర్భవిష్యతి. సమావేశనాన్యథా నుపపత్త్యాతస్యసాధితత్వాత్.

వస్తుతస్తు—ఉభయోరిత్యస్య బ్రహ్మచర్య పదార్థేనసాకమ న్వయోఙ్గీకరణీయఏవ. వరమాత్రస్య బ్రహ్మచర్యవిధానె వివాహమధ్య ఏవఋతుకాల సంపత్తౌనియమేన సమావేశనంకర్తవ్యంస్యాత్. ఏవమపి; బ్రహ్మచర్యవ్రతభంగో నసంభవిష్యతి.యథాశ్రౌతాదినె బ్రహ్మచర్యవ్రత విధానేపి ఋతుకాలత్వే సమావేశనం కర్తవ్యమేవ॥ఉపపాదితంచైతత్, షోడశర్తునిశాః స్త్రీణాంతస్మిన్యుగ్మాసుసంవిశేత్. ఇతిశ్లోకవ్యాఖ్యా నావసరేమితాక్షరాయాం ఉభయోశ్చాపి తద్విధానెఋతుకాలత్వేపి నాభిగమనంకర్తవ్యమిత్యుభ శబ్దగ్రహణసార్థక్య సంభవః.ఏవఞ్చరజోనం తరవివాహశాస్త్రీయతాయామేవప్రోక్తసూత్రతాత్పర్య మఙ్గీకరణీయం.

యథాకామీభవేద్వాపి స్త్రీణాంవరమనుస్మరన్॥
స్వదార నిరతశ్చైవ స్త్రియోరక్ష్యాయతఃస్మృతాః॥

ఇత్యాదివచనానుసారేణ 'యోషాభ్యర్థనాయామృతుకాలభిన్నకాలేపి

సమావేశనస్య నైయత్యావగమాత్తదనుసారేణానుష్ఠిత సమావేశనేనా
పి వ్రతభంగో నస్యాదిత్యుభయోరపి బ్రహ్మచర్యవిధాన మావశ్యకమితి
ఉభగ్రహణసార్థక్య మృతుమతీ వివాహ ఏవసిద్ధ్యతీతి రజోనంతరవివా
హాః శాస్త్రీయ ఇత్యేవాభ్యుపగన్తవ్య మితి నిర్ణయంతి.

పరేతు చతుర్థీకర్మతః పూర్వంభార్యాత్వమేవ నసిద్ధ్యతి ఇతి పార
స్కరహరిహరభాష్యే ప్రతిపాదితత్వేన ఋతుకాలత్వేపి త్రిరాత్రం నైధో
పగమనస్య ప్రసక్త్యభావాత్సమావేశ నానుష్ఠానేపి వ్రతభంగాభావవన్న
నాసంభవాద్వరమాత్రస్య బ్రహ్మచర్యవిధానేపి స్వోష్టసిద్ధ్యాభగ్రహణ
వైయర్థ్యం తదవస్థమేవేతి వివాహకాలవిమర్శకారైరపి తూసిలవణప
ర్జనపదార్థేన సాకమేవాస్యాయోఙ్గీకరణీయ ఇతి సకథంచిదపి తదన్యథా
నుపపత్తిప్రమాణస్యావకాశః. యద్యపి—పతిత్వం సప్తమే పదే ఇతిస
ప్తపదీగమన మాత్రేణ భార్యాత్వాదిసిద్ధిః—తథాపియథా,

చిత్రకర్మ యథానేకైరంగైస్సమ్యక్ప్రపూర్యతే॥
బ్రాహ్మణ్యమపి తద్వత్స్యాత్సంస్కారైర్విధిపూర్వకైః॥

ఇతి వచనేన జ్యోతిష్టోమాద్యనుష్ఠానేన వైదికపూర్ణబ్రాహ్మణ్య సిద్ధిరితిస్థి
తేపి తతః పూర్వమపి కించిన్న్యూనం బ్రాహ్మణత్వం విద్యతే. తతఏవచత
స్య మంత్రాధికారః. ఏవమగ్నిస్థానార్థ ముపేక్షితభార్యాత్వం సప్తపదీ
గమనమాత్రేణ సిద్ధమపి నైధోపగమనోపయుక్తం భార్యాత్వంనా
ఙ్గవివాహాఙ్గైర్నజన్యత ఇతి న విరోధః. అయంభావః. సర్వదేశకాలావచ్ఛేదేన
దారేతర సమావేశన నిషేధశాస్త్రైరేవ వివాహసంబంధి త్రిరాత్రా
వచ్ఛేదేనాపి వధూసంగమనిషేధ సిద్ధిసంభవాత్కిమర్థం బ్రహ్మచర్య
విధానమితి చేత్— ఋతుమతీవివాహవాదిభిరేవం పరిహర్తవ్యం. య

ధానాన్నృతంవదేదితి సామాన్యనిషేధేసత్యపి ప్రాయమాణస్య తస్మాదాహితాగ్ని ర్నానృతంవదేదితి వచనస్యాశ్రుత పదనాభావదర్శపూర్ణమాసయో రఙ్గాఙ్గభావబోధకత్వేన చాతితార్థ్యం. ఏవంవధూసంగమాభావవివాహకర్మణో రఙ్గాఙ్గిభావబోధకత్వే నోక్తసూత్రసార్థక్యమితి॥ తత్రైరాత్రసంసతి కన్యావివాహవాదిభిరపి. నాజాతలోమ్న్యాసహ సంవిశేదితి వచనసిద్ధస్యాపి తదుపగమనాభావస్య వివాహాఙ్గత్వసిద్ధ్యర్థం త్రిరాత్రబ్రహ్మచర్యవిధానమితి సంభవాన్నాన్యథానుపపత్తి ప్రమాణస్యావకాశః. యథాచసమావేశనాన్యథానుపపత్త్యాపి నప్రౌఢావివాహసిద్ధిః తథా పూర్వమేవనిరూపితం. ఏవంతస్యాసిద్ధ్యాతద్విషయకత్వేనాపిక్షారలవణవర్జనభోజనమప్య సంగతమేవ, యథాచసమావేశనోపయుక్త భార్యాత్వంసప్త పదీగమనమాత్రేణ నోత్పద్యతే. తథాపూర్వమేవనిరూపితం. సమావేశనంనామవధ్వా సహమైథునార్థంశయనమితి వధూపదం ప్రయుఞ్జానః సువర్శనాచార్యోప్యత్రానుకూలః. యథాపారస్కరహరిహరాచార్యాః॥ అత్రవవిషయే బహూపపాదనీయంసమస్తి॥ తచ్చసత్యవసరే ఉపసరాంతరే సమ్యగుపపాదయిష్యామః. ఏవఞ్చత్రిరాత్ర బ్రహ్మచర్యవిధానానుసారేణాపి నస్మృత్యకారాణాం ఋతుమతీవివాహతాత్పర్యకల్పనం సంభవతి.

అత్రేదంప్రసఙ్గాద్విచార్యతే—కోనామాత్ర యోనిపదార్థః॥ కిమృతుమతీ॥ ఉతర్తుమత్యపి యాస్పృష్టామైథునేన॥ యద్యృతుమతీపరత్వం తదా॥

పాణిగ్రహణికామన్త్రానియతందారలక్షణం॥ ఇతివచనేనాస్యృతుమతీ వివాహసిద్ధిః॥ తస్యామేవపురుషసంయోగే సముచితకాలే స

ముత్పన్నస్య కానీనత్వాచ్చ సిద్ధ్యేత్ ॥ యద్యసంస్పృష్టమైథునీతదాఋ
తుమత్యామపి వివాహాత్ పూర్వం సంయోగేన—సముత్పన్నస్య కా
నీనత్వేన వ్యవహారఇతి,ఋతుమతీవివాహోపిశాస్త్రీయ ఇతి సిద్ధ్యేదితి॥
తత్రవయోనిర్ణయకారాః—అక్షతయోని పదేనాన్యృతుమత్యాఏవసంగ్ర
హః "అసపిండాచయామాతు రసగోత్రాచయాపితుః। సాప్రశస్తాద్విజాతి
నాం దారకర్మణ్యమైథునీ"॥

ఇతివచనేనక్షతయోన్యాః వివాహేఽయోగ్యత్వవర్ణనాత్. అతఏవహి॥

సర్వవర్ణేషుతుల్యాసుపత్నీష్వక్షతయోనిషు।
అనులోమ్యేనసంభూతాః జాత్యాజ్ఞేయా స్తఏవతే—

ఇతివచనేన- క్షతయో నిత్వావస్థాయాం వివాహితపత్నీషుసముత్పన్న
స్య బ్రాహ్మణ్యముక్తం తత్రక్షతయోనిపదేన అన్యపూర్వకత్వాది వి
వక్షణేపత్నీత్వమేవ నస్యాత్ । ఋతుమతీత్వవివక్షణేతు - ఋతుమతీనా
మప్యపత్యోత్పాదకవివాహస్యాపగమేన పత్నీత్వసిద్ధ్యేవతీత్యక్షతయోనిశ
బ్దేన అన్యృతుమతీగ్రహణమేవ యుక్తమితి ప్రతీయతే ఇతినిర్ణయంతి ।
వివాహకాలవిమర్శకాద్యాస్తు క్షతయోని పదేన ఋతుమతీగ్రహణప
క్షేతస్యామ్పత్యాన్య ముత్పన్నస్య అబ్రాహ్మణ్యావర్ణనం నసంభవతి -
నహ్యపత్యోత్పత్తయారజోఽనంతర వివాహమపిశాస్త్రీయం మన్వానా
నాంభవతాం తద్వివాహసంస్కృతాయాం సముత్పన్నోఽబ్రాహ్మణ
ఇతిసంమతం - ప్రాయశ్చిత్తాదినా వృషలీత్వాదీనాం నివృత్తి
త్వాత్ - అమైథునీశబ్దస్య - అస్పృష్టమైథునప్రవృత్తిని మిత్తకస్య
అనృతుమతీ పరత్వంక్షణాయాం ప్రమాణాభావాచ్చ । ఏవంచ సాం
ప్రదాయికాశయపర్యాలోచనాయాం అక్షతయోనిశబ్దేన-అసంస్పృ

ష్ట మైథునాయా ఏవగ్రహణంయుక్తం। "సర్వవర్ణేషు" ఇతి శ్లోకవ్యాఖ్యానావసరే-మేధాతిథిప్రభృతిభిః తథైవవ్యాఖ్యానాత్ ॥—తథాహి—మేధాతిథిః—అక్షతయోనిగ్రహణం - పునర్వివాహేన పత్నీత్వమాశంకమానంనివర్తయతి—సర్వజ్ఞనారాయణః—అక్షతయోనిషు = పరిణేతురన్యేనాసంస్పృష్టాసు ఏతేన పౌనర్భవస్యాపి బ్రాహ్మణ్యముక్తమితి—రాఘవానందః—అక్షతయోనిష్వితి విశేషణాత్ కానీనాదేర్ద్విజత్వంగౌణమితి—నందనః—అక్షతయోనిషు = అనన్యపూర్వికాసు—రామచంద్రః-సంభోగాదక్షతాయోనయో యాసాం తాస్వితి—కుల్లూకభట్టోపి "పాణిగ్రహణికామంత్రా ఇతి" శ్లోకవ్యాఖ్యావసరేఽముమేవార్థంప్రతిపాదయతి—ఏవంబోధాయనధర్మశాస్త్రేపి గోవిందస్వామినా—"సాచేదక్షతయోనిస్స్యాద్గతప్రత్యాగతాసతీ" ఇతివచనవ్యాఖ్యానసరేఽక్షతయోనిస్స్యాత్ = అస్పృష్టమైథునాస్యాదితివ్యాఖ్యాతం॥ మితాక్షరాయామపి "అక్షతాచక్షతాచైవ పునర్భూస్సంస్కృతాపునః । స్వైరిణీయాపతింహిత్వా సవర్ణంకామతోవ్రజేత్॥" ఇతివచనవ్యాఖ్యానసరే అన్యపూర్వాద్వివిధా; పునర్భూస్స్వైరిణీచేతి। పునర్భూరపిద్వివిధా; క్షతాచాక్షతాచేతి। తత్రక్షతాసంస్కారాత్ప్రాగేవ పురుషసంస్కార దూషితా; అక్షతా - పునస్సంస్కార దూషితా - ఇతివ్యాఖ్యాతం॥ అపరార్కవ్యాఖ్యాయామప్యయమేవార్థస్స్ఫుటీకృతః ఇతి అస్పృష్టమైథునైవాక్షతయోనిశబ్దే నాత్రగహణ మర్హతీతివర్ణయంతి—పరేతు—యోనిక్షయప్రవృత్తినిమిత్తకస్యాక్షత యోనిశబ్దస్య ఋతుమతీ పరత్వమేవయుక్తం।యాచఋతుమతీ స్పృష్టమైథునైవసాభవేత్ । "ఋతౌభార్యా

ముపేయాత్,, ఇతి నియమేన స్మృత్యాం నియతమేవాస్పృష్టమైథునభావో పినంపద్యేతేతి - సర్వత్రాపిస్మృతిషు - అస్పృష్టమైథునశబ్దేన అక్షతయోనిశబ్దోపి ప్రయుక్తేనను స్పృష్టమైథునభావప్రవృత్తి నిమిత్తాభిప్రాయేణ । "అథస్త్రావ్యోనిరంధ్రస్య తస్యుత్సంగార్ధసన్నిభః । కామాంకురేప్రయతస్తాసు చంద్రోనాకీషు దృశ్యతే,, ఇతివచనావగత త్వగ్విశేషస్యయోనిశబ్దేన గ్రహణాసంభవాదయతయోనిశబ్దేన క్షీణత్వవిశేష వత్త్వస్యాపి పరిస్ఫూర్త్యసంభవాత్ । నచ—ఋతుమతీవివాహపక్షేనియతమేవప్రథమార్తవాదిషు పమావేశన మనావశ్యక మితిరజోవతీ నామపికాసాంచిత్ అస్పృష్టమైథునానా మవస్థానసంభవాత్ తాసామక్షతయోనిశబ్దేన గ్రహణార్థమేవనిబంధనకారైః-అస్పృష్టమైథునాక్షతయోనిశబ్దాథ్రోపి ప్రయుత ఇతి వాచ్యం; తాదృశవ్యాఖ్యానస్య శాస్త్రవిరుద్ధత్వమతి వివాహాభిప్రాయం వినాఽస్మదుక్తప్రకారేణైవ సామంజస్యోపపత్తౌ శాస్త్రవిరుద్ధర్తు మతీ వివాహ కల్పనాద్వారా సామంజస్యకల్పనాయోగాత్—యద్వాథదీక్షితాఽపి అమైథునాశబ్దస్యఅస్పృష్టమైథునార్థక తయా ప్రతిపాదనస్య అక్షతయోనిపదేన వివృణ్వానాఋతుమతీవివాహమశాస్త్రీయ మభిప్రయంతి - కన్యాశబ్దసమభివ్యాహారస్థలే అక్షతయోనిశబ్దేనతంవివృణ్వానా అపి - నిబంధనకారా అత్రానుకులాః కన్యాశబ్దస్యఅప్రాప్తయౌవనప్రవృత్తినిమిత్తక ఇతిపూర్వమేవనిరూపితం ఏవంచ "పాణిగ్రహణికామంత్రాః,, ఇత్యత్రవా "అప్రౌఢాంకన్యకాంవిప్ర,, ఇత్రత్రవాకన్యకాది శబ్దేనాక్షతయోని వివక్షాయామపి నరజస్వలావివాహ సిద్ధిరితి । కన్యాయామపిరాగతో వ్యవాయప్రవత్తైరప్రౌఢా

మితివచనానుసారేణాభ్యుపగంతవ్యమితి ను - నిన్విషేధనాత్త్రిరాత్రబ్ర హ్మచర్య విధానోపపత్తిసంభవాత్ - తదన్యథానుపపత్త్యైవమపి వి వాహసాధనం వివాహకాలమిముక్యకారాణాం నసంగతమితి వర్ణయంతి॥

యుక్తంచైతత్ అతఏవహిస్మృత్యర్థసంగ్రహకారోపి - తాం(ప్ర యచ్ఛేత్తునగ్నికామితినగ్నికాదానముదాహృతమ్। గౌరీదానాత్సర్వప్రదా నం ప్రాగృతోరితి॥ నగ్నికాశబ్దార్థశ్చ నగ్నికానాగతర్తువేతి తేనాను సా గేణాన్యథుమత్యేవ—అత్ర కేచిత్ ప్రాస్త్రీత్వే నగ్నికాశబ్దస్య అనాగ తార్తవాయాఏవగ్రహణం, తథాప్యనగ్నికాశబ్దేనాప్తమత్వాయాఏవగ్రహణం యుక్తమితి "విందేతానగ్నికాంకన్యాం,, ఇతి జైమినిగృహ్య సూత్రస్య ఋతుమతీవివాహ ప్రమాణత్వంస్యాదితి—అత్రసమాదధతేవయోనిర్ణయ కారాః—నగ్నశబ్దాత్స్వార్థేకనినిష్పన్నస్య అనుపజాతలజ్జాః గుహ్యాం గావరణముపజానంత్యోయాస్తస్త్వరత్వమేవయుక్తం,

యావన్నలజ్జతేకన్యాయావత్క్రీడతి పాంసుభిః ।
యోనాన్యాదీన్నావగూహేత తావద్భవతినగ్నికా ॥
యావచ్చేలంనగృహ్ణాతి యావత్క్రీడతి పాంసుభిః ।
యావద్దోషంనజానాతి, తావద్భవతినగ్నికా॥

ఇతిపదపదార్థతత్త్వవిదాం మహర్షీణాం వచనానిచాము మేవార్థ ముప పాదయంతి ॥ తాదృశనగ్నికాశబ్దస్యసఖాసాకంసమాసేపూర్వోక్తలక్షణ విపరీతోప జాతలజ్జాస్వతోవస్త్రధారిణీచయా తదభిదాన ఏవసామర్థ్యం నగ్నికాపదార్థేంజోదర్శనస్యాప్య నంతిగ్భానాన్నరజస్వలాబోధనేపి। య ద్యప్యమరసిహ్మేన నగ్నికానాగతర్తువేత్యె ప్రాప్తరజస ఏవనగ్నికాపదా ర్థత్వమభిప్రేయతే; తథాపిపూర్వాపరవిరుద్ధత్వాత్ ఋషివచన విరుద్ధ

త్వాచ్చాప్రమాణ మేవగత్వశ్యాముః ॥ యథాపుండరీకంసితాంభోజమితి కోశవచనస్య "పుండరీకశబ్దేవరక్తాం బుజస్యైవ గ్రహణ మితిశబరస్వా మివచనవిరోధ అప్రామాణ్యం; యథావాతితఉఃపుమానితికోశవచనస్య "తితఉపరిపవనంభవతీతి,, భాష్యవిరోధే ఏవముత్రాపి। శ్రుత్యర్థసందే హేశ్రుత్యంతరేణేవస్మృత్యర్థసందేహేస్మృత్యంతరేణైవార్థవర్ణనస్య యుక్తత్వాత్, నచైతావతాద్వినష్టాదిబాలికావివాహోపి శాస్త్రీయ స్స్యాత్;"నగ్నికాంప్రయచ్ఛేదిఃబహుషుస్మృతిషు నగ్నికావివాహస్యవి ధానాదితిశంకనీయం ॥ ఇష్టాపత్తేః ॥ అతఏవహి

ద్వివర్షాత్ప్రాగ్వివాహశ్చేత్కన్యకా మరణంయది।
ఖననంనైవకర్తవ్యం మంత్రసంస్కార మాచరేత్ ॥
ఉత్కృష్టాయాభిరూపాయ వరాయసదృశాయచ।
అప్రాప్తామపితాంతస్మై కన్యాందద్యాద్యథావిధి ॥

ఇతివచనముప్యుపపద్యతే ॥ ఏవంచ అనగ్నికాశబ్దేన సంజాతలజ్జాదిస్వరూ పైవ వివక్షణీయేతిసిద్ధం ॥ జైమినిగృహ్యవ్యాఖ్యాతా శ్రీనివాసాధ్వరి రపి. "యస్మిన్వయసిన్వయమేవలజ్జయావాసః పరిదధాతితామితి,, అనగ్ని కాంపదముత్రవ్యాచక్షాణోత్రానుకూలయతి జైమినిగృహ్యపర్యాలోచ న యాపినక్తమతీవివాహ సిద్ధిర్భవిష్యతీతి ॥

వివాహకాలవిమర్శకారాస్త్వేతన్నక్షమంతే

యత్రలౌకికవైదికప్రసిద్ధ్యోః పరస్పరంవిరోధః తత్రవైదికప్ర సిద్ధ్యనుసారేణైవార్థనిర్ణయః యత్రతువైదికప్రసిద్ధిరేవనాస్తి లౌకిక ప్రసిద్ధ్యనుసారేణార్థనిర్ణయః ॥ యత్ర పునఃవైదికప్రసిద్ధిద్వయం ప రస్పరవిరుద్ధం తత్రలౌకికప్రసిద్ధ్యైవార్థనిర్ణయఃఇతిపూర్వమీమాంసకా

శయానుసరేణాత్రామరకోశవచనస్యాదరణీయత్వేనఅనగ్నికాపదేనతుః మతీగ్రహణమేవయుక్తం ॥ "అనగ్నికాత్వృతుమతీతి, గృహ్యసంగ్రహకారవచన మప్యత ఏవసంగతంభవతి ॥

నగ్నికాపదార్థవిషయాహి భిన్నభిన్నాభిప్రాయో మునివర్యాణాందృశ్యతే॥ తథాహి — కేచిత్తు నవవర్షాంనగ్నికామభిప్రయంతి; యథావైద్యనాథదీక్షితీయె మాధవీయేచయమః.

అష్టమేతుభవేద్గౌరీ నవమేనగ్నికాభవేత్॥ ఇతి॥ బోధాయనవసిష్ఠౌతు అప్రాప్తరజోదర్శనకాలామేవ నగ్నికాపదేనవ్యపదిశతః॥ యథా,

ప్రయచ్ఛేన్నగ్నికాం కన్యాంమృతుకాలభయాత్పితా।
దద్యాద్గుణవతేకన్యాం నగ్నికాంబ్రహ్మచారిణే।
అపివాగుణహీనాయనోపరుంధ్యాద్రజస్వలాం॥ ఇతి॥
అవ్యంజనాభవేత్కన్యా కుచహీనాతునగ్నికా॥

ఇతిచాన్యోమహర్షిః కుచహీనామేవ నగ్నికామభిప్రైతి॥ "యావన్నలజ్జతేకన్యా" ఇతివదంతస్తుభవదభిమతాంజాతలజ్జాదిరూపాంనగ్నికాపదార్థతయాభిప్రయంతి తత్రచ పరస్పరవిరుద్ధవైదిక ప్రసిద్ధాబోధాయనాది వైదికప్రసిద్ధ్యనుగుణం కోశవచనమేవప్రమాణం॥ ద్వివర్షాదిబాలికానామపి నగ్నికాపదార్థత్వే నగ్నికాంబ్రహ్మచారిణే ఇత్యాదిస్థలె సర్వత్రాపితాసామపిగ్రహణాపత్త్యా తాదృశవివాహోపి ముఖ్యఇత్యేవసంపద్యతే॥ ఇష్టాపత్తౌచనగ్నికా వివాహంవిదధానైర్యమాదిభి ర్విశిష్య బాలికాదివివాహాభ్యనుజ్ఞానం వ్యర్థమేవసంపద్యేత॥ తథాచయమః.

బాలికాయాంభవేత్కన్యాగుణాఢ్యాయదిలభ్యతే।

దద్యాదప్రాప్తకాలేపి దేశకాలభయాన్నరః।

మరీచిశ్చ,

జన్మతోగర్భాధానా పంచమాబ్దాత్పరంశుభం।

కుమారీవరణందానం మెఖలాబంధనంతథా॥ ఇతి॥

భారతేచ ఆనుశాసనికపర్వణి,

జాతమాత్రాతుదాతవ్యా కన్యకాసదృశేవరే।

కాలెదత్తాసుకన్యాసు పితాధర్మేణయుజ్యతే ॥ ఇతి ॥

ఏవంచానగ్నికావివాహం విదధతాంజైమిన్యాచార్యాణాం, ఋతుమతీవివాహ ఏవతాత్పర్య మప్యుపగమనీయమితి కేషాంచిదేవ పక్షస్సమీచీన ఇతి॥

పరేతు సత్యం నగ్నికాశబ్దస్య ప్రాప్తరజోదర్శనాయాం ఏవప్రాయేణ గ్రహణంయుక్త మమరకోశవచనస్యాపి ఏతాదృశస్థలెష్వేతాదృ నిర్ణయె ఉపయోగోవిద్యతె తథాపిజైమిన్యాచార్యాభిమతోనగ్నికాపదార్థోనస్త్రమతీ; యావచ్చైలంనస్పృశతీత్యాది వచనస్యాపి ప్రమాణత్వే నక్వచిత్తస్యైతదర్థవిషయనిర్ణయస్యాపి యుక్తత్వాదత్రతన్నిర్ణయస్యాప్రకారేణ చానగ్నికాపదేన ఋతుమత్యాఏవగ్రహణాత్, అన్యథాహి, బహువచనవిరోధస్సంపద్యేత॥ అతఏవహిగోభిల గృహ్యేనగ్నికాతుశ్రేష్ఠేతి నగ్నికావివాహఏవ ప్రశంసితః సమశాఖీనాంప్రకాగ్ఖతా త్పర్యకత్వమేన యుక్తమితి జైమిన్యాచార్యాణామిష్ట ఋతుమతీవివాహతాత్పర్యకల్పనస్యైవయుక్తత్వాత్ నచ అనగ్నికాత్వఋతుమతీతి వాక్యశేషవిరోధోవిందితానగ్నికామిత్యత్ర అనగ్నికాపదేనా ఋతుమతిగ్రహణమితి శంకనీయం, వాక్యశేషస్యాపి ప్రియచ్ఛేత్తునగ్నికా మిత్యనగ్నికాప్రదానసవతా

త్పర్యాత్ తథాహి, వింశతానగ్నికాం కన్యామితివచనంనానగ్నికావి వాహప్రతిపాదనపరం వివధాతో గ్నాభార్థకస్యాపి జ్ఞానార్థకత్వేనాపి తత్ర తత్రప్రయోగాత్ అత్రాపితదర్థస్వీకారేణ కన్యామనగ్నికాంజానీయాత్ (ఇదానీమప్రాప్తయౌవనాయా అపిప్రాగిత్యేవరజోదర్శనాదికం భవిష్యతి। తతః ఝటిత్యేవ కన్యాదానంనిర్వర్తనీయం) ఇత్యేతదర్థతాత్పర్యకత్వమేవయుక్తం ప్రయచ్ఛేత్త్వనగ్నికా మితివాక్యశేషస్యాన్యథా విరోధాత్, అత్రహివచనే అనగ్నికామిత్యస్య "అనగ్నికా త్వృతుమతీతాం" ఇత్యంశేనార్థం ప్రతిపాద్య విశిష్టవాక్యతాత్పర్య విషయీభూతార్థః ప్రయచ్ఛేత్తు నగ్నికామిత్యనేనాంశేనప్రతిపాద్యత ఇత్యేవ వర్ణనీయమితి ఏవంచ అనగ్నికామిత్యత్ర ప్రతీతితోఽరజస్వలా యాంబోధేపి పర్యవసానతో ఽప్రాప్తరజస ఏవకన్యాయాబోధో భవిష్యతీతి జైమినిగృహ్యాపర్యాలోచనయా సరజోఽనంతరవివాహ సిద్ధిరితిమంతవ్యం.

అత్ర కేచిత్,—గృహ్యసంగ్రహకారైః ప్రదానమాత్రస్యైవ విధానాత్ తస్యచవాగ్దానాది విషయకత్వేనాప్యుపపత్తి సంభవాత్ వింశతానగ్నికా మితివచనం స్వతంత్రతయా వివాహవిధిపరమేవాంగీకరణీయం, వివాహదానయోస్తు భిన్నాధికారికత్వేన. భిన్నఫలకత్వేనచభిన్నకర్మత్వేనానంతర్య నియమోనాస్తీత్యనగ్నికావస్థాయాం, దానప్రతిపాదనపూర్వకం రజోఽనంతరవివాహ ప్రతిపాదనపరగృహ్య సంగ్రహకారాణామప్యాశయః — ఏతేన —

దద్యాద్గుణవతేకన్యాం నగ్నికాంబ్రహ్మచారిణే ।
అపివాగుణహీనాయనో పరుంధ్యాద్రజస్వలాం ॥" ఇతి

బోధాయనవచనం॥ ప్రదానం ప్రాగృతో రితి గౌతమవచనం॥ “ప్రయచ్ఛే న్నగ్నికాం కన్యామృతుకాలభయాన్నరః” ఇతి వసిష్ఠవచనం “అప్రయచ్ఛన్ సమాప్నోతి భ్రూణహత్యామృతావృతౌ” ఇతి యాజ్ఞవల్క్యవచనం “యదిసాదాతృవైకల్యాద్రజః పశ్యేత్కుమారికా । భ్రూణహత్యాశ్చ తావత్యః పతితస్స్యాత్తదప్రదః” ఇతి వేదవ్యాసవచనం “ప్రాప్తేతు ద్వాదశేవర్షే యః కన్యాం నప్రయచ్ఛతి॥ మాసిమాసిరజస్తస్యాః పిబంతిపితరస్స్వయం” ఇతి పరాశరసంహితావచనంచ వ్యాఖ్యాతంభవతి. సర్వేషామపివచనానాం దానకాలప్రతిపాదకత్వేన వివాహవిధిపరత్వాభావాత్, ఏవంచర్తుమతీవివాహనిషేధకస్యైకస్యాపివచనస్యాభావాత్ జైమినీయగృహ్యపర్యాలోచనయాపి ఋతుమతీవివాహశ్శాస్త్రీయ ఇత్యేవభవతీతి తదశాస్త్రీయతావాదోఽత్యంతాసంగత ఇతి వర్ణయంతి.

అస్త్వేతు, ప్రవృత్తాంవివాహాదౌదిత్యాది పారస్కరగృహ్యాది పర్యాలోచనయా భిన్నకర్మత్వోపపాదన వివాహయోః వాజపేయబృహస్పతిసవయోరివక్రమనియమవివహాయాం ఆవశ్యకత్వాత్ దానవిధివరాణామపి తదవ్యవహిత వివాహపర్యంతవ్యాపారస్యాంగీకరణీయత్వాత్ గృహ్యసంగ్రహకారాణాం పూర్వోక్తతాత్పర్యమేవ యుక్తం, ఏతేన, బోధాయన గౌతమవసిష్ఠాది వచనాన్యపి వ్యాఖ్యాతానీతి ఋతుమతీవివాహశాస్త్రీయతావాదోఽసంగత ఏవ॥ యదపి “ప్రాగపి ఋతోః కన్యకాయా నదానం ఋతావపియావద్గుణవాన్వరో నలభ్యేత ఇతి” ఋత్వనంతరమపి దానాదివిధి పరతయా ప్రతీయమానం వచనం—తదపిగుణవద్వరలాభే గుణహీనాయాపి దాతవ్యేత్యేవం పరమిత్యపరార్కే ప్రతిపాదితమితి నాస్మాకంప్రతికూలం అతః

“పితృవేశ్మని యా కన్యా రజః పశ్యత్యసంస్కృతా।
తస్యాం మృతాయాం నాశౌచం కదాచిదపి శామ్యతి॥”
“పితృవేశ్మని యా కన్యా రజః పశ్యత్యసంస్కృతా।
భ్రూణహత్యా పితుస్తస్యా స్సా కన్యా వృషలీ స్మృతా॥”
“రజస్వలా చ యా కన్యా యది స్యాదవివాహితా।
వృషలీ వార్షలేయస్స్యా త్తస్యాం జాతస్స ఏవ హి॥”
“పితృగేహే తు యా కన్యా రజః పశ్యత్యసంస్కృతా।
సా కన్యా వృషలీ జ్ఞేయా తత్పతిర్వృషలీపతిః॥
మాతా చైవ పితా చైవ జ్యేష్ఠో భ్రాతా తథైవ చ।
త్రయస్తే నరకం యాన్తి దృష్ట్వా కన్యాం రజస్వలాం॥
ఉద్వహేద్యస్తు తాం కన్యాం బ్రాహ్మణో మదమోహితః।
అసంభాష్యో హ్యపాంక్తేయస్స విప్రో వృషలీపతిః॥”
“పితుర్గేహే తు యా కన్యా రజః పశ్యత్యసంస్కృతా।
భ్రూణహత్యా పితుస్తస్యా స్సా కన్యా వృషలీ స్మృతా॥
యస్తాం వివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణో మదమోహితః।
అసంభాష్యో హ్యపాంక్తేయ స్స విప్రో వృషలీపతిః॥”
“మాతా చైవ పితా చైవ జ్యేష్ఠో భ్రాతా తథైవ చ।
త్రయస్తే నరకం యాన్తి దృష్ట్వా కన్యాం రజస్వలాం॥
యస్తాం వివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణోఽజ్ఞానమోహితః।
అసంభాష్యో హ్యపాంక్తేయ స్స విప్రో వృషలీపతిః॥”
“తస్మాద్వివాహయేత్కన్యాం యావన్నర్తుమతీ భవేత్।
వివాహో హ్యష్టవర్షాయాః కన్యాయాశ్చ ప్రశస్యతే॥”

ఇత్యాదివిష్ణుశంఖ లఘుశాతాతపలఘ్వాశ్వలాయన ప్రజాపత్యాంగిరోబృహస్పతి పరాశరసంవర్తాది స్మృతయోప్యనుగృహీతాభవన్తి ఏవంచ సరజోనంతర వివాహశ్శాస్త్రీయ ఇతివర్ణయన్తి — వయోనిర్ణయకారాణామప్యయ మర్థస్సమ్మతఏవేతి మన్యామహే — వయోనిర్ణయకారాహ్యేవంవదన్తి — యద్యపి — త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేత కుమార్యృతుమతీసతీ

ఊర్ధ్వంతుకాలాదేతస్మాత్ విందేత సదృశంపతిం॥
అదీయమానాభర్తారం అధిగచ్ఛేద్యదిస్వయం।
నైనఃకించిదవాప్నోతి నచయంసాధిగచ్ఛతి॥

ఇత్యాదివచనైః రజోనంతరవివాహశ్శాస్త్రీయ ఇతిప్రతీయతే, తథాపి తేషాం వచనానామాపత్కల్పతయా తదభ్యనుజ్ఞానఏవ తాత్పర్యాత్ ఉక్తానేకవచన పర్యాలోచనయా రజోనంతరవివాహోన శాస్త్రీయ ఏవ, అతఏవ — తైత్తిరీయసంహితాయాం సప్తమేకాండే "ప్రజాపతిరకామయత ప్రజాయేయేతిసముఖతస్త్రివృతన్నిరమిమీత తమగ్నిర్దేవతాన్వసృజ్యత గాయత్రీఛందోరథన్తరం సామబ్రాహ్మణో మనుష్యాణామజః పశూనాంతస్మాత్తే ముఖ్యాముఖతోహ్యసృజ్యన్తే" తిగాయత్రీఛందసాసాకం బ్రాహ్మణసృష్టి విధానముపపన్నంభవతి॥ తాదృశవిధానస్యహి తాత్పర్యం "ఛందస్సపాదాక్షర సముదావదబ్దసమూహ ఉపనయనె" ఇతిహారీతసూత్రేణ యస్యాజాతేర్యేనఛందసా సృష్టిస్సజాతీయస్య తచ్ఛందః పాదాక్షరసంఖ్యా పరిమితేవయసి ఉపనయనంకర్తవ్యమితి ప్రకాశ్యతే, ఏవంచ బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యానాంగాయత్రీత్రిష్టుప్జగతీఛందోభిస్సాకం సృష్టిప్రతిపాదనాద్యథాక్రమం అష్టమఏకాదశద్వాదశవయాంస్యుపనయనస్య ముఖ్యః కాలః ముఖ్యకాలానుష్ఠానాశక్తౌ

బ్రాహ్మణేనక్షత్రియస్య వైశ్యయోర్ముఖ్యకాలేఏకాదశద్వాదశవయసోరప్యనుష్ఠానే నదోషః.

అజీవంస్తు యథో క్తేన బ్రాహ్మణస్స్వేనకర్మణా।
జీవేత్క్షత్రియధర్మేణ సహ్యస్య ప్రత్యనంతరః॥
ఉభాభ్యామప్యజీవంస్తు కథంస్యాదితిచేద్భవేత్।
కృషిగోరక్షమాస్థాయ జీవేద్వైశ్యస్యజీవికాం॥

ఇతిమనువచనేన స్వధర్మాశక్తస్య బ్రాహ్మణస్యక్షత్రవిట్ధర్మయోరప్యధికారవర్ణనాత్, ఏవంచ ఉపనయనస్థానీయత్వాత్ స్త్రీణాంవివాహస్య ఉపనయనకాలఏవ తస్యాపికాలఇత్యంగీకరణీయత్వేన అష్టమవయో ముఖ్యకాలః ద్వాదశవయః పర్యంతంగౌణకాల ఇత్యేవాంగీకరణీయమితి కథచిదపినష్టమతీ వివాహసిద్ధిః। ఏతదభిప్రాయేణైవమనురపి—

త్రింశద్వర్షోవహేత్కన్యాం హృద్యాంద్వాదశవార్షికీం
త్ర్యష్టవర్షోష్టవర్షాం వాధర్మేసీదతి సత్వరః॥

ఇతిస్మరతి॥

వివాహకాలవిమర్శకారాస్తు సత్యముపనయనకాల ఏవ వివాహకాలః తస్యద్వాదశవయః పర్యంతమేవగౌణకాల ఇతివర్ణనంపరమసంగతమేవ॥ ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్యేతి ఆపస్తంబధర్మసూత్రేణ షోడశవయః పర్యంతంగౌణకాలస్య ప్రతిపాదనాత్, ఏవంచేదపిఅష్టమవయ ఏవముఖ్యకాలఇత్యేవ ,,వివాహోహ్యష్టవర్షాయాః కన్యాయాశ్శ్రప్రశస్యతే" ఇతివచనేన ప్రతిపాద్యతే, ,, ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్య సావిత్రీనాతివర్తతే" ఇతిమనురపిద్వాదశే వయసోఽనంతరమప్యుపనయనకాలం ప్రతిపా

ప్రుతి ‹‹ అజీవల స్తుయత్ర్థో క్తైని తితుజీవికామాత్రవిషయ మన్యత్రాపిన ప్రవర్తితే ఏవంచకన్యావివాహ ప్రతిపాదకవచనానుసారేణ కన్యావివాహావద్యృతుమతీ వివాహప్రతిపాదకవచనానుసారే ణర్తుమతీవివాహావా ఉపిశాస్త్రీయ ఇత్యేవాంగీకరణీయం॥ తథాచకన్యా వివాహప్రతిపాద కానివచనాని, యమః—వివాహంచోపనయనం స్త్రీణామాహపితామహః మాధవీయసంప ర్తః

అష్టావర్షాభవేద్గౌరీ నవవర్షాతురోహిణీ।
దశవర్షాభవేత్కన్యా తతఊర్ధ్వంరజస్వలా॥

యమః—అష్టవర్షాభవేద్గౌరీ నవమేనగ్నికాభవేత్।
దశమేకన్యకాప్రోక్తా ద్వాదశేవృషలీస్మృతా ॥ఇతి॥

కన్యాలక్షణకథనపూర్వకం తాసాందానఫల విశేషమాహమరీచిః॥

గౌరీందదన్నాకపృష్ఠం వైకుంఠంరోహిణీందదత్।
కన్యాందదద్బ్రహ్మలోకం రౌరవంతురజస్వలాం॥

తథావైద్యనాథ దీక్షితీయమనుః।

త్రింశద్వర్షోవహేత్కన్యాం హృద్యాంద్వాదశవార్షికీం।
త్ర్యష్టవర్షోష్టవర్షాంవా ధర్మేసీదతిసత్వరః॥

తథానిర్ణయసింధు భారతవచనం,

త్రింశద్వర్షష్షోడశాబ్దాం భార్యాంవిందేతనగ్నికాం।
ద్వ్యష్టవర్షోష్టవర్షాంవాధర్మే సీదతిసత్వరః॥

అత్రషోడశాబ్దాయా నగ్నికాత్వపి శేషణాత్ రజోదర్శనాభావే షోడశవార్షికకన్యా వివాహోఽపి సదోషామేతిలభ్యతే, ఏవంవయోవిశేషానుపాదానేనాపృతుమతీ వివాహంప్రతిపాదయన్తి కానిచనవచనాని వసి

ష్ఠః,— ప్రయచ్ఛేన్నగ్నికాంకన్యా మృతుకాలభయాత్పితా, ఇత్యాదీన్య ప్యైవపూర్వంసంకలితాని॥ ఏతేషాంచ వచనానాం ముఖ్యకాలప్రతిపాదన ఏవతాత్పర్యం, నత్వృతుమతీవివాహనిషేధేఽపి। మన్వాదిస్మృతౌ ఋతుమత్యాఅపి వివాహార్హత్వప్రతిపాదనేన తేనసాకంవిరోధాపత్తేః। యథాహిగుణవద్వరలాభే ఽప్రాప్తకాలేపి జాతమాత్రాదీనాంవివాహోపాయుక్తః ఏవంగుణవద్వరలిప్సయా షోడశాదివయః పర్యంతంప్రతీక్షణమపియుక్తమేవ తథాచమనుః—త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేత కుమార్యృతుమతీసతీ। ఊర్ధ్వంతుకాలాదేత తస్మాత్ విందేతసదృశంవరం॥ బోధాయనః—త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీ కాంక్షేతపితృశాసనం। వైద్యనాథదీక్షితాపరార్క-మాధవాదీనామపి ఉక్తవచనం నిర్ధిశతామయమేవాభిప్రాయః॥ ఏవంచరజోదర్శనానంతరం వివాహనిషేధపరాణాం కన్యాపిత్రాదీనాం ప్రాంశుశ్చభ్రూణహత్యాది దోషబోధనపరాణాం ఉక్తవచనానామన్య[illegible]దోషపత్తిర్వర్ణనీయా॥ తథాహి—దాతుర్యద్దోష సంకీర్తనం ,, ఋతుమత్యాంహితిష్ఠన్త్యాం దోషః పితరమృచ్ఛతి,, — తద్గుణవద్వరలాభేపియః కన్యాంనప్రయచ్ఛతి తద్విషయం॥ తృతీయేవర్షే గుణవద్వరాలాభేపియః కన్యాంనప్రయచ్ఛతి తద్విషయంచతథాబోధాయనః। —త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీంయః కన్యాంనప్రయచ్ఛతి।సతుల్యంభ్రూణహత్యాయైదోషమృచ్ఛత్యసంశయం ॥ నయాచతే చేదేవంస్యాత్ యాతచేత్పృథక్ పృథక్॥ ఏకైకస్మిన్నృతౌ దోషంపాతకంమనురబ్రవీత్।

వసిష్ఠశ్చ— యావచ్చకన్యామృత వస్పృశంతితుల్యైస్స కామామపి
యాచ్యమానాం। భ్రూణానితావన్తిహతానితాభ్యాం మా
తాపితృభ్యా మితిధర్మవాదః ॥ఇతి॥

ఆభ్యాంహివచనాభ్యాం యాచమానాయ వరాయకన్యాంయో నప్రయ
చ్ఛతి తస్యైవ భ్రూణహత్యాదోషోవిహితః; ఏవం అయాచమానాయా
పివరాయవర్షత్రయేణాదానె భ్రూణహత్యాప్రతిపాదితా॥ ఏవంచవర్షత్ర
యపర్యన్తమపిదానకాలో విద్యతఏవ సదృశవరాఽలాభే ఽపిత్రృతీయేవ
శైశథమపికన్యాదాతస్యైవ, తతః పరన్తుదానాధికార ఏవనాస్తిస్వత్వ
స్యైనాభావాత్, యదాహామనుస్స్వయంవరంప్రక్రమ్య.

పిత్రే నదద్యాచ్ఛుల్కంతు కన్యామృతుమతీంహరన్।
సహిస్వామ్యాదతి క్రామేదృతూనాం ప్రతిరోధనాత్ ॥ఇతి॥

భోధాయనః—అపి వాగుణహీనాయ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలాం ॥ఇతి॥
ఏవమేవకన్యావృషలీత్యాది బోధకానామపివచనానాం సదృశవరలాభేపి
యానదీయతె తద్విషయకత్వేనోపపత్తిరితి నకోపిదోషః। యదపి—
శుల్కగ్రహణనిషేధాధి లింగైశ్శూద్రస్త్రీవిషయ కత్వవర్ణనం—తదపి
నయుక్తం, శుల్కగ్రహణస్య బ్రాహ్మణస్త్రీవిషయేపి ప్రసంగాత్ శు
ల్కవతః ఆసురవివాహస్య “షడానుపూర్వ్యావిప్రస్య” తివచనేనబ్రా
హ్మణవిషయె ఽపివిధానాత్, ఏవమేవ త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనానాం
ఆపద్ధర్మత్వమప్య సంగతం, తత్ప్రకరణస్యాప ధర్మప్రకరణత్వాభా
వాత్ అన్యథా “ఆపద్యపత్యప్రాప్తిశ్చేత్యత్ర ఆపద్గ్రహణవైయర్థ్యా
పత్తెరితి రజోనంతరవివాహశ్శాస్త్రీయ ఏవేతివర్ణయంతి॥

పరెతుఉవనయనకాల ఏవయద్యపివివాహకాలః యద్యపిచ ఉపనయనస్య
షోడశవయః పర్యంతంగౌణకాల ఇతి తత్థానీయస్య వివాహస్యాఽపి
నిర్ణయసింధావుదాహృతభారతవచనానుసారేణచషోడశవయః పర్యన్తం

కాలః తథాపి సర్వత్రాపి స్మృతిషు ఋతుదర్శనరూపావధినిర్ణయస్యాకృత త్వాత్; ఉక్తభారతవచనేఽపి నగ్నికాశ్రుతివిశేషణానుసారేణ ఋతుదర్శనాభావ ఏవ షోడశాదివయస్కాయా అపి వివాహబోధనాత్; రజోఽనంతరవివాహః కరణే న సేత్స్యతి॥ అయమభిప్రాయః—యది ఉపనయనస్య యావత్పర్యంత మనుష్ఠానం శాస్త్రతః ప్రాప్తం తావత్పర్యన్తం వివాహస్యాప్యనుష్ఠానం శాస్త్రసమ్మతం తర్హి నైవం మహర్షివర్యా ఋతుదర్శనం తదవధితయా నిర్దిశేయుః॥ నిర్దిశంతి చ తాదృశమవధిం॥ అతో జ్ఞాయతే అతిదేశతః ప్రాప్తస్య షోడశవయః పర్యన్తస్య కాలస్య రజోదర్శనాభావవిశిష్టస్యైవ గౌణకాలత్వేనాఽపి గ్రహణమితి॥ ఏవంచ ద్వాదశాదివయసోఽపి రజోదర్శనవిశిష్టస్య వివాహకాలత్వం న భవిష్యతీత్యభిప్రాయేణైవ మహర్షివర్యైః "అత ఊర్ధ్వం రజస్వలా" "గౌరవంతు రజస్వలాం" ఇతి ద్వాదశాదివయస్కా వివాహోఽపి ప్రతిషిద్ధః। తత్రచ వ్యాఖ్యానేషు రజస్వలాశబ్దేన నియతమేవ ద్వాదశాది వయస్సు రజోదర్శనం సంభవేదితి న వివక్షితం యది సంభవేత్ తదా పిత్రాదీనాం భ్రూణహత్యాదిదోష స్సమాపతేదితి తతః పూర్వమేవ వివాహకరణే న కస్యాపి దోషస్య ప్రసరః, ఇతి వర్ణితం॥

త్రింశద్వర్షోఽష్టవర్షాం వా ధర్మే సీదతి సత్వరః॥ ఇతి వదతో మనోరప్యయమేవాభిప్రాయః॥ రజస్వలావివాహనిషేధేన అష్టవర్షాద్యనృతుమతీ వివాహవయ ఉక్త ఇతి బోధయతాం పూర్వోక్తయమాదివచనానామప్యేవం సత్యేవోపపత్తిః॥ న చ—రజస్వలావివాహనిషేధపరత్వేన భవదభిమతానాం సర్వేషామపి వచనానాం గౌణకాలప్రతిపాదన ఏవ తాత్పర్యం, న తు రజస్వలావివాహనిషేధేఽపి; త్రీణి వర్షాణ్యుదీక్షేత కుమా

ర్యృతుమతీసతీ ॥ ఇతిమన్వాదిస్మృతిభిః ఋతుమతీవివాహస్యాఽపివిధా ననతదవిరోధార్థంతత్రైవ్రాపపత్తైర్వర్ణనీయత్వాత్ ఇతి-వాచ్యం;తథాస తిరజోదర్శనస్యానియతత్వాత్ యస్యాషోడశాదివయస్యేవరజోదర్శనంత స్యాః ఏకోనవింశవయః పర్యన్తమపివివాహకాల ఇతికల్పనాపత్త్యా;అ షోడశాద్బ్రాహ్మణ స్యేత్యాదిమన్వాది వచనమేవపరస్పర విరుద్ధంపంప ద్యేతేతిరజో నంతరవివాహ నిషేధతాత్పర్య కత్వస్యైవయుక్తత్వాత్ యథాచ," కాలేదాతాపితావచ్యః,, ఇత్యాదినారజోనంతర వివాహస్య నిషిద్ధత్వాత్ త్రీణివర్షాణీత్యాదీనాం ఆపత్కాలతయా తదభ్యనుజ్ఞానపవ తాత్పర్యం, తథాపూర్వమేవనిరూపితం" త్రీణివర్షాణీత్యాది,,వచనంహి తావదృతుదర్శనానం తరమప్యనాపత్కాల్ప తయాఽపిదానకాలమభ్య నుజానాతి; కిన్తుగుణవదగుణ వద్వరలిప్సయాతత్ర తత్రపర్యటతః తల్లాభ తః పూర్వమేవస్వకన్యారజః పశ్యతః ఋతుప్రతిరోధనిమిత్త భ్రూణహ త్యాదోషనివర్తక ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన పూర్వకంచానాధికారంబోధ యతి ॥ తద్విషయె ఏకస్యా ఏవభ్రూణహత్యా యాశ్శాస్త్రసిద్ధత్వాత్। యస్తుపునః యాచమానాయాపి వరాయ సాహసాదినానకన్యాం దదాతి తస్యవపి రజోదర్శనేషు, నసప్రాయశ్చిత్తశతేనాపిదా నాధికారమర్హ తి కన్యాతు అస్వతంత్రాపితృ శాసనమేవకాంక్షం తీవర్షత్రయమేతావిపి త్రానదత్తాస్వయంవరణ మర్హతీతి తయా ఏకస్మిన్వృతేతేనచ అశ్వ లాయ నోక్తప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానేన గృహీతాయాం తస్యాంనకోఽపి దోషస్సంభవిష్యతి ॥ అయంచార్థః—నైనఃకించిదవాప్నోతి నచయంసా ధిగచ్ఛతి । నయాచతేచేదేవంస్యాద్యాచతే చేత్పృథక్పృథక్ ॥ ఇత్యాది వచన బలాల్లభ్యతే ॥ ఏతేననయాచతేచేదేవం స్యాదిత్యాది వచనస్యగు

ణ వద్వరలాభేఽపి యఃకన్యాంనప్రయచ్ఛతి గుణవద్వరాఽలాభేఽపి తృతీయవత్సరే యఃకన్యాంనప్రయచ్ఛతి తద్విషయకత్వమేవ యుక్తమితి వచనమపిపరాస్తం। గుణవద్వరలాభేఽపి కన్యామదదతః ఋతుసంఖ్యాకభ్రూణహత్యా ప్రతిపాదకానాం వచనానాం తస్యదానాధికారం ప్రత్యనర్హత్వబోధన ఏవతాత్పర్యాత్, త్రీణివర్షాణీత్యాదీనామపిగౌణకల్ప సమర్పకత్వాభావస్య పూర్వముపపాదితత్వేన గుణవద్వర లాభాపితృతీయ వత్సరే ఇతికల్పనాయా అపినిరాలంబనత్వాత్ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలాం ఇత్యేవం జాతీయకానాం బహూనాంవచనానాం అవిరోధేనైవ త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనార్థవర్ణనస్యయుక్తత్వాత్। విప్రతిషేధభూయసాంస్యాత్సుధర్మత్వమితిన్యాయాత్, ఏతేన నోపరుంధ్యాద్రజస్వలాం ఇత్యాది వచనానాంవర్షత్రయా నంతరదాన గోచరత్వే నోప పత్తివర్ణనమపి పరాస్తం; నగిరాగిరేతి బ్రూయాదిత్యస్యేవ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలామిత్య స్యాప్యనువాదరూపత్వాద్యథా ప్రాప్తమేవాఽనువాదోయుక్తఇతి "దద్యాద్గుణవతే కన్యాంనగ్నికాం బ్రహ్మచారిణే, అపివాగుణహీనాయేతివిధి వాక్యతోఽర్థతః ప్రాప్తనగ్నికావివాహనిషేధఏవవాఽనువదితవ్యః" అనగ్నికాపదంతున ఋత్వనంతరవర్షత్రయావచ్ఛిన్న స్త్రియం బోధయతి, కింతుసంజాతరజస్కాం। ఏవంచరజోదర్శన మాత్రేణ వివాహ నిషేధఏవోక్తవచన తాత్పర్య మితి నకోఽపి దోషః; ఏతేన కౌరవంతు రజస్వలా మితివచన మపివ్యాఖ్యాతం భవతి॥ కలౌపరాశరస్మృత ఇతి; పరాశరసంహితావచనేన పూర్వోక్తేన ఋతుమతీవివాహ స్సర్వథాఽధర్మఏవేత్యవగమాత్ నకథంచిదపిరజోనంతర వివాహశాస్త్రీయతాసిద్ధిః। యద్యపిమాధవాచార్యైః పరాశరస్మృతివ్యాఖ్యానే త్రీణివర్షాణీత్యాది వచననిర్దేశా దత్వనంతర

వర్షత్రయపర్యంతం వివాహకాలబోధనేఽపి తాత్పర్యమితి ప్రతిపాదిత మితి ప్రతీయతే. తథాపి తత్రత్య మాధవగ్రంథస్యాఽస్య స్మదభిప్రాయకల్పనమేవ యుక్తం, మన్వాదిసకలస్మృత్యర్థసంగ్రహేణ కలియుగాఽసాధారణధర్మోపదేశనార్థం ప్రవృత్తైః పరాశరాచార్యైః ఋతుమతీ వివాహ నిషేధనాత్ మన్వాదీనామపి తాదృశతాత్పర్య కల్పనమేవ యుక్తమితి వర్ణయంతి,

ఇతరేతు ఋతుమతీ వివాహనిషేధపరేషు సర్వత్రాపి వచనేషు, "యస్తాం వివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణో మదమోహితః,, ఇతి విశిష్య బ్రాహ్మణగ్రహణానుసారేణ బ్రాహ్మణేతరే షామృతుమతీ వివాహోఽపి నదోషాయైవ క్షత్రియాదీనాం షోడశాదివయసామువనయన కాలత్వా త్తత్కాలనాపన్నస్య వివాహస్యాఽపి తదానీమేవానుష్ఠానస్యయుక్తత్వాత్, నచ—అత్రాఽపి రజోదర్శనాభావ విశిష్టస్యైవోపనయనకాలస్య వివక్షేతి—శంకనీయం॥ క్షత్రియాణాం ద్వాదశాది వయస ఏవముఖ్యకాలత్వేన తతః పూర్వం వివాహస్య అనుష్ఠానాసంభవాద్ద్వాదశాది వయస్సు రజోదర్శనస్యాఽపి సంభవాత్; తదభావవిశిష్టద్వాదశాది వయస్సు సర్వత్రాప్యుపపాదనాసంభవాత్ ఏవంచ రజోదర్శనానంతర మపి క్షత్రియవిషయే వివాహోఽనుష్ఠానే నదోష ఏవ; ఏవంచ "త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేతేత్యాది వచనానామపి క్షత్రియాదివిషయకత్వమేవయుక్తమితి వర్ణయన్తి॥ తదపరేనక్షమన్తే ఏవంసతి "త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేతగృహే కన్యర్తుమత్యపీ,, త్యపిశబ్దప్రయోగస్వారస్య భంగాపత్తిః అపిశబ్దేనహిఋతుమత్యావివాహోవచనాన్తరేణ నిషిద్ధ ఇతి ప్రతీయతే యదిపునర్నిషేధపరాణాం సర్వేషామపి వచనానాం బ్రాహ్మణశబ్దప్రయోగస్వారస్యానుసా

కే బ్రాహ్మణవిషయకత్వమేవేతి నియమః; తర్హి క్షత్రియాదివిషయే రజో ఽనంతరవివాహనిషేధపరస్యైకస్యాఽపివచనస్యాభావాదపి శబ్దప్రయోగస్వారస్యభంగాపత్తిః నను—నోపయంధ్యాదృజస్వలాం ప్రదానం ప్రాగృతోరిత్యాదివచనానాం సర్వసాధారణత్వేన ప్రతీయమానానాం ఋతుమతీవివాహాశాస్త్రీయత్వే నోపపత్తిరిత్యాక్షేపద్వారా క్షత్రియాదివిషయేఽపివివాహనిషేధపరత్వాదపిశబ్దప్రయోగస్వారస్యం సిద్ధమేవేతిచేన్న; దాననిషేధపరాణాముక్తజాతీయవచనానాం రజస్వలావివాహవిధిపరన్వైవాహిక చతుర్థరాత్రసమావేశనాది విధిపరాపస్తంబ బోధాయనాది గృహ్యసూత్రవిరోధ జాగ్రతి తద్వివాహనిషేధ పరవిధ్యంతరాఽఽక్షేపకత్వాసంభవాదపిశబ్ద ప్రయోగస్వారస్య భంగస్తదవస్థ ఏవేతినిషేధవాక్యఘటిక బ్రాహ్మణశబ్దసామాన్యస్య క్షత్రియాద్యుపలక్షణత్వమంగీకరణీయమేవేతి నిషేధాఽభ్యనుజ్ఞాన శాస్త్రయోరుభయోరపి సర్వసాధారణత్వమేవాంగీకరణీయం॥ అథోచ్యేత—దానవిధినిషేధపరాణాంవచనానాం వివాహవిధినిషేధపర్యన్తతాత్పర్యాంగీకరణమావశ్యకమితి పూర్వముపపాదితత్వాన్నోపయంధ్యాద్రజస్వలామితి శాబ్దనిషేధేజాగ్రతి నిషేధాఽక్షేపాఽనపేక్షణాత్, అపేక్షణేఽపి చతుర్థీపరరాత్రసమావేశనస్యాదృష్టార్థత్వమేవేతి పూర్వముపపాదితత్వాన్నకయాఽపిస్మృత్యా విరోధఘటితనిషేధాక్షేపస్యాఽపిసంభవాత్ క్షత్రియాదిమాత్రవిషయమేవాఽభ్యనుజ్ఞానం—ఇతి; తదాఽపి త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనజాతం కిం బ్రాహ్మణోద్వాహిత ఇతివిశేషవచనముపజీవ్య రజోఽనంతరవివాహమభ్యనుజానాతి, ఉతాఽఽహోసామాన్యముఖేన ప్రవృత్తినిషేధముపజీవ్యేతి విచారణాయాంవినిగమనాఽవిరహేణద్వివిధనిషేధాపజీవనేనైవేదమభ్యనుజ్ఞాన శాస్త్రంప్రవృత్తమితి త్రీ

ణీవషాణీత్యాదివచనం సర్వసాధారణమేవ యదిపునః సామాన్యము
ఖేన ప్రవృత్తత్వసామాన్యాదభ్యనుజ్ఞాశాస్త్రమపి సామాన్యతః ప్రవృత్త
నిషేధ మేవోజ్జీవతీనవిశేషముఖప్రవృత్తనిషేధమితివర్ణ్యతే; తత్రేద
ంవిచారణీయంవిశేషశాస్త్రత్వేన భవదభిమతం బ్రాహ్మణస్త్రీణామేవ
రజోనంతరవివాహం నిషేధతీతి కథంసిద్ధ్యతీతి॥ తత్రనతావద్బ్రాహ్మణ
కర్తృకవివాహేనబ్రాహ్మణ్యాఏవ సంస్కార ఇతిప్రకారస్సమీచీనః క్ష
త్రియాది స్త్రీణామపిబ్రాహ్మణకర్తృక వివాహేన సంస్కారస్యస్మృతి
సిద్ధత్వాత్॥ నాపిప్రకారాంతరేణ తదసంభవాత్॥ నహి.

యస్తాంవివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణోమదమోహితః

త్రకతుఃరివసం స్కార్యాయా అపిబ్రాహ్మణశబ్దేనవ్యవహారో విద్యతే
ఏవంచతుఃమతి సామాన్యస్య వివాహనిషేధపరోక్త వచనతాత్పర్య మ
భ్యుపగమనీయం॥ ఋతుదర్శన దోషసంకీర్తన పరాణాం సామాన్యము
ఖేనైవ ప్రవృత్తి దర్శనాత్॥ ఏవంచప్రత్యాసత్తిన్యాయేనాఽపి ఋతు
మతీ సామాన్యగ్రహణ ఏవ అపిశబ్దస్వారస్య మితి త్రిణీవషాణీత్యాది
వచనానాం సర్వసాధారణత్వమేవ యుక్తం। అతఏవ యఃకరోత్యే క
రాత్రేణ వృషలీ సేవనంద్విజః॥ ఇతిరజస్వలావివాహ నిషేధవాక్యేద్వి
జశబ్దగ్రహణోపపత్తిః ఏవంచ ర్తుమతీ వివాహ శాస్త్రీయతావాదో
బ్రాహ్మణస్త్రీ విషయోపి యుక్తఏవేతి॥

పరేతు, బ్రాహ్మణస్య సర్వవర్ణీయవివాహాఽధికారేఽపి స్వ
వర్ణీయ కన్యావివాహ ఏవధర్మ్య ప్రజాసంపత్త్యర్థ ఇతి తత్కర్తృ
కతద్వివాహ గోచరాణాం బ్రాహ్మణీశబ్దాఽఘటితానామపి తద్విషయ
కత్వమేవ భవిష్యతీతి సంవర్తాదివి శేషవచనానాం బ్రాహ్మణీమాత్ర

విషయకత్వాత్ సామాన్యముఖేన ప్రవృత్తానాం త్రీణివర్షాణీత్యాదీనాం బ్రాహ్మణీభిన్నవిషయకత్వమేవ ॥ నచైవమపి—సామాన్యతః ప్రవృత్తస్య నూపయంధ్యాద్రజస్వలామితి వచనస్యబ్రాహ్మణీవిషయకత్వమపి విద్యతేవానవా ఆద్యేతత్సమాన విషయక అభ్యనుజ్ఞాశాస్త్రమపి బ్రాహ్మణీవిషయమేవ ॥ ద్వితీయేతు సంకోచేప్రమాణాఽభావః ఏవం బ్రాహ్మణోమదమోహిత ఇత్యత్రాపి త్రైవర్ణికాఽవివక్షణె "యః కరోత్యేకరాత్రేణ వృషలీసేవనంద్విజః" ఇతివాక్యేద్విజగ్రహణాఽనుపపత్తిః తద్వివక్షణేతు త్రీణివర్షాణీత్యాదివచనసమానవిషయకత్వమేవేతి బ్రాహ్మణకన్యానామపి రజోనంతర వివాహాఽభ్యనుజ్ఞాయతఏవ॥ ఏవంవైవాహిక చతుర్థరాత్ర సమావేశనాఽన్యథానుపపత్తిరపి తత్ర గమికేతికథం తదశాస్త్రీయత్వమితి— శంకనీయం ॥ ఏవమపివాఅప [illegible] తదభ్యనుజ్ఞాన ఏవతాత్పర్యం త్రీణివర్షాణీత్యాదీనామంగీకరణీయం ॥ దద్యాదప్రాప్తకాలేఽపీత్యాదివాక్యానామివబుతుమత్యపీత్యపిశబ్ద ఘటితానామపి అభ్యనుజ్ఞానశాస్త్రాణామాపద్ధర్మవ్యవస్థాపకత్వస్యైవ సర్వసంమతత్వాత్ ॥ వైవాహిక చతుర్థరాత్ర సమావేశనంత్వదృష్టార్థ సహశయనమాత్రపర్యవసన్నం నతుఋమతీవివాహలింగమితి పూర్వమేవ నిరూపితం ॥ ఏవమపి—సమావేశనస్య సహశయనమాత్ర పర్యవసాన సిద్ధాంత పరాణాం ప్రణామాంజలి సమర్పణమేవ వరముత్తరరం మన్యామహఇతి—ఉక్తం; తత్రకేచిత్ సమాదధతే తత్రేదంప్రష్టవ్యం కింతేషాంసాహసికత్వాత్ సాహసికానాంచాత్యంత క్రోధసంసూచక ప్రణామాంజలి సమర్పణేనైవ మౌనముద్రాస్యాదిత్యత్ర వివక్షితముతాహో తేషాం ప్రామాణికత్వాత్ ప్రామాణికానాంచ ప్రణామాంజలి సమర్పణ పూర్వకోపసదనమేవ యథావదర్థ గ్రహణే

సముచితోపాయ ఇతి॥ఆద్యే భవతామేవ వినాప్రమాణలేశం సాహసేన ప్రతిజ్ఞామాత్రేణ తత్తత్సిద్ధాంత వ్యవస్థాపనపరాణాం విషయె తాదృశ ము!త్తరం పరతమమితి మన్యామహే ॥ యతోహి సాహసికపర్యనుయోగ నముచిత సమాహితి విధోపదేశతో గురవోపి దాసీంభవంతస్సంవృత్తాః ॥ ద్వితీయేతు నరజోనంతర వివాహసిద్ధి రిత్యాయాతం సన్మార్గేణేతి మంతవ్యమితి ॥

యు క్తంచైతత్ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలా మితివచనం బ్రాహ్మణకర్తృకేతర విషయకమితి నయుక్తం ॥ 'ఉద్వహేద్యస్తుతాంకన్యాం' ఇతి వచనస్య 'నోపరుంధ్యాంద్రజస్వలామితి' వచనస్యచ ద్వయోరపి నిషేధపరత్వాన్న బ్రాహ్మణం హన్యాన్నాత్రేయంహన్యాదితివచనయోరివ నపరస్పర బాధ్యబాధక భావానికం; కింతు నాత్రేయం హన్యాదితి వాక్యే నాత్రేయహనన పాపాధిక్యమివ బ్రాహ్మణోమదమోహిత ఇత్యనేన బ్రాహ్మణకర్తృక రజస్వలావివాహే పాపాధిక్య వర్ణనపవ తాత్పర్యం ॥ అతపవ సర్వత్రాపిస్మృతిషు సర్వసాధారణ వివాహప్రకరణ ఏవైతేషాం నిర్దేశ ఉపపద్యతె ॥ అన్యథాహి త్రీణివర్షాణీత్యాదీనాంక్షత్రియ ధర్మార్థీ కారపవ నిర్దేశాపత్తేః ॥ సర్వథాపితు త్రీణివర్షాణీత్యాదినా ఆపత్కల్పత్వేనైవ రజోనంతరవివాహహాభ్యనుజ్ఞాయతె ॥ అభ్యనుజ్ఞాతస్యాఽపి పిత్రుపరాది ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన పూర్వకమేవానుష్ఠానమితి కన్యావరయోః సర్వవిధపాప నివృత్తి సంభవేఽపి పిత్రువిషయె వ్యవహార్యత్వమేవ సంపద్యతె ॥ భ్రూణహత్యాదీనాం వ్యవహార నిరోధక శక్తిమాత్రస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తేన నివారణాత్ ॥

తమ క్తం ॥

కామతోవ్యవహార్యస్తు వచనాదిహజాయతే ॥ ఇతి ॥

ఏవంచభ్రూణహంత్ర్యాణాం పిత్రాదీనాం లోకవిద్విష్టత్వమపి సిద్ధంభవతీతి లోకవిద్వేషప్రయోజకత్వాదపి సరజస్కాదానాది సమయకల్పనం యుక్తం ॥ ఏతావతాసందర్భేణ సకలగృహ్యసూత్రాణాం సర్వాసామపిస్మృతీనాం గౌతమాశ్వలాయన బోధాయన వసిష్ఠ పరాశరాది నిర్మితానామభిప్రాయో నిరూపితః—యథాఋతుమతీ వివాహోన శాస్త్రీయఇతి ॥

అత్రకేచిత్ప్రత్యవతిష్ఠన్తే స్మృత్యాదీనాం పౌరుషేయత్వాదపౌరుషేయం మంత్రలింగమేవప్రబలమితి తదన్యథానుపపత్త్యా రజోనంతర వివాహశ్శాస్త్రీయఇతి ॥ అయమాశయః— మంత్రాణాంహిప్రయోగసమవేతార్థ స్మారకత్వే నైవ ప్రామాణ్యమితి మంత్రాధికరణే పూర్వతంత్రే నిరూపితం ॥ వివాహాంగ భూతాశ్చమంత్రాః ప్రౌఢాం స్త్రియంప్రకాశయంతః వివాహ్యాయాః ప్రౌఢాత్వమప్యావశ్యకమితి ప్రమాణయంతి ॥ నహ్యారోహోరుమితి సమావేశనాంగ భూతమంత్ర ప్రకాశ్యమానోర్వారోహణాలింగనాదికం కన్యాయాం సంభవతి ॥ యదితు కన్యాయామపి తత్సంభవత్యేవేతి సాహసమాశ్రీయతే తథాపి సోమః ప్రథమోవివిదేగంధర్వః ఇతిమంత్ర ప్రతిపాదితం మనుష్యచతుర్థపతిత్వం రజోనంతర వివాహలింగం భవతి ॥ —తథాహి—

వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోభుంజీతకన్యకాం ।
పయోధరేషుగంధర్వోరజస్యగ్నిః ప్రతిష్ఠితః ॥

ఇతివచనంహి సోమస్యవ్యంజన కాలేపతిత్వం పయోధరకాలే గంధర్వపతిత్వం రజఃకాలేఽగ్ని పతిత్వం చబోధయతి ॥ తత్ర తృతీయపతేర

గ్నః రజఃకాలఏవపతిత్వే చతుర్థ పతేస్తదుత్తరమేవ పతిత్వమర్థ సిద్ధమేవేతి రజోనంతర వివాహలింగమేవ తదితి మంత్రలింగ విరోధోదుష్పరిహర ఇత్యృతుమతీవివాహోఽపి శాస్త్రీయ ఇత్యేవభవతి ॥ యావతాచ ఋతుమతీ వివాహోఽపి శాస్త్రీయఇత్యేతావతా సమావేశనాదిమంత్రాణామపిస్వారస్యం సిద్ధం ॥ ఏవంచమంత్రలింగావిరోధేనైవ స్మృత్యుపపత్తివర్ణనం యుక్తమితి తాసామపి తచ్ఛాస్త్రీయతాయామేవతాత్పర్యం ॥ కన్యాశబ్దస్య అప్రాప్తయౌవనక్తస్యాఽప్యవివాహితావరత్వమపి గౌణ్యావృత్త్యోపపన్నమితి "అర్యమణంనుదేవంకన్యా అగ్నిమయక్షత' ఇత్యాదిమంత్రా అపినవిరుద్ధాః॥ గౌణ్యంమానాభావేనశక్త్యాశ్రయణమేవ యుక్త మిత్యాగ్రహేతు "అగ్నిజోఽత్యతి సూర్యస్యాహేతి," మిశ్రమంత్రలింగేన దేవతాద్వయవత్ ఉభయవివాహోఽపి శాస్త్రీయ ఇత్యంగీక్రియతాం ॥ వినిగమనావిరహాత్ ॥ ఏవంచసమానబలమంత్ర లింగద్వయ మూలకయోః "నోపయంధ్యాద్రజస్వలాం", 'త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేతేతి' వచనయోః రుభయోరపి పరస్పర బాధ్యబాధక భావాఽయోగేన గ్రహణాఽగ్రహణ యోరివ వికల్ప ఏవపర్యవసానం ॥ ఏవం 'సోమోవధూయురభవ దశ్వినాత్తావుభావర। సూర్యాం పత్యేశంసంతీంమనసాసవి తాదదాత్ । సకూతిమింద్రచ్యుతిం సచ్యుతిం జఘనచ్యుతిం। కనాత్కాభాంన ఆథరప్రయస్స్వస్మిభసక్థ్యా,' ఇత్యాది మంత్రాశ్చాత్ర ప్రమాణీభవంతీతి ॥

వయోనిర్ణయకారాస్తు యద్యపి మంత్రలింగం ప్రౌఢా వివాహసాధకమత్ర ప్రసజ్యతే తథాపిమంత్రాణామర్థ వాదానాంచ విధ్యేకవాక్యతయైవ ప్రామాణ్యమితి జైమినీయ సిద్ధాంతానుసారేణ ప్రతీయమాన ప్రమాణాంతర విరుద్ధార్థే ప్రామాణ్యంనసంభవతీతి ప్రత్యక్షచోదనాయా

పానకస్మృతిబాధిత రజస్వలావివాహ ధర్మతాబోధనేపి తాత్పర్యమ
ధ్యాపగంతుం నశక్యతే ॥ యద్యపిమంత్రలింగమ పౌరుషేయం స్మృత
యస్తుపౌరుషేయాః; తథాఽపిశ్రుతి లింగవాక్య ప్రకరణస్థాన సమా
ఖ్యానాం సమవాయె పారదౌర్బల్యమితిబలాబలాధికరణ పర్యాలో
చనాయాం మంత్ర లింగాపేక్షయాఽపిస్మృతి ప్రాబల్యమపి గమ్యత
ఇతిస్మృత్యనుసారేణైవార్థనిర్ణయోయుక్తః నహిశ్రుతిరిత్యే తావతా
సర్వంప్రమాణం స్మృతిరిత్యేతావతా నప్రమాణం; ఋతేఆచమేదితి
స్మృత్యాఽపి ఇదంకృత్వా వేదింకరోతీతి శ్రుతిబాధదర్శనాత్ ॥ కింతు
ప్రమేయావగమ సన్నికర్ష విప్రకర్షాభ్యామేవ ప్రమాణస్య బలాఽ
బలే ॥ ఏవంచోక్తసూత్రేశ్రుతిశబ్దేన శ్రౌతఃస్మార్తో వానిరపేక్షతయా
బోధకశ్శబ్ద ఏవగృహ్యతఇతి లింగాపేక్షయాస్మృతిర్బలీయసీతిసిద్ధమేవ॥
లింగవిరోధేఽపిస్మార్తశ్రుతేర్బలీయస్త్వాదితి నిబంధనకారవచనం,వా
రుణీభిరాదిత్య ముపతిష్ఠత ఇత్యత్ర స్మృత్యాఽపి మంత్రలింగ బాధసి
ద్ధాంతశ్చైత ఏవోపపన్నో భవతి యదిమంత్రలింగమేవ స్మృత్యపేక్ష
యా ప్రబలమితిస్యాత్తదా ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే—అగ్నిర్మూర్ధా ఇత్యాది
మంత్రాణామగ్న్యద్యారాధనఏవాం గత్యాపత్తిరితి బుధభౌమాది
గ్రహారాధనవినియోగ స్మృతీనామప్రామాణ్యాఽపత్తిః ॥ విరో
ధాధికరణేతు ఏకజాతీయ ప్రమాణభూతయోరేవ శ్రుతిస్మృత్యో
ర్బలాఽబలవిచారః కృతః నతుభిన్న జాతీయయోరపీతి మంత్రలింగ
విరుద్ధానామపిస్మృతీనామప్రామాణ్యయోజనే నతదధికరణస్య తాత్ప
ర్యం ॥ భిన్నజాతీయాతు శ్రుతిస్మృతిర్వ్యాయతరా ప్రమేయ సన్ని
కృష్టా తతరైవబలీయసీ ॥ తదుక్తం ॥

నైవతావచ్ఛ్రుతిస్మృత్యోస్స్వరూపేణవిరుద్ధతా ।
బలాబలపరీక్షా వా ప్రమేయ ద్వారికా హి సా ॥ ఇతి ॥

అతోనహివచనేన అర్థికార్థపరశ్రుత్యపేక్షయా శౌద్ర ప్రమేయ పరస్మృతి ప్రాబల్యం, క్షుతే ఆచమేదిత్యాది స్మృతి విరుద్ధానాం వేదవాక్యత్వావేదింకరోతీతి క్రమ పరవచనానామప్రామాణ్య బోధనార్థం నిరూపితం తత్సామాన్యాదత్రాఽపి స్మృతిప్రాబల్య వర్ణనమేవయుక్తం॥ అపిచవిధినాకర్మ విశేషంప్రతి వినియుక్తాః ఖలుమంత్రాః కంచిదర్థం ప్రకాశయితు మర్హంతి, నాసతివినియోగే ఇతికన్యావివాహేఽపివిని యుక్తానామేతేషాం కథంచిదపి లక్షణాదినాకన్యాప్రకాశకత్వమేవాంగీకరణీయ మితిమంత్ర లింగానామపి స్మృత్యవిరోధేనైవోపపత్తిర్వర్ణనీయా ॥ అయమభిప్రాయః—ఇదంకర్మాఽనేన మంత్రేణకార్యమితి కర్మవిశేషే ప్రమాణాంతరేణాంగత్వే గృహీతేఖలుతత్ర లింగేనకస్యచిదర్థస్యాఽనుమానం ॥ లింగేనైవాంగత్వస్యాఽపినిర్ణయేతు పరస్పరాశ్రయదోషః ॥ అంగత్వగ్రాహకంచ ప్రమాణంస్మృతిరేవేతి తదేవోపజీవ్య లబ్ధాత్మకంమంత్రలింగం కథమపి నతద్బాధకంస్యాత్, ఉపజీవ్య బాధస్యాఽయుక్తత్వాత్ ॥ లింగస్వరూప సిద్ధేశ్చయావతాస్మృత్యధీనా తావతా మంత్రలింగమపి స్మార్తమేవేతి సమానేస్మార్తత్వే విధస్స్వవిరుద్ధం లింగమాభాసీకరోతి ॥ యుక్తంచైతత్—విధ్యుత్తర కాలమేవ మంత్రాణాం ప్రవృత్త్యా విధిరుపక్రమస్థో మంత్రాశ్చపాశ్చాత్యా ఇతి స్ఫుటం॥ ఉపక్రమస్థేనచ ప్రమాణేనదుర్బలేనాఽపి బోధితమేవార్థంప్రబలమపి పాశ్చాత్యం ప్రమాణమనుసరతి ॥ ఉపపాదితం చైతత్ వేదోపాప్రాయదర్శనాదిత్యాదౌ తృతీయాధ్యాయేపూర్వతంత్రే ॥ ఏ

పంచవర్షేణాఽపిస్మృతి రేవవస్తు సాధికేతి వివాహమంత్ర లింగానాం కథమపిన రజస్వలా వివాహసాధకత్వం ॥ కించకాలాంతర భావినమర్థ మాదాయాఽపి మంత్రలింగానినానకాలాని భవితుమర్హంతి । స్మృతీనాం పునర్లింగ బలబాధ్యమానానాం సకలశ్చవస్యాఽవకాశశ్శక్యః కల్పయితుమితి ఆనర్థక్య ప్రతిహతానాం విపరీతం బలాబలమితి న్యాయేన స్మృత్యేఽపి విధిభిరేవశాస్త్రీ తాన్యపిలింగాన్యర్థాంతరవిషయతామాపాద్యానైత ఇతిస్మృతిప్రాబల్యాంగే కరణమేవయుక్తం ॥ స్మృతిమోహిన్యనస్థిత దర్శాఽధర్మాది స్వరూపప్రతిపాదనపరాః నతదాత్వ దేశకాలాద్యాను గుణ్యేనకల్పితాఇతి హేతుదర్శనాచ్చేతి న్యాయేనాపి నతదప్రామాణ్య శంకాఽవసరః ॥

ప్రత్యక్షంపశ్యంతి మునయస్స్మరంతి తత్ధాస్మృతిః ఇత్యనువచనమప్యత్ర ప్రమాణం॥ తాసాంసాదిత్వాత్ తత్కృతి పాద్యాఽర్థోఽపి సాదిరితి కల్పనాయుక్తి సహా ॥ జ్యోతిష్టోమాంచ్యేషు ఇత్యస్యాదివాక్యానగత జ్యోతిష్టోమాదేరపి సాదిత్వాఽపత్తేః ॥ యద్యప్యర్థోనిత్యః యాత్వసాప నాఽనుపూర్వీసా అనిత్యేతి మహాభాష్యవచన మప్యనుకూలం ॥ యద్యపి హేతుదర్శనాచ్చేతి సూత్రేస్మృతీనామప్రామాణ్య ముపపాదితం; తథాఽపినతన్మన్వాది స్మృతి విషయం ॥ వేదార్థంప్రత్యక్షీకృత్యైతిమేవ గ్రంథాంతరేణ ప్రతిపాదయతాం మహర్షివర్యాణాం జితారిషడ్వర్గాణాం కామక్రోధాదదృష్టహేతు సంభావనాయా అస్య సంభవాత్ ॥

యోఽవమన్యేత తేమూలే హేతుశాస్త్రాశ్రయాన్నరః।
ససాధుభిర్బహిష్కార్యోనాస్తికో వేదనిందకః ॥ ఇతి

మనువచనంచాస్మాకమనుకూలం—కించ—కతిపయ భ్రాంతజనదృష్టాని మంత్రలింగాని ॥ స్మృతయః పునఃప్రామాణికమూర్ధన్యాఽనేకమహర్షి జనప్రత్యక్షాః ఇతిస్మృతిప్రాబల్య మేవాంగీకరణీయం-కించ-భవదుదాహృతసై వాహిక మంత్రలింగాన్యృషయోజానంతి వానవా ॥ యదిజానంతికథమేతే మంత్రలింగాన్యమూన్యృశాన్యర్థ విశేషసాధకానినగణయాంబభూవుః॥నఖలుభవాదృశేభ్యోహీనప్రజ్ఞాస్తే, ఇతివిద్యమానమపి మంత్రలింగం స్మృతి విరోధాదప్రమాణ మేవత్తైర్గృహీతమితి మంత్రలింగానుసారేణ రజస్వలావివాహ సాధనం నసంభవత్యేవ॥—అస్తువామంత్రలింగప్రాబల్యం ఏవం చేదపి ఋతుమతీ వివాహసాధనంమంత్రలింగం కిమపిచేదే నోపలభ్యతే ॥ తనుసంసర్గ ప్రార్థనాదీనాం కన్యాయామపి సంభావ్యమానతయా ప్రౌఢాలింగత్వాభావాత్ ॥ యత్తు—సోమఃప్రథమో వివిదేగం ధర్వఇతి మంత్రగతం మనుష్యచతుర్థపతిత్వలింగం; తదపినతుర్మతీవివాహ సాధనేసమర్థం ॥ అగ్న్యనంతర పతిత్వబోధనమాత్రేణ ఆగ్న్యధిపత్యకాలఏవవివాహ ఇతికల్పనాయాం ఉదీర్ష్వాతో విశ్వావసో నమసేడామహేత్వామితి మంత్రలింగ విరోధమపరిహారః॥అనేనహిమంత్రేణగంధర్వాఖ్యద్వితీయపతిఃస్తుతినమస్క్రియా పురస్సరం వివాహితాం వధూంమమపత్నీంవిహాయపితృగృహాగతామన్యాకన్యామ్ప్రతిత్వయాగంతవ్యమితి ప్రార్థ్యతే ॥ తత్రయద్యగ్న్యధిపత్య కాలఏవ వివాహఇతిస్యాత్తదాగ్ని ప్రార్థనమేవ ఖలుకర్తవ్యం ॥ ననూక్తమంత్రలింగేనద్వాదశాది వయస్కాయా అపివివాహసాధనేపి ప్రథమమంత్రలింగాబాధనాత్తదను సారేణతుర్మతీవివాహాపి శాస్త్రీయఏవేతి చేత్—న; స్పష్టాస్పష్టలింగయోః స్పష్టలింగానుసరణమేవయుక్తమితి ద్వితీయలింగాశ్రయణాస్యైన యుక్తత్వా

త్ ॥ నచ—ప్రథమలింగమపిస్పష్టమేవేతి—వాచ్యం; అస్మదాదీనామి
వసోమాదీ నాంతరుణీ సంభోగాద్యసంభవేన వ్యంజనేషుచ జాతేషు ఇతి
వాక్యఘటకస్యభుక్తా- ఇత్యస్యా' త్మనేపదాంత స్యాపి పాలయతీత్య
ర్థకత్వాఽశ్రయణేన సోమగంధర్వాఽగ్నిపాల యితృత్వబోధన ఏవ
తాత్పర్యేణ వ్యంజనాదితః పూర్వమేవ వివాహేఽపి తాదృశ లింగోపప
త్త్యా స్పష్టత్వాభావాత్ ॥ యదితుభుక్తా- ఇత్యస్య అనుభవతీత్యే వార్థ
స్వీకరణ ఏవాగ్రహః తదాఽపిసత్కార్య వాదానుసారేణ అష్టమాది
వయస్యపి వ్యంజనాఽదిసంబంధోపపాదన సంభవేన ఋతుమద్వయస
ఏవగ్రహణ మిత్యసంభవాన్నస్పష్టలింగత్వం॥ వివాహాంగమన్త్రలింగైరే
వరజస్వలా వివాహాఽసిద్ధా తదనంగమంత్రలింగైః ప్రౌఢాప్రకాశనస
మర్థైరపినవివాహ్యాయాః ఋతుమతీత్వకల్పనంసంభవదుక్తికమితిమంత్ర
లింగాఽనుసారేణ తద్వివాహ శాస్త్రీయతావాదోఽసంగత ఏ వేతివర్ణ
యంతి।

అన్యేతు, దేవతాధికరణ న్యాయేనమంత్రాణామపి ప్రతీయ
మానార్థ ప్రామాణ్యమంగీకరణీయమేవ॥ నచ—ప్రమాణాంతరాఽవి
రోధఏవ ప్రతీయమానార్థ ప్రామాణ్యమన్యథా ఆదిత్యోయూప ఇత్యా
దీనామపి ప్రామాణ్యాఽపత్తేః; ఏవంచాత్రస్మృతి ప్రమాణవిరోధాన్న
ప్రామాణ్యమితి—శంకనీయం ప్రమాణాంతరపదేన లౌకికప్రమాణస్యై
వగ్రహణేన లౌకికప్రమాణవిరుద్ధార్థ తాత్పర్యాభావేపి సమానజాతీయా
లౌకికప్రమాణస్య ప్రథమతః ప్రవృత్త్యసంభవేన భిన్నజాతీయకప్రమా
ణద్వయస్యాఽపి ప్రతీయమానార్థతాత్పర్యకత్వేన వికల్పపర్యవసానే నో
పపత్తివర్ణనస్యా వశ్యకత్వా దస్మదుక్తరీత్యా సమానజాతీయ మంత్ర

లింగద్వయ మూలకస్మృతిద్వయ విరోధేఽపి వికల్పఏవ పర్యవసా
నాత్। అన్యథాఽతిరాత్రే షోడశినంగృహ్ణాత్యతిరాత్రే షోడశినంగృ
హ్ణాతీతి వాక్యయోరప్య ప్రామాణ్యాఽపత్తేః। అయమభిప్రాయః॥—
ఆదిత్యోయూప ఇత్యాదివాక్యానాం యూపాదిస్తుతిపరాణాం యూపె
ఆదిత్యాద్యర్థబోధనేపి తాత్పర్యాంగీకార ప్రయోజనాభావాత్ వాక్యా
ర్థబోధతః పూర్వమేవ ప్రతీయమానప్రమాణాంతర విరోధాన్న స్వార్థే
ప్రామాణ్యమితి యుక్తం మంత్రలింగాధిగతానాం ప్రౌఢాత్వాదీ
నాంతు వాక్యార్థబోధతః పూర్వంనకేనాఽపి ప్రమాణేనవిరోధః। స్మృ
త్యాదీనాం పౌరుషేయాణామ పౌరుషెయ వేదమూలకత్వేన ప్రమా
ణానాం మంత్రలింగ ప్రమాణ ప్రవృత్తితః పూర్వమేవప్రవృ
త్తిరితి వర్ణనాసంభవాత్ । సంభవేపి మంత్రలింగ ప్రవృత్తితః
పూర్వం తద్విరోధ బుద్ధ్యనుదయేన ప్రతీయమానార్థ ప్రామా
ణ్యోపపాదన నదోషాత్ । యత్రప్రవృత్తయోః ప్రమాణయోః పర
స్పరవిరోధః తత్రవికల్పఏవ పర్యవసానం; యథావిధినిషేధస్థలే। ఇతిమ
న్వాదీనాం స్మృతివిరుద్ధానామపి స్వార్థప్రామాణ్యాంగీకార ఆవశ్యకఏవ॥
నచైవమపి మంత్రలింగాఽపేక్షయా స్మృతీనాంప్రబలత్వాత్ తద్విరో
ధేసమంత్ర లింగప్రమాణం నప్రవర్తత ఇతివాచ్యం। అష్టకాదిస్మృతీ
నాం మంత్రలింగార్థవాదాదిమూలకత్వే నైప్రామాణ్యమితి స్మృత్య
ధికరణన్యాయెన మంత్రలింగాఽపేక్షయాస్మృతి దౌర్బల్యస్యసాధిత
త్వాత్। మంత్రాణాంపదైక వాక్యతయావా వాక్యైకవాక్యతయావా
విధ్యనన్వయస్య మంత్రాధికరణె ఖండదేవైరుపపాది తత్వేనవిధ్యేకవా
క్యత్వైవా న్వయవర్ణనస్యాఽసంగతత్వాత్॥ శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణ
స్థాన సమాఖ్యానామితిసూత్రేణతు అంగత్వప్రమాణానామేవ నిర్దేశః;

నధర్మత్వప్రమాణానామిత్యుక్తసూత్రేశ్రుతిశబ్దేనస్మృతిగ్రహణేపినధర్మ
ప్రమాణమంత్రలింగ బాధస్సముచితః॥ అన్యథామంత్రలింగాది సిద్ధ అష్ట
కాదిస్మృతీనాం బౌద్ధాదిపరికల్పితనిషిద్ధస్మృతీనాంచతుల్యవత్ప్రామా
ణ్యాపత్తిః, స్మృతిత్వాఽవిశేషాత్॥ దుర్బలమంత్రలింగ సాచివ్యమా
త్రేణ త్వష్టకాది స్మృతిప్రాబల్య వర్ణనన్నసంభవతీతి శిష్టాచారప్రామా
ణ్యే స్పష్టతయోపపాదితం॥ నచ—బౌద్ధపరికల్పితవచనానాం స్మృతిత్వమే
వనాస్తీతి భ్రమితవ్యం; తేషామపి హేతు దర్శనాచ్చేతిసూత్రే స్మృతి
త్వేన భట్టపాదైర్వ్యవహారాత్। ఏతేన లింగవిరోధేపి స్మార్తశ్రుతేర్బ
లీయస్త్వాదితివచన మపివ్యాఖ్యాతంభవతితస్యాఽపిధర్మత్వాఽవిషయ
త్వాత్॥ నచశ్రుతిలింగేతిసూత్రే అంగత్వప్రమాణస్యైవ నిర్దేశఇతి సం
కోచేప్రామాణ్యాభావాద్ధర్మత్వ ప్రమాణస్యాఽపి గ్రహణమిత్యేవాంగీ
క్రియతా మితివాచ్యం; తత్రశ్రుతిశబ్దేన తృతీయాదికారక విభక్తేరేవ
గ్రహణేన తస్యా అంగత్వమాత్రగ్రాహకత్వాత్ ॥ అంగత్వంహినామ
పరోద్దేశ ప్రవృత్తకృతికారకత్వేన విధివిషయత్వం, పరోద్దేశప్రవృత్త
కృతేః విధివిషయత్వస్యచ అన్యలభ్యత్వాత్ కారకత్వలాభం వినానా
త్మానం లభతఇతి తృతీయాది శ్రుతిరేవతత్స్వరూప బోధికేతియుక్తం॥
ధర్మత్వంతు వేదబోధితాఽలౌకికశ్రేయస్సాధనత్వ రూపంనతృతీయాది
విభక్తి సమధిగమ్యమితి శ్రుతిలింగేతి సూత్రేధర్మప్రమాణస్యాఽపి
నిర్దేశఇతి కల్పనానసంభవత్యేవ॥ ఏవంచ మంత్రార్థవాద సాధారణశ్రు
తిబోధతత్వ మాత్రేణైవ తద్బోధసంభవాత్ మన్త్రలింగాదీనామపి ధ
ర్మత్వవిషయే నిరపేక్షప్రమాణత్వమేవయుక్తం॥ భట్టపాదైరపి చోద
నాలక్షణోఽర్థో ధర్మ ఇతిసూత్రే చోదనాపదేన మన్త్రార్థవాద సాధారణ
వేద ఏవవివక్ష్యతే నవిధివాక్యమాత్ర మితివ్యవస్థాపయద్భిరయమర్థోఽ

మగృహీత ఇతిమన్త్రలింగస్మృత్యోర్మంత్రలింగమేవప్రబలమిత్యేవాంగీకరణీయం। ఏవంచమంత్రలింగ విరుద్ధానాం స్మృతీనామేవా ఽప్రామాణ్యం విరోధాధికరణ న్యాయేనసిద్ధ్యతీతిస్థితే, తేనన్యాయేన మంత్రలింగా ఽప్రామాణ్యవర్ణనమ సంభవదుక్తిక మేవ॥ ఏవంధర్మత్వప్రమాపణ విషయే ఽపి విధ్యపేక్షయా మంత్రలింగానాం విప్రకర్షాభావాత్ ।శ్రౌతవిధ్యపేక్షయా ఽపి మంత్రలింగదార్బల్యం నసంభవతీతిస్థితే తదపేక్ష ప్రమాణభావానాం స్మృతీనాంకథంమంత్రలింగబాధకత్వమితి భవన్త ఏవ వివేచయన్తు ఏవంచ,

> నైవతావచ్ఛ్రుతిస్మృత్యోస్స్వరూపేణ విరుద్ధతా ।
> బలాబలపరీక్షావా ప్రమేయద్వారికాహిసా ॥

ఇతివచనేనా ఽపి నవిరోధఇతి సూచితం॥ ఏతేన—ఏకజాతీయ ప్రమాణభూతయోశ్రుతి స్మృత్యోరేవ విషయే విరోధాధికరణ న్యాయప్రసరః; మంత్రలింగస్మృత్యోస్తుభిన్నజాతీయత్వాన్నతత్రా ఽపివిషయే తాదృశన్యాయప్రసర ఇతి మంత్రలింగవిరుద్ధస్మృత్య ప్రామాణ్యవర్ణనం నయుక్తమితి—వచనమపిపరాస్తం॥—తథాహి—కిమిదం సమానజాతీయత్వం? భిన్నజాతీయత్వంవా? తత్రనతావచ్ఛ్రుతి లింగమాత్ర ఘటకఏకశ్రుతి శబ్దసమధిగమ్యత్వం సమానజాతీయత్వం, భిన్నశబ్ద సమధిగమ్యత్వం భిన్నజాతీయత్వం; ఏవంచవిధ్యాత్మక వేదభాగానాంతాదృశస్మృతీనాంచైకశ్రుతిశబ్దసమధిగమ్యత్వాత్సమాన జాతీయత్వం, మంత్రలింగస్మృత్యోస్తుభిన్నశబ్ద సమధిగమ్యత్వాత్ భిన్నజాతీయత్వమితి వర్ణనం సంభవతి ॥ ఉక్తరీత్యోక్తసూత్రే ధర్మప్రమాణ నిర్దేశా ఽసంభవేన ఉక్తసమానజాతీయత్వస్య ధర్మప్రమాణ ప్రాబల్య దౌర్బల్యనిర్ణ

యాఽనుపయోగిత్వాత్ । నాఽపి సమప్రాబల్యరూపం విషమప్రా
బల్యరూపం వాతత్; శ్రుతిస్మృత్యోస్సమప్రాబల్యాభావస్యాఽసంభ
వాత్ శ్రుతిత్వేనైవ శ్రుతీనాం ప్రాబల్యేన మంత్రాణామపి శ్రుతి
త్వాఽవిశేషాత్ తద్విరుద్ధస్మృత్యప్రామాణ్యబోధనేఽపి ఉక్తాధికర
ణతాత్పర్యమంగీకరణీయమేవ । వేదం కృత్వా వేదిం కరోతీత్యత్ర తు
త్వాప్రత్యయేనానంతర్యమాత్రం బోధితం నాఽవ్యవహితాఽనంతర్య
మపీత్యవ్యవధానస్య శ్రుత్యప్రతిపాద్యత్వాత్ క్షుతే ఆచమేదితిస్మృతి
ప్రాబల్యమితి యుక్తం యదప్యుక్తం అపిచేత్యాదినా—విధినా కర్మవి
శేషం ప్రతివినియుక్తాః ఖలుమంత్రాః కంచిదర్థం ప్రకాశయితుమర్హం
తి నాఽసతివినియోగ ఇతి—సత్యం వినియోజకశ్రుత్యనుసారేణైవ
మంత్రలింగాఽన్యథానయనం యుక్తం, యథా ఉద్బుధ్యస్వాఽగ్నే
ఇత్యాది మంత్రాణాం బుధభౌమాదిగ్రహారాధనే వినియోగాఽనుసా
రేణ కథంచిదపి బుధాదిపరత్వాశ్రయణం॥ వినియోజికాచశ్రుతిః శ్రౌ
తీవాస్మార్తా వేతినవిశేష ఇతిచ- తథాఽపినోపరుంధ్యాద్రజస్వలామి
త్యాదిస్మృతిభిః ఆరోహోరుమిత్యాది మంత్రలింగబాధనం నసంభ
వతి ఆరోహోరుమిత్యాది మంత్రవినియోజకత్వాభావాదుక్తస్మృ
తీనాం । అయమభిప్రాయః ॥ శ్రుతిలింగాధికరణేనహిస్వాశ్రయవినియో
జకస్వవిరుద్ధశ్రుత్యపేక్షయామంత్రలింగదౌర్బల్యమవబోధ్యతే నతుశ్రు
తిత్వేనశ్రుతీనాం మంత్రలింగత్వేన మంత్రలింగానాంచ ప్రాబల్యదౌ
ర్బల్యే । ఏతేనవారుణీభిరాదిత్యముపతిష్ఠేత ఇతిస్మృతిబాధ్యత్వేఽపి
లింగస్యనాత్రవిరోధ ఇతిసూచితం । లింగవిరోధేఽపిస్మార్తశ్రుతేర్బలీ
యస్త్వాదితినిబంధనవచనస్యాఽప్యయమేవాఽభిప్రాయః ॥ ఆరోహో
రుమిత్యాది మన్త్రాణాంతు వివాహకర్మాంగతయా వినియోగేఽపికన్యా

వివాహాంగతయాఽవినియోగాత్ కన్యాప్రకాశకత్వమేవక థంచిదప్యా శ్రయణీయమితివచనమపినసంభవతి ॥ నచ - స్మృతిప్రమాణేనకన్యా వివాహఏవశాస్త్రీయఇతిసిద్ధౌ వివాహాంగతయా వినియుక్తానామపిక న్యా వివాహాంగతాయా మేవపర్యవసానాత్ కన్యాప్రకాశకత్వమే వాంగీకరణీయమితి - వాచ్యం ॥ ఉక్తమన్త్ర లింగవిరోధేస్మృతేరప్ర మాణత్వేనకన్యావివాహస్యైవాసిద్ధేః ॥ అర్యమణంనుదేవంకన్యా అగ్ని మయక్షతేతిమన్త్రలింగేన కన్యావివాహసిద్ధావాగోహ్వారు మిత్యాది మంత్రలింగేన రజస్వలా వివాహోఽపి సిధ్యతీతినకించి దనుపప న్నంనామ ॥ వస్తుతస్తుస్మృతీనామపి రజోనన్తర వివాహోఽధర్మతా బోధనేనతాత్పర్య మితిపూర్వముపపాదితత్వాత్ స్మృతిబాధంవినాఽపి తద్వివాహసిద్ధౌనకోఽపిదోషస్సమాపతతి ॥ రజస్వలావివాహనిషేధప రత్వమేవయుక్తమితికల్ప నాతునసంభవతి మంత్రలింగవిరుద్ధానామప్రా మాణ్యాదన్యథానయనమేవయుక్తం ॥ నచ - ఉపజీవ్యాఽనురోధేన ఉపజీవకాఽన్యథానయనంనతు ఉపజీవకాఽనుసారేణ ఉపజీవ్యాఽన్య థానయనం; మంత్రలింగంచస్వాశ్రయమన్త్రాణాం యత్కించిత్కర్మని రూపితఅంగత్వగ్రహణాఽనన్తరమేవస్వాత్మానం లభతఇత్యంగత్వగ్ర హణస్యస్మృత్యధీనత్వాత్ స్మృతిప్రాబల్యమేవయుక్తం; లింగస్యైవాం గత్వస్యాఽపిగ్రహణే పరస్పరాశ్రయదోషఇతిశంకనీయం ॥ సామాన్య సంబంధబోధక ప్రకరణాది సచివస్య లింగస్యా ప్యంగత్వగ్రాహకప్ర మాణకోటౌ నిర్దేశేనాంగత్వగ్రహణా నంతరమేవ లింగస్వరూప సిద్ధి రితివచనస్యాఽతిఫల్గుత్వాత్ ॥ తేనైవచాంగత్వనిర్ణయసంభవేస్మృత్యు పజీవ్యత్వవాదాఽసాంగత్యాత్ ॥ ఉపజీవ్యత్వేపియాదృశాంశయోరుప జీవ్యోపజీవకభావః తత్రైవఉపజీవ్యేనఉపజీవకబాధః నత్వంశాంతరేఽపి;

ప్రత్యక్షోపజీవ్యత్వేప్యాగమస్య ప్రత్యక్షబాధకత్వాంగీకారాత్ ॥ స్పష్టతరం చైతద్భాష్యత్యద్వైత సిద్ధ్యాదౌ ॥ ఏవంచ వయోనిర్ణయాం శేస్మృత్యుపజీవ్యత్వాభావాత్ స్మృతి విరోధేన వయోనిర్ణయేఽపి నోక్తన్యాయప్రసరః ॥ యదప్యర్ధజరతీ యన్యాయాపాదనంతదప్యజ్ఞాన విజృంభితమేవ, యథాహి అలాబ్వర్ధాంశభక్షణేపి తద్భక్షణనిషేధ శాస్త్రోల్లంఘనంసిద్ధం నైవంవయోనిర్ణయాంశబాధే అంగత్వాంశ బాధాదికమితి వైషమ్యాత్ ॥ అభ్యాపెత్యాపిస్మృత్యుపజీవ్యత్వ మేవంవర్ణితం ॥ వస్తుతస్తుస్మృత్యుపజీవ్యత్వమేవ మంత్రలింగానాం నసంభవతి ॥ —తథాహి కిమిదముపజీవ్యత్వంప్రామాణ్యాంశే, ఉతోత్పత్త్యంశే, నాద్యః ॥ మంత్రాణాంస్వతః ప్రమాణత్వాత్, నద్వితీయః మంత్రనిత్యత్వేన తల్లింగస్యాపినిత్యత్వాత్ ॥ మంత్రాధికరణపర్యాలోచనా యాంతుస్మృత్యుపజీవ్యత్వమేన మంత్రలింగానామితి పూర్వముపపాదితత్వాద్యద్యఙ్కించి దేతత్ ॥ —యదపిచోక్తం, విధ్యుత్తరకాలమేవ మంత్రాణాం ప్రవృత్త్యోప క్రమస్థత్వేన విధిప్రాబల్య మితి—తత్ప్రతిబ్రూమః ॥ అస్పష్టమంత్రలింగాపేక్షయాతద్విరుద్ధస్పష్టవిధివాక్య ప్రాబల్యాంగీకారేపి నక్షతిః విధిశబ్దేనచశ్రౌత విధిరేవ గృహ్యతె యుక్తత్వాత్ నతుస్మార్తవిధిరపి ॥ ఏవంచవిధిప్రాబల్యాంగీకారెపి స్మృతిబాధోప పాదనం భవిష్యత్యేవ॥ యద్యపి—ఇషేత్వేతి మంత్రప్రవృత్త్యనంతరమపి ఇషేత్వేతి శాఖామాచ్ఛినత్తీతి బ్రాహ్మణప్రవృత్తే ర్దర్శనాత్ విధ్యుత్తరకాలమేవ మంత్రాణాం ప్రవృత్తిరితినియమస్సంభవతి,—యద్యపిచ— ఉపక్రమస్థత్వమాత్రేణ ప్రాబల్య మపినభవిష్యతి । ఉపక్రమగతా నామిపి ఇదం రజతమిత్యాదీనాం ఉపసంహారగతేననేదం రజతమితి బాధజ్ఞానేన బాధదర్శనాత్ ॥

యదిపునరన్యోన్యస్య సాపేక్షాణాం అర్థవాద విధీనాం పరస్పరవిరుద్ధానాం ఉపక్రమోపసంహార గతానాంసతాం కిమనురుధ్యకస్యన యనమితి శంకాయాం ఉపక్రమ గతమప్యర్థ వాదమనుసృత్యైవ ప్రధానస్యాపి విధర్న్నయనం యుక్తమిత్యేవతాదృశన్యాయ శరీరం॥ భ్రమబాధజ్ఞాన యోస్తు స్వతన్త్రప్రవృత్త్యా వాపరస్పరనిరపేక్షత్వాన్నోపక్రమగతే నాపిభ్రమేణ బాధజ్ఞాన బాధకతెయుక్తం। విధిమన్త్రయోస్తు పరస్పరసాపేక్షతయైవప్రవృత్తిః ఉపక్రమగతవిధి ప్రాబల్య వాదోయుక్త ఏవేత్యుచ్యతే తత్రేదంప్రష్టవ్యం మన్త్రాణాం పరస్పరాపేక్షత్వం కిం ప్రమాణసిద్ధముతాహోస్వకపోల కల్పితం, తత్రనతావత్ప్రథమః కల్పస్సంభవతి॥ మన్త్రాణాంపరస్పరైకవాక్యతయావా వాక్యైకవాక్యతయా వావిధ్యర్థబోధకత్వేన ప్రామాణ్యాభావస్య మన్త్రాధికరణేఖండశోవైరుపపాదితత్వాత్ । అన్యథాఅర్థవాదాధికరణేనైవగతార్థత్వాన్మంత్రాధికరణం వితథంప్రసజ్యేత । నద్వితీయః । అప్రామాణికభవదీయ కల్పనాయాః అకించిత్కరత్వాత్ ॥ ఏవంచవిధి మన్త్రయోః భ్రమబాధజ్ఞానయోరివ పరస్పరాపేక్షత్వం నాస్త్యేవేతి నోక్తాధికరణ ప్రసక్తిః॥ కించ

పూర్వాత్పరబలీయస్త్వం తత్రనామప్రతీయతాం।
అన్యోన్యనిరపేక్షాణాం యత్రజన్మధియాంభవేత్॥
పౌర్వాపర్యే పూర్వదౌర్బల్యం ప్రకృతివత్

ఇతివచనానుసార్యపచ్ఛేదాధి కరణన్యాయేనోత్తరకాలప్రవృత్తి కానాంమన్త్రాణామేవప్రాబల్యంస్యాదిత్యుపక్రమోపసంహారన్యాయసంచారాదికం గాఢాజ్ఞానవిజృంభితమేవ। ఏవంచోపక్రమస్థత్వ మాత్రేణప్రా

బల్యనిరూపణ మపినసంభవత్యేవ॥—తథాఽపిఅభ్యుపేత్యాప్యుపక్రమ
స్థత్వం తత్ప్రియుక్తప్రాబల్యంచ స్మృతిప్రాబల్యఖండనార్థమేవ ముక్త
మితినకథంచిదపి మన్త్రలింగాఽప్రామాణ్యశంకావసరః॥ యదప్యుక్తం-
మన్త్రాణాంభావిరజస్వలాత్వ బోధనేనాఽపిచారితార్థ్యాదచరితార్థా
నాం స్మృతీనామే "వానర్థక్యప్రతిహతానాం విపరీతంబలాబలమి"
తిన్యాయే నప్రాబల్యమితి-తదపి నసంగతం॥ ప్రయోగసమవేతార్థస్మార
కత్వేనఖలు మన్త్రాణాంచారితార్థ్యం నతు సంభవదర్థ ప్రకాశకత్వ
మాత్రేణేతి రజస్వలాయా వివాహసంబంధబోధనం వినామన్త్రచారి
తార్థ్యవర్ణనా సంభవాన్మంత్రాణామపి చారితార్థ్యాభావాత్॥ అన్యథా
స్మృతీనామపి పూర్వకాలికాష్టవర్షత్వాదిబోధనేన చారితార్థ్యసంభ
వాదితి మంత్రలింగప్రాబల్యమేవ పర్యవస్యతి ఏవంచవ్యవస్థిత ధర్మాఽధ
ర్మవిషయకాణామపిస్మృతీనాం తదాతనదేశకాలాద్యానుగుణ్యేనకల్పి
తత్వశంకాయా అప్రసరేణ "హేతుదర్శనాచ్చ" ఇతిసూత్రేణాప్రామా
ణ్యవర్ణనాయోగేఽపి విరోధాధికరణన్యాయేనాప్రామాణ్యవర్ణనసం
భవత్యేవ॥ నసుమన్వాదిస్మృతీనాం వైదికార్థవిషయకత్వమేవనియతం
"శ్రుతింపశ్యన్తిమునయః" ఇత్యుక్తవచనాఽనురోధాత్॥ ఏవంచమన్త్ర
లింగవిరుద్ధానామపి తేషాంప్రామాణ్యమంగీకరణీయమేవేతిచేత్—నను
భోః కింమూలప్రమాణాఽప్రత్యక్షేఽపితత్ప్రామాణ్యాంగీకరణమభి
ప్రేతముతాఽహోతత్ప్రత్యక్షఏవవా॥ నాద్యః ప్రత్యక్షమంత్రలింగ
విరోధమూలశ్రుత్యనుమానాసంభవేన విరోధాధికరణన్యాయేనా
ప్రామాణ్యస్యైవాంగీకరణీయత్వాత్॥ "వైసర్జనహోమీయంవా
సోఽధ్వర్యుః ప్రతిగృహ్ణాతి" ఇతిస్మృతేరప్యప్రామాణ్యస్య వ్యవస్థాపిత
త్వాత్॥ నద్వితీయః॥ ఇష్టాపత్తేః॥ ఏవంచసమావేశనాది మంత్రలింగ

విరుద్ధస్మృతిమూల ప్రామాణ్యస్యా ప్రత్యక్షత్వేన నరజస్వలావివాహని
షేధపరాణాం వచనానాముపపత్తిర్భవిష్యతీతి రజస్వలావివాహ శ్శా
స్త్రీయ ఇత్యేవాంగీకరణీయం—యదప్యుక్తం కతిపయభ్రాన్తజన దృ
ష్టానిమంత్రలింగాని॥ స్మృతయస్తు ప్రామాణికమూర్ధన్యానేకమహర్షి
జనప్రత్యక్షాః ఇతి॥ తదపినయుక్తం ఉక్తమంత్రలింగానామపి తత్ప్రత్య
క్షత్వాత్॥ అతఏవనహితే త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీత్యాది వచనైస్స్పష్ట
మేవరజస్వలానామపి వివాహమభ్యనుజానతే॥ యదితూక్తజాతీయ వచ
నానామృతుమతీవివాహ పరత్వం నాస్తీతి పూర్వమేవోపపాదిత మితి
తదప్రత్యక్షాణ్యేవమాని లింగానీతికథ్యతే ॥ తదాకామంభవన్త్వప్రత్య
క్షాణ్యేవలింగానీతి॥ నహితావతా విద్యమానమపిమంత్రలింగమవిద్యమా
నంసంపద్యేత యదిమహర్షి జనానాం ప్రత్యక్షం లింగం కిమపినాస్తీతి క
థ్యతే తర్హి ఉక్తలింగమపి తత్ప్రత్యక్షమిత్యాస్తాం ప్రత్యక్షంచాఽపిలిం
గంసాహసాదినాతే ననిర్దిశన్తీతివదామః॥ యథాహి॥ ఔదుంబరీంస్పృ
ష్ట్వోద్గాయతీతి ప్రత్యక్షామపి శ్రుతిమనాదృత్యతద్విరుద్ధామేవకాంచనస్మృ
తిం ఔదుంబరీసర్వావేష్టితవ్యా ఇతీరూపామస్మార్షుః॥ ఏవం॥ ఏతేనభవదు
దాహృతవైవాహిక మన్త్రాన్నృషయోజానన్తి వానవా యదిజానన్తికథ
మేతేమంత్రలింగాన్యమూదృశాన్యర్థవిశేషసాధకాని నగణయాంబభూ
వుః॥నఖలుభవాదృశేభ్యోహీన ప్రజ్ఞాస్తే ఇత్యాదివచనమపి పరాస్తంఔ
దుంబరీసర్వావేష్టితవ్యేతి స్మృతికారాఅపి ఔదుంబరీంస్పృష్ట్వోద్గాయతీతి
శ్రుతింజానతేవానవాయదిజానతే కుతస్తైనతాం గణయాంబభూవుః నఖ
లుశబరాచార్యాది భ్యోహీనప్రజ్ఞాస్తే ఇతిపర్యనుయోగస్య భవతామపి
విషయేసమాపత్తేరితికథంచిదపి మన్త్రలింగానాం ప్రామాణ్యావర్ణనంన
సంభవిష్యతీతి మన్తవ్యం॥ ఉపపాదితంచైతచ్ఛివార్క మణిదీపికాయాం

దీక్షితవర్యైరితి తత ఏవ ద్రష్టవ్యం॥ శ్రుతప్రకాశికాకారకుమరలభట్టాచార్యైశ్చాయమర్థోఽపి విశేషత ఉపాదితః యావతా చ స్మృతిలింగప్రామాణ్యసిద్ధిః తావతా సమావేశనాది మంత్రలింగేన ఋతుమతీవివాహశాస్త్రీయతాఽపి సిద్ధా భవతి॥ యది తు కన్యాయామపి గౌణసమావేశనాది సంభవాత్ న తత్ప్రౌఢాలింగమిత్యుచ్యతే, తర్హి సోమః ప్రథమ ఇతి మంత్రలింగం తాదృశమాస్తాం॥ నను—తదపి న ప్రౌఢాలింగం భవతీతి పూర్వముపపాదితమితి చేత్— సత్యముపపాదితం; ఉపపన్నం తు న భవతి—తథా హి—న వయమగ్న్యాధిపత్యకాల ఏవ వివాహ ఇతి వదామః కిం తు తదాఽపి వివాహశ్శాస్త్రీయ ఏవేతి॥ తత్ర త ఉదీర్ష్వాత ఇతి మంత్రలింగవశేన ద్వాదశాదివయస్కావివాహవదుక్తమంత్రలింగవశేన ఋతుమతీవివాహోఽపి శాస్త్రీయ ఇతి వదామః॥ న చ—వ్యంజనేషు చ జాతేష్విత్యత్ర భుక్తే పదస్య రక్షతీత్యర్థకత్వేన కన్యావిషయకత్వమపి సంభవతీతి సోమః ప్రథమ ఇతి మంత్రలింగం న స్పష్టమితి—వాచ్యం, భుక్త ఇత్యాత్మనేపదాంతస్య “భుజోఽనవనే” ఇతి పాణినిసూత్రేణ రక్షణార్థే ఆత్మనేపదనిషేధాత్ అనుభవతీత్యర్థకత్వాశ్రయణస్యైవ యుక్తత్వాత్॥ లక్షణయా తదుపపాదనే,

పూర్వం స్త్రియస్సురైర్భుక్తాః సోమగంధర్వవహ్నిభిః ।
భుంజ్యంతే మానుషైః పశ్చాన్నైతా దుష్యంతి కర్హిచిత్ ॥

ఇతి వచనవిరోధో దుష్పరిహరః॥ న హి రక్షణరూపేణ భోగేన కోఽపి దోషః కన్యాయాం ప్రసజ్యతే॥ వ్యంజనైస్తు సముత్పన్నైరితి వ్యంజనాదీనామేవ భోగకలాపత్వేన స్మరణాదుపభోగోఽపి సంభవదుక్తిక ఏవ॥ సత్కార్యవాదానురోధేన బాలికాయామపి తదనుభవసమర్థనం తు

వ్యంజనేషు చ జాతేషు సోమో భుంక్తే చ కన్యకాం ।

పయోధరేషుగంధర్వో రజస్యగ్నిః ప్రతిష్ఠితః ॥

ఇతివచనావగత క్రమబాధాఽపత్త్యానసంగతం ॥ తత్రమతే ఉత్పత్తేరే వాభివ్యక్తిరూపత్వేన జాతేష్విత్యుత్పత్తికాలావచ్ఛేదనైవ అనుభవిత త్వబోధనాత్తస్యచకన్యాయామసంభవాత్ ప్రౌఢాలింగమేవతదితి ప శ్యామః ॥ "ఇయమేవ సాప్రథమావ్యౌచ్ఛదంతర స్యాంచరతి ప్రవిష్టావ ధూర్జజానే,, త్యాదిమంత్రాస్తు వివాహానంగ భూతా అపి ఇతిహాసరూ పాస్సన్తోరజస్వలావివాహే ప్రమాణీభవంతీతి సర్వవిధమంత్రలింగాన్యపి రజోనంతరవివాహే ప్రమాణమితివర్ణయంతి ॥ వివాహకాల విమర్శ కారాణామపి పర్యవసితాశయోఽయమేవేతి జానీమః ॥

పరేతు—సత్యం మంత్రలింగాపేక్షయాస్మృతిర ప్రమాణం ॥ తావతాప్యృతుమతీ వివాహసిద్ధిః పరంనభవిష్యతి ॥ మంత్రాణాం హి యదంగత్వం యత్రక్లృప్తం తత్స్మారకత్వమాత్రేణ తత్రచారితార్థ్యా దర్థాంతర ధర్మత్వాది బోధనేపిన సామర్థ్యం ॥ మంత్రార్థత్వవ్యాపకం నధర్మత్వ ప్రయోగ సమవేతత్వాదికం కింతుతత్సమానాధి కరణంత ది త్యేవసిద్ధాంతాత్ ॥ యత్రపునఃప్రకరణప్రమాణేన అగ్నిహోత్ర హోమాంగత్వ మాత్రంనిశ్చితం ప్రకాశనీయార్థస్తునిశ్చితః తత్రాఽ పేక్షితాగ్న్యాది ధర్మత్వాది బోధనేనైవ మంత్రచారితార్థ్యమితి మం త్రలింగవశేనైవాగ్న్యాదినిర్ణయః ॥ ఏవంచ పాణిగ్రహణ సమావేశ నాదిమంత్రాణాంక్లప్తాంగభావ పాణిగ్రహణసమావేశనాదిస్మారకత్వేనై వ సామర్థ్యోపక్షయాన్న ప్రౌఢాధర్మత్వ బోధనేఽపి వ్యాపారః ॥ య థాహి—నిర్వపామీత్యాది ద్విత్రిపదైరేవప్రయోగ సమవేతార్థస్మర ణేసంభవత్యపి దేవస్యత్వేత్యాది పదసముదాయ వన్నిర్వపామివదోపస్థాపి

త నిర్వాపస్మరణైనైవాదృష్ట సిద్ధిః ఏవం అత్రాపి సుప్రజస్త్వాయేత్యా దిపదసముదాయ విశిష్టేన పాణింగృహ్ణామీత్యాది నాతస్స్మరణ ఏవా దృష్ట సిద్ధిరితి వర్ణనసంభవాత్ ॥ కించ మంత్రప్రకాశ్య మానానా మర్థానాం కన్యాయామపి సంభవాత్ నకిమపిప్రౌఢాలింగముప పద్యత ఇత్యపివక్తుంశక్యతే॥యత్తూక్తం—సోమః ప్రథమక్షతిమంత్రేణ బోధ్యమా నం మనుష్యచతుర్థపతిత్వం ప్రౌఢావివాహ శాస్త్రీయతాయాంగమక మితి—తత్రప్రతి బ్రూమః—సోమస్యప్రథమపతిత్వం, గంధర్వస్యద్వితీ య పతిత్వం' వహ్నేస్తృతీయ పతిత్వంచ, కింవివాహ సంబన్ధిప్రథమ ద్వితీయ తృతీయాది దినవిషయకత్వేనాఽభిప్రేతం ఉతాఽఽహో "వ్యంజనేష్వితి వచనానుసారేణ వ్యంజనోత్తరకాలంసోమపతిత్వంతమ త్తరకాలపయోధరోత్తరకాలం గంధర్వపతిత్వం, తమత్తరరజోనంతర కాల మగ్నిపతిత్వం, తదనంతర వివాహోత్తరకాలం మనుష్యపతి త్వమితి వివేచనీయం ॥ — ఆద్యేపి— ప్రథమదినే వ్యంజనోత్పత్తిః, ద్వితీయదినేపయోధరోత్పత్తిరితి వివక్షితంవా—నవా— నాద్యప్రథ మః; ఏకైకదినాత్యయ మాత్రేణ పయోధరాదీనాముత్పత్త్య సంభ వాత్॥ నాద్యోద్వితీయః; "వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోభుఙ్క్తేచకన్య కామితివచన విరోధాత్‌- కన్యావివాహవాద ఏవ పర్యవసానాచ్చ॥ నద్వితీయః;

వ్యంజనైస్తుసముత్పన్నైస్సోమోభుఙ్క్తేతుకన్యకాం ।
పయోధరైస్తుగంధర్వో రజసాగ్నిఃప్రతిష్ఠితః ॥
తస్మాదవ్యంజనోపేతా మరజామపయోధరాం ।
అభుక్తాంచైవసోమాద్యైః కన్యకాంతుప్రశస్యతే ॥

ఇతిసృహ్యాసంగ్రహకారవచన విరోధాత్ ॥ అనేనహివచనేన వ్యంజనాద్యుత్పత్తితః పూర్వమేవావివాహితా సంబంధిసోమాద్యనుభవస్యదోషత్వ సంకీర్తన పూర్వకం వివాహోవిధీయతే — అయంభావః—వ్యజనేషుచజాతేషు సోమోభుఞ్జీత కన్యకాం, ఇతిహివచనంనతావత్సోమాద్యనుభవానంతర మేవవివాహం విదధాతి; కిన్తు అవివాహితావస్థాయాంతదనుభవస్య దోషత్వ సంకీర్తనపూర్వకం వ్యంజనాద్యుత్పత్తితః పూర్వమేవ వివాహశ్శాస్త్రీయఇతి ॥ నచ—"తస్మాదవ్యంజనోపేతా,, మితివచనస్య "వ్యంజనైస్తు సముత్పన్నై,, రితిగృహ్యాసంగ్రహవాక్య శేషత్వేపి 'వ్యంజనేషుచజాతేషు ఇతిసంవర్తవాక్యశేషత్వాభావాత్ తద్వచనస్యాప్యుక్తార్థతాత్పర్యకల్పనంనసంభవతీతి—వాచ్యం; శాఖాంతరీయవాక్య శేషాఽనుసారేణశాఖాంతరీయ వాక్యార్థనిర్ణయఇతి "బృహస్పతేర్వాపితదన్నమ్ యస్మివారా,, ఇతివాక్యస్యయాగవిధిపరత్వోపవర్ణన సమయేఖండదైరుపపాదితత్వేనోక్త తాత్పర్య కల్పనస్య తత్రాఽపి యుక్తత్వాత్ ॥ ఏతేన

పూర్వం స్త్రియస్సురైర్భుక్తాస్సోమగంధర్వవహ్నిభిః ।
భుజ్యన్తేమానుషైఃపశ్చా న్నతాదుష్యంతీధర్మతః ॥

ఇతివచనమపి వాఖ్యాతంభవతి ॥ వివాహితానాన్తు స్త్రీణాం వ్యంజనాది కాలావచ్ఛేదేన సోమాద్యనుభవస్య శాస్త్రప్రమాణేనాదోషత్వేఽపి అవివాహితానాం తదనుభవస్యదోషత్వాదితి—అయమాశయః-ద్వివిధంహిపతిత్వం స్వామిత్వలక్షణమనుభవితృత్వలక్షణం చ ప్రథమంతుపతిత్వం పూర్వంవ్యంజనాదితః ద్వితీయంతువ్యంజనకాలే పయోధరకాలే గంధర్వస్యద్వాదశాదివయసిరజః కాలేతుహ్నిః, ఋతుస్నా

నానంతరంతు మనుష్యస్యేతివివేకః ॥ నచ—ఉక్తవిధద్వివిధ పతిత్వేప్ర మాణాభావఇతి —శంకనీయం ॥ సోమః ప్రథమోవివిదే ఇతి సోమో, దదద్గంధర్వాయేతిచమంత్రద్వయామ్నానస్యైవ ప్రమాణత్వాత్ ॥ ఏవంచ

వివాహోహ్యష్టవర్షాయాః కన్యాయాశ్చప్రశస్యతే।

ఇత్యాదిస్మృతయః ప్రథమమంత్రార్థానువాదికాః॥

వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోభుంజీతకన్యకాం ।

ఇతివచనంద్వితీయ మంత్రార్థానువాదకమితివకోపిదోషః ॥ ఏతేన

తాసాంసోమోదదచ్ఛౌచంగంధర్వశ్శిక్షితాంగిరం ।
అగ్నిశ్చసర్వభక్షత్వం తస్మాన్నిష్కల్మషాస్త్రియః ॥

ఇతివచనమపి వ్యాఖ్యాతంభవతి ॥ నచ—షడబ్దమధ్యేనోద్వాహ్యా ఇతి వచన శేషత్వేన వివాహాతః పూర్వమేవ ప్రథమద్వితీయ తృతీయ వత్స రద్వయేన సోమాద్యుపభవస్య ప్రతిపాదనాత్తద్వచన విరోధఇతి— శంకనీయం ॥ ఉపనయనస్థానీయస్య వివాహస్య గర్భాష్టమతః పూర్వం మప్రసక్తత్వాత్ నాంతరిక్షేఽగ్నిశ్చేతవ్య ఇతివదుక్తవచనస్యార్థవాద త్వేనస్వార్థాప్రామాణ్యాత్ ॥ వ్యంజనకాలావచ్ఛేదేనతు వివాహ స్యాతిదేశతః ప్రాప్తేః తస్మాదవ్యంజనోపేతామితివచనంతుయదార్థమే వేతి యుక్తం వ్యంజనేషుచజాతేషు ఇత్యస్యతు హేతువన్నిగదార్థవాద స్యాపి స్వార్థేప్రామాణ్యమపి దేవతాధికరణన్యాయేన యుక్తమేవ ॥ తస్యాపిస్వార్థాప్రామాణ్యకల్పనాయామపి నాస్మాకంక్షతిరిత్యన్యత్ర విస్తరః ॥ సర్వథాపితునోక్తలింగమృతుమతీవివాహ గమకం ॥ అత ఏవనాజాతలోమ్న్యా సహాసంవిశేతే తివచనమపి సార్థకంభవతి ॥ యది వ్యంజనోత్పత్త్యనంతరమేవ వివాహ ఇతిస్యాత్తదావ్యంజనో

త్పత్తితః పూర్వంభార్యాత్వస్యైవా సంపన్నత్వాత్ నాభార్యాముపగచ్ఛేదితివచనేనైవ అనుపగమనస్య సిద్ధత్వేనవితథమేవతత్సంపద్యేత ॥ వ్యంజనోత్పత్తితః పూర్వమేవవివాహ ఇత్యంగీకారేతు సార్థక్యసంభవ ఇతితత్త్వం॥నచ—అస్మాభిః వ్యంజనోత్పత్తితః పూర్వమపివివాహ స్యాంగీకారాదస్మన్మతేవ్యుక్త వచనసార్థక్య సంభవ ఇతి-వాచ్యం॥ సంకోచేప్రమాణాభావాత్॥ అసంకుచితసార్థక్యా సంభవాచ్చ॥నచ— ,,ఋతౌభార్యాముపేయాది,, తివచనేన ఋతుకాల భిన్నకాలావచ్ఛేదేనస్వభార్యాగమనస్యాపినిషిద్ధత్వాత్ తద్వచనవైఫల్యంభవన్మతేపితుల్యమితిసాంప్రతం; ఋతుస్నానానంతరం విష్ణుర్యోనింకల్పయతు ఇత్యాదిమంత్రజపవిశిష్టసమావేశనస్యవిహితస్య గర్భోత్పత్తిప్రయోజకస్యఋతుకాలభిన్నసప్తదశాదిరాత్రావచ్ఛేదేనాపి ప్రసక్తస్యోపగమనస్యైవ నిషేధే ఉక్తవచనతాత్పర్యం॥ నతువ్యంజనాది పూర్వకాలావచ్ఛేదేన రాగతః ప్రసక్తస్యోపగమనస్యనిషేధేపి॥ నచ—సంకోచేప్రమాణాభావఇతి — శంకనీయం రాగప్రాప్తోపగమనాపేక్షయా విధిప్రాప్తోపగమనస్యైవ ప్రత్యాసన్నత్వాత్॥ అస్తువా ఉభయవిధోపగమనస్యాప్యత్రగ్రహణం తావతాపి నోక్తవచనవైఫల్యం॥

ఋతుస్నాతాం తుయోభార్యాం సన్నిధౌనోపగచ్ఛతి।
ఘోరాయాం బ్రహ్మహత్యాయాం పతతేనాత్రసంశయః॥

ఇత్యాదివచనానుసారేణ భార్యామేవోపగచ్ఛేదేవేతి నియమద్వయాంగీకారేపి ఋతావేవేతికాల నియమానంగీకారాత్॥

యథాకామీభవేద్వాపి స్త్రీణాంవరమనుస్మరన్॥

ఇతియాజ్ఞవల్క్యస్మృత్యా ఋతుకాలభిన్నకాలావచ్ఛేదేనాపి భార్యో

పగమనస్య విహితత్వాత్। వ్యంజనజన్మతః పరంబుతు కాలతః పూర్వ మృతోమాద్యనుభవకాలత్వాన్న మనుష్యానుభవప్రసంగః॥ ఇత్యలమనేన ప్రసక్తానుప్రసక్తవిచారేణ॥

తాదృశశ్చవివాహః నిత్యోవోతకామ్యోవేతి విచారణాయాం– కామ్యఏవవివాహః॥ ,,నిరాశ్రమీనతిష్ఠేత దినమేకమపిద్విజః,, ఇతివచనేన యత్కించిదాశ్రమేవస్థాన మాత్రస్యైవప్రతిపాదనాత్ ॥ తత్రచద్విజశబ్ద ప్రయోగానుసారేణ ద్విజత్వప్రయోజక బ్రహ్మచర్యవ్యతిరిక్తాశ్రమ సామాన్యస్య కామ్యత్వమేవేతి బహువివాహవాద కారావర్ణయంతి ॥ వయోనిర్ణయకారా అప్యముమేవసిద్ధాంత మవలంబంతే, స్త్రీణాంవిషయె ఉపనయనస్థానీయత్వేన అకరణప్రత్యవాయశ్రవణాచ్చ నిత్యత్వేపి పుంసాంవిషయెకామ్యఏవ వివాహఇతి వర్ణయంతః ॥

వివాహకాల విమర్శకారాస్తు కలియుగె వానప్రస్థసన్యాసయోర్నిషిద్ధత్వాత్ బ్రహ్మచర్యాశ్రమమాత్రేఽవస్థానస్యాఽపి తథాత్వాన్నియత ఏవపుంసామపివిషయె వివాహ ఇతివర్ణయంతి ॥

పరేతుకలియుగేత్విదానీన్తనాగ్నిహోత్రసన్యాసాదినిషేధ

చత్వార్యబ్దసహస్రాణి చత్వార్యబ్దశతానిచ॥
కలౌయదాగమిష్యంతి తదాత్రేతాపరిగ్రహః ॥
సన్యాసశ్చనకర్తవ్య ఇతివేదవిదాంమతం ॥

ఇతివచనస్యచతాత్పర్యం ॥

యావద్వర్ణవిభాగస్తు యావద్వేదఃప్రవర్తతే ।
సన్న్యాసంచాగ్నిహోత్రంచ తావత్కుర్యాత్కలౌయుగే॥

ఇతివేదప్రవృత్తిపర్యంతం తదనుష్ఠానస్యాఽవశ్యకత్వ పరవచనాఽను సారేణాఽన్యథైవార్థవర్ణనస్య యుక్తత్వాత్ ॥ ఉపపాదితం చైతత్స జ్జనరంజనె పశుమాంసమర్దన ఖండనేచాఽస్మత్కృతే ఇతి తతఏవ ద్రష్టవ్యం ॥ ఏవంచోక్త ప్రకారేణ పుంసామపివిషయెవివాహ నిత్యత్వ సాధనం సభవిష్యత్యేవ ॥ తథాప్యవిరక్తానాం తకాన్విధురాంశ్చోద్దిశ్యైవ గృహస్థాశ్రమప్రవేశోపయోగి వివాహస్య విధానేన తేషాం నియత మేవ తదనుష్ఠానమావశ్యక మేవేతి పుంసామపి విషయె వివాహోనిత్య ఏవ ॥ — యుక్తం చైతత్ — యథాహివివాహ స్త్రీసంస్కారః ఏవంపురుష సంస్కారోఽపి ॥ స్త్రీణాంజాయాత్వసంపత్తేరివ పురుషే ప తిత్వ సంపత్తేరపి వివాహప్రయుక్త త్వాంగీకారాఽవశ్యకత్వాత్ ॥ అతఏవహిదత్తాయా అపికన్యాయాః పాణిగ్రహణాది సంస్కారానిర్వృ త్తెవరాంతరాయాఽపిదానాది విధానం ॥ యదిహిప్రతిగ్రహమాత్రె ణైవస్వామిత్వం ధాన్యాదేరివస్యాత్ తదాపిత్రాదేః పునర్దానాది విధిర సంగత ఏవసంపద్యేత అతఏవహియథేష్ట వినియోగాఽనర్హత్వమపి భార్యాయాశ్శ్రితి చోచిత ముపపన్నంభవతి॥ ఏవంచోభయసంస్కార రూపస్య వివాహస్య అంశభేదేన నిత్యకామ్యత్వ విభాగోససంభవత్యేవ॥ నచ—కర్తృ భోక్తృ భయాశ్రితస్యాఽపి శ్రాద్ధస్య కర్త్రంశేనిత్య త్వం భోక్త్రంశేతు కామ్యత్వమితి దృష్టత్వాత్తదనుసారేణాత్రాప్యుప పత్తిరితి—శంకనీయం ॥ ఉభయాశ్రితస్యాఽపి శ్రాద్ధస్య ఉభయసమ వేత ఫలజనకత్వాభావేనోభయపర్యాప్తతాం పత్యఫలప్రయోజక వివాహవైషమ్యేణ తద్దృష్టాంతేనవివాహవిషయె వ్యవపత్తినర్హనాఽసం

భవాత్ ॥ నచ— స్త్రీమాత్ర సంస్కారరూప ఏవవివాహః ఉపనయన
స్థానీయత్వాత్ ఉపనయనంహి కుమారమేవ సంస్కరుతేనతుపితరమపి
తత్కర్తారమితి సర్వసంప్రతి పన్నమితి—శంకనీయం ॥ ఉపనయనో
త్తరకాలికానాం అధ్యయనాదీనాం ఉపనీతమంత్రవిషయ కత్వవద్వివా
హోత్తర కాలిక ధర్మవిశేషాణామపి వివాహితా మాత్రాధి కారి
కత్వాపత్తేః ॥ — అయమాశయః అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీత
తేతి విహిత మంత్రకరణ కోపనయనస్య నపితృసంస్కారోఽపి ఫలమి
తియుక్తం ॥ తత్ఫలస్య ద్విజత్వసంపత్తేః పూర్వమేవ సిద్ధత్వాత్ ॥
అష్టవర్షంబ్రాహ్మణమితి కుమారస్యైవ ద్వితీయాంతపదే నోపాదాన
మపితత్రగమకం ॥ వివాహవిషయేతు

గార్హస్థ్య మిచ్ఛన్వ్రతికః కుర్యాద్దారపరిగ్రహం॥

ఇతివచనావగతగార్హస్థ్య ప్రయోజనస్య పురుషవిషయే వివాహతః
పూర్వమసిద్ధత్వాత్తస్య వివాహప్రయుక్తత్వ వర్ణనం యుక్తమేవేతివై
షమ్యాత్॥ అస్తు వా స్త్రీమాత్ర సంస్కారరూపం తావతాఽపి ,,నిరా
శ్రమీనతిష్ఠేతదినమేకమపి ద్విజఇతివచనేన నియతమేవావిరక్తానాంస్నా
తకాదీనాం తదనుష్ఠానాఽఽవశ్యకతాఽవగమాత్తన్నిత్యత్వాంగీకరణ
స్యాఽవశ్యకత్వాత్ ॥ నహికుమారమాత్రసంస్కారరూపముపనయనమి
తిపిత్రాదివిషయే ఽపితత్కర్తృత్వం కామనాప్రయుక్తమితి సంభవతి॥
కించఉపనయనస్థానీయత్వ వర్ణనస్య వివాహేనైవ స్త్రీణాంద్విజత్వా
ఽది సిద్ధిరితివర్ణనస్య కాలాఽతిదేశఏవోపయోగః ॥ నాన్యత్ర, అన్య
థా ఉపనయనంయథాపత్నీవ కర్తవ్యం వివాహోఽపి స్త్రీణాంపిత్రై

వకర్తవ్య ఇత్యపికల్పనాప్రసంగాత్; యదితుతత్రపిత్రాది వ్యతిరిక్తగార్హస్థ్య కామానామేవ వివాహానుష్ఠానె ఽధికారశ్శాస్త్రే చోదితస్తత్స్యుచ్యతే॥ తర్హి తేనైవశాస్త్రేణ ,,నిరాశ్రమీనతిష్ఠేత్,, ఇత్యస్యనిత్యత్వమపి ప్రతిపాదితమితి కథంవివాహకామ్యతావాదోపపత్తిః భవన్తఏవ వివేచయన్తు॥ ఏతేన ఉపనయనస్యైవ వివాహస్యాఽపి షోడశవయః పర్యంతమపికాలఏవేతి వచనమపిపరాస్తం॥ ఉపనయనస్థానీయత్వమాత్రేణ శాస్త్రవిరుద్ధార్థాంగీకరణా యోగస్యాఽనుపదమేవ ప్రతిపాదితత్వాత్॥ ,,నోపయంధ్యాద్రజస్వలాం,, మితిబహుశః రజోదర్శనానంతరం వివాహానర్హతాయాః ప్రతిపాదితత్వాత్ ॥ షోడశవయస్యపి వివాహ విధానపర భారతవచనాదీనామపి ,,ఏతచ్చ ఋతుదర్శనాభావే సతీతి విజ్ఞేయమితి,, నిబంధనకారవచనస్య శ్చైవం సత్యోపపత్తిరిత్యస్మదుక్తరీత్యైవోపపత్తి వర్ణనం యుక్తమిత్యలమతి వివాహశాస్త్రీయతా వాదోఽసంగతఏవేత్యలమనేన ప్రసక్తానుప్రసక్త విచారేణ ॥ సర్వథాఽపితు వివాహకామ్యతావాదో త్యన్తాసంగతఏవ, నచ—,,నిరాశ్రమీనతిష్ఠేతదినమేకమపిద్విజః,, ఇతివచనేన యత్కించిదాశ్రమె వస్థాన మాత్రస్యైవ ప్రతిపాదితత్వాత్ గృహస్థాశ్రమస్వీకరణమేవ యుక్తమితినియమా భావాత్తదనుసారేణ వివాహనిత్యత్వ సమర్థనంనయుక్తమితి—వాచ్యం॥ అస్యహివచనస్యయస్య యస్యయాదృశయాదృశాశ్రమ శ్శాస్త్రచోదితః తస్యతస్యపురుషస్య తాదృశతాదృశాశ్రమా వస్థానంవినైకమపిదిన మవస్థానంనయుక్తమితి ప్రతి పాదన ఏవ తాత్పర్యం ॥ నతు యత్కించిదాశ్రమె ఽవస్థానమాత్ర బోధనే; అన్యథాసన్యస్తానామపి పునర్గృహస్థా ఽఽశ్రమప్రవేశాఽఽపత్తేః॥ క్రమసన్న్యాస ప్రతిపాదకానాం వచనానామత్రైవ

తాత్పర్యాత్। యత్తు బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేద్గృహాద్వా వనాద్వేతి
వచనం తదపి విరక్తవిషయకమేవేతి తత్ర తత్ర ప్రోద్ఘోషిత మిత్యవిరక్తానాం
స్నాతకాదీనాం గృహస్థాశ్రమ స్వీకారస్యైవ శాస్త్రచోదితత్వాత్ వి
వాహనిత్యతా సమర్థనం యుక్తమేవ॥ పుత్రకామార్థవివాహయో స్సప
త్నీకస్యైవాధికార ఇతి నిరాశ్రమీ న తిష్ఠేతేతి వచనస్య తద్విషయత్వేఽ
ప్రవర్తనాత్తాదృశ వివాహయోః కామ్యత్వమేవ॥ తత్సంస్కృతానాంచ
ఉపగమనమాత్రయోగ్యతా సంపత్త్యా న కర్మాఽధికారః। ధర్మప్రజార్థ
వివాహసంస్కృతానాన్తూపగమనాదౌ ధర్మాదౌ చోభయత్రాఽప్య
ధికారః॥ సర్వవిధ వివాహానాంచ ప్రయోగః పరమేక ఏవ। నిత్యకామ్య
యోః ప్రయోగవైలక్షణ్యాభావాత్। తత్ర బ్రాహ్మణస్త్రీణాంధర్మా
ఽనుష్ఠానావశ్యకత్వాత్ కేవలపుత్రార్థ వివాహే కామార్థ వివాహేచ
నాధికారః॥ అతఏవహి సపత్నీకద్వితీయాది వివాహేఽపి ధర్మప్రజా
సంపత్త్యర్థ మిత్యేవ సంకల్పశ్శిష్టవర్యైః క్రియతే। కామ్యవివాహేచ
యదాకామస్తదా వివాహ ఇతి, యుక్తం రజోదర్శనానంతర మపివివాహ
స్స్యాచ్ఛూద్రాణాం॥ వస్తుతస్తు కామ్యకర్మణామపి శాస్త్రచోదిత కాలికాను
ష్ఠానమేవ ఫలాయకల్పతే నతు కామప్రాప్తకాలిక మిత్యన్యత్రవిస్తరః।—
అయమాశయః—వివాహోహి త్రివిధః ధర్మప్రజార్థః కేవలప్రజార్థః కా
మార్థశ్చేతి। ప్రథమో నిత్యోఽన్త్యౌ తు కామ్యౌ। యద్యపి మితాక్షరా
యాం ధర్మపుత్రరత్యర్థత్వేన వివాహస్త్రివిధ ఇత్యాచారాఽధ్యాయే
ధర్మార్థవివాహః పుత్రార్థవివాహః కామార్థవివాహ ఇత్యేవం త్రైవిధ్యము
పపాదితం; తథాఽపి పుత్రార్థ వివాహస్యాఽపి నిత్యకామ్యభేదేన తత్ర
తత్ర ద్వైవిధ్యోఽపపాదనాద్వివాహ చాతుర్విధ్యాఽపత్త్యా జాతపుత్రః
కృష్ణకేశ ఇతి శ్రుత్యా ధర్మార్థానామేవ పుత్రార్థత్వస్యాఽపి సంసూచిత

త్వేనచ మితాక్షరాకారాణామపి ధర్మప్రజార్థః కేవలపుత్రార్థః కేవలకామార్థశ్చేత్యేన త్రైవిధ్యవర్ణనేతాత్పర్యం॥ యద్యపి—సపత్నీకద్వితీయాది వివాహసంస్కృతానాం నకర్మాఽధికారః జ్యేష్ఠభార్యయా ఏవకర్మాఽధికారాదితి తత్రతత్రోపపాదితం—తథాఽపి జ్యేష్ఠభార్యాయామకరణాఽన్తరం కనిష్ఠాయామపి కర్మాఽధికారసంభవాత్ స్వరూపయోగ్యత్వం విద్యతఏవ॥ అతఏవహి తస్యాంజ్యేష్ఠభార్యాసత్త్వదశాయాముత్పన్నస్యాఽపి బ్రాహ్మణత్వమేవేతి సిద్ధాంతః॥ యథాచధర్మప్రజార్థ వివాహేనైవ ద్వితీయజన్మసంభవ స్తథాన్యత్రవిస్తరః॥ బహువివాహవాదితు సర్వభార్యాణామపి సర్వకర్మాధికార ఇతి సప్రమాణం నిరూపితమితి తత్సిద్ధాన్తాదరణే నకస్యాపి పర్యనుయోగస్యావకాశః తాదృశేచ వివాహే ఋతుదర్శనాభావ విశిష్టోపనయన కాలఏవకాలఇతి ఋత్వనన్తరమపి తద్బ్రాహ్మణ్యస్త్రీయతావాదో సంభవమనుక్తికఏవ॥

తదయంనిష్కళితార్థః

(1) ఋతుకాలతః పూర్వమేవబ్రాహ్మణస్త్రీణాంవివాహః కరణీయః॥

(2) తత్రాఽష్టమాదివయ ఏవముఖ్యకాలః॥

(3) యదితుపిత్రాదిప్రమాదేన రజోదర్శనంతదాఽపత్కల్పతయా ప్రాయశ్చిత్తాఽనుష్ఠాన పూర్వకం వివాహాఽనుష్ఠానమప్యభ్యనుజ్ఞాయతే॥

(4) యదితు ఋతుదర్శనానంతరమపి సాహసాదినాపిత్రాదిభిర్నదీయతే తదావర్షత్రయ ప్రతీక్షణేన కన్యయాస్వయం వరణం కర్తవ్యం॥

(5) తత్రాఽపివరేణ కన్యాయాస్స్వస్యచ ఆశ్వలాయనోక్త ప్రకారేణ శుద్ధిస్సంపాదనీయేతి ॥

(6) యేతుపునర్దైవాద్దృష్ట రజస్కాయాః కన్యాయాః కూపాదిష్వేవపాతనం శాస్త్రీయం మన్యన్తే, సాహసికానాం కఠినహృదయానాంచ తేషాం శాస్త్రమప్యనాద్రియమాణానా మాస్తికత్వాఽభిమాన ఏవ కేవలంనాఽస్తిక భావోపీతి సుధీరముద్ఘోషయామః ॥

(7) సర్వథాపితు ఆపత్కల్పత్వైనైవ రజస్వలావివాహశ్శాస్త్రైర్భ్యనుజ్ఞాయత ఇతి వయోనిర్ణయకారాణా మేవాశయ స్సమీచీనః నత్వనాఽపత్కల్పతయాఽపి రజోదర్శనానంతరం వివాహశ్శాస్త్రైర్నోదిత ఇతి వివాహకాల విమర్శ కారాణామాశయ ఇతి సర్వ మనస్య మితి వర్ణయంతి ॥

అస్మాకమపిపరేషాంమతమేవ సమీచీనమితి ప్రతిభాతి ॥ అతో వయమపితమేవ పక్షమనువర్తామహే ॥ యదిత్వస్యైరాస్తికవర్యైః సిద్ధాంతరాఽనుసరణ మేవయుక్తమితి సముచిత ప్రమాణ జాతైరుప పాద్యతె తర్హి మహాజన మార్గానుసరణమేవ నిశ్శ్రేయ సంపన్నా నావయ మపితత్సిద్ధాంత మేవాను సరిష్యామ ఇత్యస్వతంత్రప్రజ్ఞేష్వపరినిష్ఠితేషుచాస్మాసునరైరపి పురోభాగిభిస్సోఢవ్యమితి బహుశః ప్రార్థయామ ఇతి శివం ॥

ఇతి,

తిరుపతి శ్రీ వేంకటేశ్వర విద్యాశాలా ప్రథమ సహాయోపాధ్యాయేన
అనంతకృష్ణశాస్త్రిణా విరచితా వివాహసమయ
మీమాంసాసంపూర్ణా.

 శ్రీ నివాసో విజయతే

శ్రీగురుభ్యోనమః

శ్రీమన్నటేశాయనమః

ఆర్యాః,—

విదితచరమేవేదం తత్రభవతాం భవతాం? యత్ఖలుసమేపిలోకాః నిషిద్ధకర్మానుష్ఠానమాత్రతత్పరాః విహితకర్మానుష్ఠానపరాఙ్ముఖాశ్చ పద్యంతఇతి॥ తత్రహి నిషిద్ధకర్మానుష్ఠానే రాగాదయ ఏవనిమిత్తం॥ విహితకర్మానుష్ఠానపరాఙ్ముఖత్వేచ అశ్రద్ధాదయః॥ అశ్రద్ధాయాం పునః నిషిద్ధకర్మానుష్ఠాయిభిస్సర్వైరపి ప్రాయశ్చిత్తీయైర్వానైవ ప్రాయశ్చిత్తంసంవ్యవహారాదికమేవ॥ తత్ర యది ప్రాయశ్చిత్తీయానాం ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానన్నైవ సంవ్యవహారః, కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి సంవ్యవహారాయోగ్యానాం అసంవ్యవహారశ్చనియతమనుష్ఠీయేత, నియతమేవతత్స్వధర్మాచరణాభిముఖ్యం సంభవేదితి।

తత్రైవం సతి సముద్రయానం శాస్త్రనిషిద్ధంవానవా? నిషిద్ధత్వేపితస్య ప్రాయశ్చిత్తం విద్యతె వానవా? కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి తత్సత్వే సంవ్యవహారోవిద్యతేనవేతి త్రేధా విప్రతిపత్తయః॥ తత్ర ప్రథమవిప్రతిపత్తౌ సముద్రయానం నశాస్త్రనిషిద్ధం॥ సముద్రయాత్రాస్వీకారః కమండలువిధారణం దేవరేణసుతోత్పత్తిః కలౌపంచవివర్జయేత్ ఇత్యాది వచనంతు అథపతనీయానీ తిప్రస్తుత్యసమామ్నాత సముద్రసంయాన మితి వచనైకవాక్యతాను సారేణసాంయాత్రిక సంబంధి సముద్రాధికరణకయానమేవ విషయీకరోతి,నతువిలాసవిద్యాగ్రహ ణాద్యర్థంక్రియమాణంసముద్రయానమపి ॥ నచ—వినిగమనావిరహాత్ బోధాయనవచనమేవ అన్యథా సముద్రయానసామాన్యనిషేధపరత్వేన నీయతామితి—వాచ్యం, నిబంధనకారైః ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతు శ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః ఇతివచన వ్యాఖ్యానావసరేత దుపష్టంభకత్వే నోక్తబోధాయన వచననిర్దేశేన బోధాయనవచన ప్రాబల్యస్య నిర్ణీతత్వాత్—అయంభావః—ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతురితి వచనంహి,ధర్మజ్ఞసమయప్రమాణత్వేన మాధవీయాదిషు ప్రతిపాదితమితి మూలభూతాం కాంచన స్మృతి మపెక్ష్యైవ ప్రమాణంభవతి॥ధర్మజ్ఞసమయస్యాప్యాచారస్యైవ స్మృతి మూలమేవ ప్రామాణ్యమిత్యంగీకరణీయత్వాత్ ॥ ఏవంచ, సముద్రయాన నిషేధఏవ నాస్తీతి కేచిద్వర్ణయంతి ॥

అన్యేతు బుద్ధిపూర్వకసకృత్సముద్రయానేతు ప్రాయశ్చిత్తంతు విద్యతే॥ బహుకాలాభ్యాసేన ప్రాయశ్చిత్తంనవిద్యతె ఇతిప్రతిపాద్య బోధాయనీయ త్రైవార్షిక ప్రాయశ్చిత్త విధానాన్నైమిత్తికైక్యేననిమి

త్త్యైక్యనిర్ణయాత్, బోధాయనవచనమపి సకృత్సముద్రయాన విషయ మేవేత్యే వాంగీకరణీయమితిసాంయాత్రిక సంబంధి సముద్రయానస్య బహుకాలాభ్యాసవిషయస్య అత్రగ్రహణ మయుక్తమితి సముపసర్గేణ న వివక్షితార్థః॥ ద్విజస్యాబ్ధౌతు నాయాతురిత్యాదితివచనోపష్టంభ క తయా ఉక్తబోధాయనవచనం నిర్దిశతాం నిబంధన కారాణామస్య య మేవాశయః॥ఏవంచ ధర్మజ్ఞసమయస్యాపితస్య మూలభూతంవచనం విద్యతఇతి యథాశ్రుతార్థమేవేతి సముద్రయానం శాస్త్రనిషిద్ధమేవ ॥

తత్ర, తథాపి, సముద్రయానసామాన్యం శాస్త్రనిషిద్ధం ఉతత ద్విశేషోవతి విచారణాయాంతత్సామాన్యమేవ శాస్త్రనిషిద్ధం॥ ,,ద్విజ స్యాబ్ధౌతునాయాతుః,, ,, సముద్రయానస్వీకారః,, ,, సముద్రయాత్రా స్వీకారః,, ,,సముద్రసంయానం,, సకృత్సముద్రయానేతు ప్రాయశ్చి త్తంతు విద్యతే ఇత్యాదివచనానామ విశేషణైవ ప్రవృత్తత్వాత్. మానంకారాగృహేవాసో నాభిధ్యానందినత్రయం। మ్లేచ్ఛావాసస్తథా పక్షంయోవర్తేత సపాతకీతి॥ వచనేనతునోపసంహారః, ఉభయోరపిని షేధశాస్త్రత్వేన, పరస్పరోపసంహారస్యా యుక్తత్వాత్॥ అన్యథా, నబ్రాహ్మణం హన్యాన్నాబ్రతేయం హన్యాది తివచనయోరపి పరస్పరో పసంహారాపత్తేః, అతఏవ ఉత్సర్గాపవాదన్యాయోపి నప్రవర్తతే, అప వాదశాస్త్ర ప్రవృత్తిరహితేదేశాన్తరే తచ్చారితార్థ్యం వినాతదప్రవ ర్తనాత్, ఏవంచ, సామాన్యవిశేషాది న్యాయాప్రవృత్తేః సముద్ర యానసామాన్య మేవశాస్త్రనిషిద్ధమితి కేచిద్వర్ణయంవి.

అన్యేతు, సస్నానంనజపోహోమ ఇతివచనైక వాక్యతానుసా

రేణ స్నానజపాద్యభావవిశిష్టత్వేనైవ తస్యదోషాపాదకత్వేన ఏకాహం ద్వ్యహంవాయదహుతంహుతమేవ తత్భవతీతిశ్రుత్యనుసారేణ స్నానాద్యభావస్యస్వరూపేణ నిషేధ్యతావచ్ఛేదకత్వాంగీకారాయోగాత్ దినత్రయవ్యాప్తికతదభావస్యైవ నిషేధ్యతావచ్ఛేదకత్వ మంగీకరణీయమితి సముద్రయానస్వీకార ఇత్యాదివచనానామపి, విశేషవిషయకత్వాత్, భిన్నశాఖాగత అగ్నిహోత్రవాక్యమివ మాసంకారాగృహేవానః ఇతి వచనసమానార్థకత్వమేవ యుక్తం, ఏకశాఖాగతానామేవ నిషేధవచనానాం పరస్పరోపసంహారాభావః; భిన్నశాఖాగతానాంతు నిషేధవచనానామపి పరస్పరోప సంహారోవిద్యత ఇతిమీమాంసకసిద్ధాంతానుసారేణ భిన్నస్మృతిగతానాం నిషేధవచనానాం పరస్పరోపసంహారశ్రవణమాత్రేణ నబ్రాహ్మణం హన్యాన్నాత్రేయం హన్యాదితివచనోపసంహారా పాదనస్య అయుక్తత్వాత్. ఏవంచసామాన్యవిశేషన్యాయేన న్యాయాంతరేణ వాసముద్రయాన నిషేధపరాణాం సర్వేషామపివచనానాం దినత్రయవ్యాప్తికనౌకాయాన పరత్వమేవ అంగీకరణీయమితిసముద్రయాన విశేషఏవశాస్త్రనిషిద్ధఇతివర్ణయంతి, నిషిద్ధస్యాపితస్య ప్రాయశ్చిత్తంవిద్యతేవానవేతి విచారణాయాం నాస్త్యేవేతికేచి ద్వర్ణయంతి,

తేషామయమాశయః—యద్యపిబోధాయన ధర్మే ఋగ్విధానచ త్రైవార్షిక ప్రాయశ్చిత్తంవిహితం—తథాపి తద్యుగాంతరవిషయకమితిపశ్యామః । యతోహికలివర్జ్యప్రకరణే ,, ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతుశ్శోధితస్యాపిసంగ్రహః,, ఇతివచనం సమామ్నాతంకలియుగే ప్రాయశ్చిత్తాభావంబోధయతి । ఉక్తవచనంహి శోధితస్యాసంగ్రహాబోధనా స

మర్థంసత్ శిఖధ్వస్తఇతివత్, శుద్ధిప్రయోజనప్రాయశ్చిత్తాభావమేవబో ధయతి॥ యథాహి, ప్రాయశ్చిత్తనిషేధపరాణాం ,, ప్రాయశ్చిత్తంనప శ్యామి యేన శుద్ధ్యేత్సఆత్మహా,, ఇత్యాదివచనానాం సంగ్రహ నిషేధ తాత్పర్యకత్వం భాష్యభామత్యాదౌ వర్ణితం ॥ తథాసంగ్రహనిషేధప రాణామపివచనానాం ప్రాయశ్చిత్తాభావ పరత్వేనదోషః, కలౌద్విజో ర్ధాయీనేతు ప్రాయశ్చిత్తమిహార్హతి ఇతివచనంతుదినత్రయన్యూనకాలి కసముద్రయానవిషయం॥ఏకాహంద్వ్యహంవాఅహూతంహూతి మేవ తర్భ వతితి శ్రుతిస్తుదినద్వయవ్యాప్తిక స్నానాద్యభావజనిత పాపస్య ప్రాయ శ్చిత్తాపనోద్యత్వమేవ బోధయతీతి నకించిదనుపపన్నంనామ ॥ ఏవంచ, సముద్రయాయినాం ప్రాయశ్చిత్తంనాస్త్యేవేతి'

అన్యేతు, కలియుగేపి సముద్రయాయినాం ప్రాయశ్చిత్తంవిద్య తఏవ బోధాయనధర్మసూత్రస్య ఋగ్విధానవచనస్యచ యుగాంతరవిష యకత్వేన సంకోచానుపపత్తేః। అన్యథానైమిత్తికస్యైన నిమిత్తస్యా పి యుగాంతర విషయకత్వాపత్తేః ॥ ననుకలియుగే విశిష్య సముద్రయాన నిషేధాత్, తన్నిషేధస్య యుగాంతర విషయత్వం నసంభవతీతి చెత్సమానమేతన్నైమిత్తిక విషయేపి కలౌ ద్విజో ర్ధాయీనేతు ప్రాయశ్చిత్తమహార్హతీ తినైమిత్తికస్యాపి శ్రవణాత్, నచతస్యవచనస్య అర్థాంతర విషయకత్వేన ఉపపత్తిర్వర్ణి తేతి వాచ్యం॥ సత్యంవర్ణితా ॥ అనుపపన్నాతుసాభవతి ॥ నైమిత్తికాభే ధేన నిమిత్తైక్యమితి పూర్వోక్తరీత్యా బోధాయనీయ సంయానమేవ అ త్రాపినిమిత్తత్వేన అనూద్యత ఇతివర్ణనీయత్వేన దినత్రయన్యూన సము

ద్రయానమేవాత్ర అనూద్యత్వఇతి వచనస్యాతిఫల్గుత్వాత్ ॥ నన్వేవమపి కామకృతస్య ఇదానీంతనస్య సముద్రయానస్య గమనాగమనాభ్యాం అభ్యస్యమానస్య ప్రాయశ్చిత్తంనవిద్యతే బహుకాలాదభ్యసనే ప్రాయశ్చిత్తంనవిద్యత ఇతివచనాత్ ॥ ఏవంచద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుశ్శోధితస్యాపి గ్రహఇతివచనమపి వ్యాఖ్యాతం భవతీతిచెన్న కామకృతస్య అభ్యస్యమానస్య సకృత్సముద్రయాన ప్రాయశ్చిత్తానపనోద్యత్వ ఏవ బహుకాలాదభ్యసనే ఇతివచనతాత్పర్యం॥ నతుచతుర్గుణిత ప్రాయశ్చిత్తానపనోద్యత్వబోధనే పిత్యద్యతన సముద్రయానస్యాపి ప్రాయశ్చిత్తంవిద్యాత ఏవ॥ ఏవంచ ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతురితి వచనవిరోధోపి పరిహృతః॥ అథవా, సముద్రంయానప్రాయశ్చిత్తంహి, సముద్రయాననిమిత్త అనివారణీయ దోషవిశేషనివారణ ఏవసమర్థం ॥ నతుహత్యాకారకృతశూద్రాన్నభోజనాదిని మిత్తదోషనివారణే పీత్యర్థ పరంసత్ ననుఃపజాతానివారణీయ దోషకలుషితానామపి ప్రాయశ్చిత్తాభావ విధిపరంభవతీతి సర్వమనవద్యం॥ మహాపాతకినామపి ప్రాయశ్చిత్తంవిద్యతే ఏవంస్థితేసముద్రయానమాత్ర విషయే కథంవాప్రాయశ్చిత్తాభావ ఉన్నేతుంశక్యతే. స్ఫుటప్రాయశ్చిత్తవిధ్యభావేపి కల్పనీయమేవ ప్రాయశ్చిత్తమితి ఖలుధర్మశాస్త్రకారాణామాశయ ఇతివదంతి.

కృతప్రాయశ్చిత్తానాంచ తేషాం సంవ్యవహారయోగ్యత్వం విద్యతేవానవేతి విచారణాయాం ప్రథమతస్సముద్రయానం మహాపాతకం వా ఉత ఉపపాతకం వేతి విచారణీయంభవతి, తత్రకేచిన్మహాపాతకమేవ తదితివర్ణయంతి॥ తేషాంత్వాశయః మహాపాతకినామేవ కృతప్రాయ

శ్చిత్తానామపి పాపక్షయోనసంభవతీతి మితాక్షరాది వ్యాఖ్యానేన స
ముద్రయాయినామపి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం పాపక్షయా సంభవస్య
ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుశ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః ఇతివచనేన అవగమే
ననిమిత్తైక్యేన సముద్రయానమపి మహాపాతకమేవేతి ॥ యదితుపంచా
నామేవ పరిగణితానాం స్వర్ణస్తేయాదీనాం మహాపాతకత్వం నాన్యే
షామిత్యాగ్రహః తదాపి సమపాతకం తదిత్యంగీక్రియతాం సర్వథాపితు
కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి తేషాం సంవ్యవహార యోగ్యత్వం నసంభవిష్య
తి॥ ప్రత్యంతదేశగమన నిమిత్తప్రసక్తసంసర్గదోషే కృతేపి అబ్ధౌనౌయాతుః
కలౌ సంసర్గనిషిద్ధఇతి వదంతస్సంస్కార కౌస్తుభ కారాశ్చాత్రాను
కూలాః॥ అతఏవహి ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుశ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః
ఇతివ్యవహార మయూఖ నారదవచనం, మాసంకారాగృహేవాసః సా
భిర్వ్యానందినత్రయం మ్లేచ్ఛావాస స్తథాపక్షం యోవర్తేతసపాతకీ ఇతివచ
నంచసంగతంభవతి, ఉపపాతకాదీనాం హిపతనహేతు త్వాభావాత్ న
పాతకశబ్దేన గ్రహణమితి సమపాతకత్వమేవసముద్రయానస్య అంగీకరణీ
యం॥ యద్యపి సముద్రయాత్రాస్వీకారః కమండలు విధారణం ఇత్యా
దిషు బహుస్థలేషు సముద్రయానస్య నిషేధమాత్రం శ్రూయతే నిషి
ద్ధానాంచామహాపాతకానాం అన్యత్రాపరిగణనేన ఉపపాతకత్వాపి యాప
మేవయుక్తం ॥ మాసంకారాగృహేవాసః ఇత్యత్ర కేపాతకి శబ్దప్రయో
గ మాత్రేణతు సమపాతకత్వ నిర్ణయోనభవిష్యతి ॥ ఉపపాతకానా
మప్యభ్యాసాపేక్షయాపతనహేతుత్వస్యమితాక్షరాయాంసిద్ధాంతితత్వా
త్॥ ఉపపాతకానాంచాభ్యాసాపేక్షయాపతనహేతూనామపి ప్రాయ

శ్చిత్తానుష్ఠానమాత్రేణవినాశోపపత్త్యాసంవ్యవహార్యత్వ మపిసేత్స్యత్యే
వం,తథాపిగుణోపసంహారన్యాయేనసర్వేషామపి వచనానామేకవాక్యతా
యా ఆవశ్యకత్వాత్ సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇత్యాదివచనానామపి
కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి తేషామసంగ్రాహ్యత్వబోధన పర్యంతం తా
త్పర్యమభ్యుపగమనీయమితి సమపాతకత్వాంగీకరణమేవ యుక్తం॥ఏవం
చసతిపాతక శబ్దప్రయోగోపి వినైవక్లేశం సమర్థితోభవతి॥ఉపపాతకాది
రూపత్వేత్వాపేక్షిక పతనహేతుత్వేనోప వర్ణనమావశ్యకమితి క్లేశః॥
ఏవంచకృతప్రాయశ్చిత్తానామపి తేషాం నసంవ్యవహార్యత్వ సిద్ధిరితి నకో
పిదోషః॥ నచవినిగమనావిరహాత్ ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుశ్శోధితస్యా
పిసంగ్రహః ఇతివచనమేవ సముద్రయాత్రా స్వీకార ఇతి వచనానుసా
రేణ కేవల నిషేధ పరంభవతు; కిమితి సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇతి
వచనమేవతద్వచనానుసారేణ నీయతే ఇతి శంకనీయం ॥ నిషేధవాక్యానాం
నిషిద్ధాచారానుష్ఠాన ప్రయుక్త పాతిత్య పర్యంతబోధనే ప్రామాణ్య
స్యాంగీకరణీయత్వేన స్పష్టతయాతదనుష్ఠాతౄణాం పాతిత్య ప్రతిపాదక
వచన సత్త్వదశాయాంతాదృశ వచనానుసారేణైవనిషేధమాత్రబోధ
కవచనజాతమపి నేయమితి వినిగమకసత్త్వేన ఉక్తశంకాయా అనవతా
రాత్ ॥ ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతుశ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః ఇతివచ
నంతు కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి సముద్రయాయినాం పాపక్షయాభావం
నప్రతిపాదయతి కింతుప్రాయశ్చిత్తాధీనపాపక్షయవతోపి పురుషస్య నౌ
యానకర్తురసంగ్రాహ్యత్వం॥ ఏవంచ సమపాతకాది నిమిత్తైక్య
స్యపూర్వోక్తస్య భావాదుపపాతకత్వాంగీకరణమేవ యుక్తమితి వా

చ్యం; ఉక్తవచనగతస్య శోధితస్యాపీత్య స్యకృతప్రాయశ్చిత్త స్యాపీత్యర్థ కత్వస్యైవాదరణీయత్వేన సమపాతక నిమిత్తైక్యం పూర్వోక్తమపి సంభవత్యేవేత్యుపపాతకత్వాసంభవాత్॥ శోధితస్యాపీత్యస్య కృత ప్రాయశ్చిత్తస్యాపీత్యర్థ ఏవ ఆదరణీయ ఇత్యత్ర కింగమకమితి చేత్ అన్యథానుపపత్తిరేవేతి బ్రూమః॥తథాహి॥యదిహ్యత్ర శోధితస్యాపీత్య స్య శుద్ధిమతోపీత్యర్థ ఇతిస్యాత్; తదాఽసంగ్రాహ్యత్వప్రయోజకా శు ద్ధివినాశేఽసంగ్రాహ్యత్వమపి నిమిత్తాభావేనైమిత్తికస్యాపాయ ఇతి న్యాయేన గమిష్యతీతి సంగ్రాహ్యత్వస్యైవ ఆపాతాత్ సంగ్రాహ్యత్వ నిషేధోనోపపద్యేత॥ నచ-తర్హి- వినిగమనావిరహాత్ సముద్రయాన నిందాబోధనం సదర్థవాదరూపం తత్సంపద్యేత ఇతి-శంకనీయం; వాక్య లక్షణాపేక్షయాపదలక్షణాయా ఏవగుణత్వన్యాయ్యా కల్పనేతిన్యాయే నయుక్తత్వాదర్థ వాదత్వాంగీకరణాపేక్షయా శోధితస్యాపీతిపదస్యకృత ప్రాయశ్చిత్తస్యాపీత్యర్థ కత్వాదరణస్యైవ యుక్తత్వాత్॥ వాక్యలక్షణా పదలక్షణాతోజఘన్యేతిహి మీమాంసకసిద్ధాంతః॥ ఏవంచ శోధితస్యాపీ త్యస్య కృతప్రాయశ్చిత్త స్యాపీత్యర్థ కత్వమేవోపపన్నమితి సమపాతక త్వాంగీకరణమేవ యుక్తంభవతి ॥ యావతాచ మహాపాతకత్వం తా వతాకృత ప్రాయశ్చిత్తానామపి తదనుష్ఠాతౄణాం నసంవ్యవహార్య త్వ సిద్ధిః॥యద్యపి-మితాక్షరాయాం కృతప్రాయశ్చిత్తానామపిపాతకినాం ప్రాయశ్చిత్తస్య కింప్రయోజన మిత్యాశంక్య సంవ్యవహారసిద్ధిరితి సి ద్ధాంతితం॥ పాపక్షయాభావవచనస్య నరకోత్పాదన శక్త్యవినాశబోధనా ర్థమేవ ప్రవృత్తిరితిచతతఏవ సిద్ధ్యతి॥ ఏవంచ, కృతప్రాయశ్చిత్తానామ

సంగ్రాహ్యత్వ బోధకమిదంవచనం నింబార్థవాదరూప మిత్యేవవర్ణ నం యుక్తి సహంభవతి- తథాపి మితాక్షరాగతవ్యవహార పదస్య స్వ కర్మానుష్ఠాన మాత్రపరత్వేన లౌకికా లౌకిక సర్వవిధవ్యవహార పర త్వాభావేన చావిరోధాత్॥ ఏవంచమితాక్షరాయాం పరిశేషవిధయా బోధిత లౌకికా లౌకిక సాధారణ సర్వవిధవ్యవహార నిషేధస్యైవ శబ్ద మర్యాదయా "ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతు," రితివచనేన ప్రకాశనమితిన కోపిదోషస్సమాగచ్ఛతి॥ యదితు సముద్రయానం నమహా పాతకకోటి మధ్యాసీత, కింతు ఉపపాతక కోటిమేవ, "మాసంకారాగృహేవాసో నాభిర్యానందినత్రయం," ఇతిశ్లోకేపాతక శబ్దప్రయోగస్యైవం సత్యేవ్యు పపత్తేః। యద్యపి-పాతక శబ్దో నిరపేక్ష పతనహేతుష్వేవ్వరసతః ప్రవ ర్తతే- తథాపి మహాపాతకాదీ నామపి నిరపేక్ష పతనహేతుత్వాభావా త్॥ సాపేక్ష పతనహేతౌ ఉపపాతకేపి పాతకశబ్దప్రయోగ ఉపపన్న ఏవ॥ "అతఏవమహాపాపంచాతి పాపంతథాపాతకమేవచ," ఇతివచనేపా తకశబ్దేన కాత్యాయనాచార్యైరుప పాతకానామేవ గ్రహణమపి సంగ తంభవతి॥ నచ—తత్రైవవచనే ఉపపాపమితి శబ్దాం తరనిర్దేశోపివర్తత ఇతితేనైవోపపాతకానాం గ్రహణమితి-భ్రమితవ్యం॥ పాపపరిగణవాక్యా న్యన్య త్రైవ అత్రాపిఅతి పాతకానంతరం ఉపపాతకస్యైవ ఉపస్థి త్యాతత్పరత్వ వర్ణనస్యైవ యుక్తత్వాత్ ॥

ఏవంచ సమపాతకత్వాదా ప్రమాణాభావాదుప పాతకత్వమేవ సముద్రయానస్య యుక్తమిత్యాగ్రహః; తదాపి ఉపపాతకానామప్యభ్య స్తానాంపతనహేతుత్వమంగీకరణీయమేవేతి, "మాసంకారాగృహేవాస,,

ఇతిశ్లోకే పాతకశబ్దస్వారస్యానుసారేణ దినత్రయవ్యాప్తికత్వాపేక్షయైవ పాతకత్వ మభిప్రేతమిత్యవగమాత్ ఏకస్మిన్ దినేదినద్వయేవా కృత సముద్రయానస్య ప్రాయశ్చిత్తాదినా వినాఽపి దినత్రయవ్యాప్తికనౌకాయానే సతికృతప్రాయశ్చిత్తస్యాపి సంవ్యవహార్యత్వం నయుక్తమేవ॥ మహాపాతకానామివ అభ్యస్యమానోపపాతకానామపిపతనీయకోటావేవపరిగణనస్యయుక్తత్వాత్॥ యదాతు దినత్రయవ్యాప్తికనౌకాయానస్య విషయఏవ ఏతాదృశీగతిస్తదాకిమువక్తవ్యం అసకృద్దేవదేశాన్తరగమనాగమనాదినాబహుకాల మభ్యస్యమాన నౌకాయానవిషయఇతిభవంతఏవ విదాంకుర్వంతు॥ సర్వథాపితుకృతప్రాయశ్చిత్తానామపి సముద్రయాయినాం స్వకర్మానుష్ఠాన మాత్రాధికారేఽపి లౌకికాలౌకిక సర్వవిధవ్యవహార యోగ్యత్వంనవిద్యతఏవ॥ తత్కృతైక శ్రాద్ధాదౌతు తజ్జాతీయ బ్రాహ్మణానామేవ నిమన్త్రణం, తద్దినబోధాయనధర్మసూత్రతోఽవగమాదితి॥

అన్యేతు, "ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుశ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః," ఇతివచనం- నయథాశ్రుతార్థపరం-తథాహి, ద్వివిధాహిపాపశక్తిః నరకోత్పాదికావ్యవహారనిరోధికా చేతి॥ తత్రకృతప్రాయశ్చిత్తానా మహాపాతకినాం ప్రాయశ్చిత్తేనవ్యవహారనిరోధక శక్తి మాత్రవినాశేనవ్యవహార్యత్వంతుస్యాదేవ॥ పాపక్షయాభావాత్తు నరకానుభవః పరంవిద్యతఏవేతిమితాక్షరాయాముక్తం॥ తత్రమితాక్షరాకారాణాం కీదృశంవ్యవహార్యత్వం అభిమతమితిచేత్ స్వకర్మానుష్ఠాన మాత్రాధికారఇతి, పూర్వపక్షిణోవదంతి॥ తత్తునయుక్తం॥ సంకోచప్రమాణాభావాత్॥ కించ

వ్యవహారత్వం విద్యత ఏవేతి, వాక్యగతవ్యవహార పదస్యైవస్వకర్మాను
ష్ఠానపరత్వం ప్రతిపాద్యతే? ఉతాహో తదుపపాదనార్థం ప్రవృత్తే ద్వివి
ధాహి పాపశక్తిః, నరకోత్పాదికా వ్యవహారనిరోధికా చేతి వాక్యగతవ్యవ
హారపదస్యాపి తాదృశార్థకత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతి వివేచనీయం॥ తత్ర న తావ
త్ప్రథమః కల్పస్సంభవతి॥ వివరణవిక్రియమాణ యోరేకార్థకత్వస్యావశ్య
కత్వేన వివరణవాక్యే సర్వవిధవ్యవహార నిరోధకశక్తివినాశస్యైవ వివ
క్షణేనాముష్మికఫల మాత్రసంబంధ ఏవ నరకోత్పాదనశక్తే రుపయోగే
నైహిక విషయే సర్వవిధవ్యవహారయోగ్యత్వమపి సమర్థితం॥ ఏవం చ
విక్రియమాణ వాక్యేపి సర్వవిధైహికవ్యవహారయోగ్యత్వప్రతిపాదన
ఏవ తాత్పర్యస్యాభ్యుపగమనీయత్వేన మితాక్షరాగ్రంథవిరోధాత్॥
"శోధితస్యాపిసంగ్రహః" ఇతివచనం యథాశ్రుతార్థే ప్రమాణంనభవతి॥
నద్వితీయః, పాపసామాన్యస్య స్వకర్మానుష్ఠాన లక్షణవ్యవహారమా
త్రనిరోధక శక్తిరేవ వ్యవహార నిరోధకశక్తిపదేన వివక్షితేతి ఖలుతదా
నీంవర్ణితంభవతి॥ తత్రయదితథాభ్యుపగమ్యేత తదా కేనాపిపాపేన సహ
భోజనాదివ్యవహార నిరోధో నాస్తీత్యేవాభ్యుపగమనీయంభవతి॥ ఇష్టాప
త్తౌతు అకృతప్రాయశ్చిత్తానామపిస్వకర్మానుష్ఠానవ్యతిరిక్త సర్వవిధ
వ్యవహార యోగ్యత్వస్యసత్వే ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానేన స్వకర్మానుష్ఠానా
ధికారస్యాపి సంపత్తౌ కృతప్రాయశ్చిత్తస్సర్వథా వ్యవహారయోగ్య ఇత్యేవ
ఆపతతీత్యాయాతంమార్గేణ॥ కించశోధితస్యాపి సంగ్రహ ఇత్యత్రశోధితప
దార్థః కిమితివివేచనాయామపినిందార్థవాదత్వమేవభవిష్యతీ తదపికించి
ద్విచారయామః, అత్ర కేచిత్ శోధితస్యాపీత్యస్య కృతప్రాయశ్చిత్తస్యా

పీత్యర్థ ఇతి వర్ణయంతి॥ తత్తు నయుక్తం॥ ప్రమాణాభావాత్॥ నచ-అశుద్ధిమ త్త్వస్యాఽసంగ్రాహ్యత్వప్రయోజకస్యాభావే సంగ్రాహ్యత్వమపి నిమిత్తాభావే నైమిత్తికస్యాప్యపాయ ఇతి న్యాయేన స్యాదేవేతి శోధితస్యాపి సంగ్రహనిషేధోఽనుపపన్న ఇత్యన్వయానుపపత్త్యా లక్షణయా తాదృశార్థకల్పనమితి-శంకనీయం ఉక్తార్థకల్పనేపి పూర్వోక్తరీత్యా సంగ్రహనిషేధానుపపత్తి తాదవస్థ్యాత్ భక్షితేపి లశునేన రోగశాన్తిరితి న్యాయ విషయత్వాత్—ఘట్టకుట్యామేవ ప్రభాతాత్॥ యదితు శోధి తస్యాపీత్యస్య ఆన్తరశుద్ధిమతోపీత్యర్థ కత్వేనోపపత్తిః; ద్వివిధా శుద్ధిః బాహ్యాభ్యన్తరభేదాత్॥ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తాదినా ఆన్తరాశుద్ధివినాశేఽపి బాహ్యాశుద్ధేరవినాశాత్ లౌకికవ్యవహారసహభోజనానధికార ప్రయోజక బాహ్యాశుద్ధ్యభావాత్సంగ్రహనిషేధోయుక్త ఏవేత్యుచ్యతే; తత్రేదం ప్రష్టవ్యం॥ కిమిదం స్వకపోలకల్పితముత ప్రమాణానుసారేణ వర్ణితమితి॥ ప్రథమపక్షే పునస్సర్వజ్ఞానాం మహర్షివర్యాణామేవ స్వకపోలకల్పితవచనమప్రమాణమితి హేతుదర్శనాచ్చేతి సూత్రే పూర్వతంత్రే ప్రతిపాదనేనాస్మదాదీనాం స్వకపోలకల్పితోపపత్త్యాదీనాం వారిధిరేవావధిరితి సర్వవిదితమేవ. ‘ఆపాథవాతే చలతి ద్విపేంద్రే చక్రీవతో వారిధిరేవకాష్ఠే,, తిన్యాయాత్॥ ద్వితీయేతుపక్షే ప్రాయశ్చిత్తేనాన్తరాశుద్ధిమాత్ర వినాశ ఇత్యత్ర కస్యాపి ప్రమాణస్యాసంభవేనోక్తకల్పనాయాః ప్రామాణికత్వస్య దురుపపాదత్వాత్॥ కించ, కిం ప్రాయశ్చిత్తసామాన్యమేవాన్తరాశుద్ధివినాశకం? ఉతాహో నౌయాన ప్రాయశ్చిత్తమేవేతి వివేచనీయం తత్ర న తావత్ప్రథమః కల్పస్సంభవతి॥ బహూనామేవ ప్రాయశ్చిత్తానాముభయవిధనాశకా

నాం స్మృతిషుప్రతిపాదనాత్ ఆంతరాశుద్ధిరూపపాపనాశనార్థం అను ష్ఠితేనప్రాయశ్చిత్తేన బాహ్యశుద్ధేరపినష్టప్రాయత్వాత్॥ బాహ్యానాంని షిద్ధానుష్ఠానేన నకాపివిజాతీయాఽశుద్ధిరుత్పద్యతే॥ కిన్తు అంతఃకరణాత్మశ రీరాదీనాంహినిషిద్ధకర్మణాం పరస్పరాభేదాధ్యవసానేన అంతఃకరణని ష్ఠానామాత్మనిష్ఠానాంవాఽశుద్ధ్యాదీనాం శరీరనిష్ఠత్వేనభానమాత్రమే వ॥ ఏవంచ ఆంతరాశుద్ధివినాశే బాహ్యశుద్ధివినాశోఽపిస్వతస్సిద్ధఏవేతిస్వ న్తశుద్ధిమతో బాహ్యశుద్ధిరపితత్సజాతీయాసిద్ధ్యేదేవేతి సంగ్రహానిషేధ స్యాత్యన్తమనుపపన్నత్వాత్॥ నాపిద్వితీయః॥ తన్మాత్రవిషయేతాదృశక ల్పనాయాఅప్రామాణికాయా అనాదరణీయత్వాత్॥ నచ- "ద్విజస్యాబ్ధౌ తునౌయాతు ,, రితివచనస్యఅన్యథానుపపన్నత్వాత్ తదుపపత్త్యర్థ మేవైతాదృశకల్పనేతి-వాచ్యం॥ ఉక్తవాక్యస్యఅన్యథోపపత్తేర్వర్ణయిష్య మాణత్వాత్, తాదృశకల్పనాయామేవ వినిగమకంవిద్యతే నభవదుక్తక ల్పనాయా మితిచానుపదమేవ నిరూపయిష్యామః॥ ఏవంచాభ్యంతరశు ద్ధిమతాం తత్సజాతీయబాహ్యశుద్ధేరప్యావశ్యకత్వాత్॥ సముద్రయాన నిమిత్తోభయవిధాశుద్ధివినాశస్యాప్యావశ్యకత్వాత్ శోధితస్యాపీత్యనే నాన్తరశుద్ధిమాత్రవతో గ్రహణానయుక్తమేవేత్యర్థవాదతాఽవాదప వసుస్థితో భవతి॥ కించలౌకికవ్యవహారే సహభోజనాదిరూపే బాహ్యశు ద్ధిః ప్రతిబంధికా అలౌకికవ్యవహారేత్వాంతరాశుద్ధిరిత్యాదినియమస్యా ప్యప్రామాణికత్వేనోభయవిధాశుద్ధేరపిసర్వవిధవ్యవహారనిషేధప్రయో జకత్వమేవాంగీకరణీయం॥ విశేషతస్తుబాహ్యశుద్ధిర్వ్యవహారప్రతిబంధికే తితువచనబలాదేవసేత్స్యతి॥ ఏవంచప్రాయశ్చిత్తేనైకపాపనిమిత్తోభయ

విధాశుద్ధినాశఏవ సర్వవిధవ్యవహార యోగ్యత్వసిద్ధిరితి అంతరాశుద్ధిమా
త్ర వినా శేషకర్మానుష్ఠానే ప్యధికారాపత్త్యా భవదీయసిద్ధాన్తోపి దత్త
జలాంజలిః ప్రసజ్యేతేతి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం సముద్రయాయినాం స
ర్వవిధవ్యవహార యోగ్యత్వమపివిద్యత ఏవేత్యేవాంగీకరణీయం॥ యదా
తు పూర్వపక్షోపపాదన సమయోక్తరీతిమనుసృత్య సముద్రయానస్యైవ
పాతకత్వ మంగీక్రియతే; తదోపపాతకవిషయే ప్రాయశ్చిత్తేన పాపక్ష
యోపి సంభవతీతి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం నరకసంబన్ధోపి నభవిష్యతీతి
సర్వవిధవ్యవహారయోగ్యత్వ మప్యర్థసిద్ధమేవేతి మన్యామహే॥ అతఏవహి
భారతేవానధర్మేషు శ్రాద్ధవర్జ్యవిప్రాధికారే శ్రూయమాణం "సాముద్రి
కో రాజభృత్యః తైలికః కూటకారకః,, ఇతివచనం నిర్ణయసింధౌ చతత్ప్రక
రణగతం "అగారదాహీ గరదః సముద్రయాయీ చ కుండాశ్యథ కూటకారీ,,
ఇతివచనం, మనుస్మృతౌ చోపలభ్యమానం "సముద్రయాయీ బందీచ తైలి
కః కూటకారకః ,, ఇతివచనంచోపపద్యతే, తత్రయది " ద్విజస్యాబ్ధౌ
తు నౌయాతుః శోధితస్యాప్యసంగ్రహః ,, ఇతివచనం లౌకికాలౌకికాది
సహభోజనానధికారం సముద్రయాయినః ప్రతిపాదయేత్ తర్హి తేనైవ
వచనేన శ్రాద్ధభోజనానధికారోపి వర్ణితః ప్రాయ ఇతి రాజభృత్యాది సాహ
చర్యేణ సముద్రయాయినోపి తదనధికారవర్ణనం వితథమేవసంపద్యేత,
కించ, ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతు శ్శోధితస్యాప్యసంగ్రహః ,, ఇతివచనస
మానార్థకత్వముపసంహృతిస్య సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇతివచనస్య
యుక్తం? ఉతాహో సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇత్యాదేః వచనసమానా
ర్థకత్వముపసంహృతస్య ద్విజస్యాబ్ధౌతు ,, ఇతివచనస్యాయుక్తమితి విచా

రణాయాం స్మృత్యంతరపరాశరమాధవీయయోః “ ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌ
యాతు„రితివచనస్య ధర్మజ్ఞసమయప్రమాణకత్వేన నిర్దేశాత్ ॥ ధర్మ
జ్ఞసమయస్య చధర్మజ్ఞపురుషసంబంధి వ్యవస్థారూపత్వాత్, గ్రంథాం
తరేవచనాంతరైః కృతవ్యవస్థానుసారేణైవ ధర్మజ్ఞసమయప్రమాణక
త్వేననిర్దిష్టానాం వచనానాముపపత్తిర్వర్ణనీయేతి గ్రంథాన్తరేషు సము
ద్రయానపాతకత్వ నిషేధయోరేవ శ్రవణేనకృతప్రాయశ్చిత్త స్యాప్య
సంవ్యవహారాశ్రవణేన కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాప్య సంవ్యవహార్యపరత్వేన
ప్రతీయమానం సర్వమపివచనజాతం సముద్రయాత్రాస్వీకారఇతివచన
సమానార్థకంసంపన్న నిందార్థవాదరూపమేవప్రతిపద్యతే ఇతికృతప్రా
యశ్చిత్తానా మపిసముద్రయాయినాం సర్వవిధవ్యవహార యోగ్యత్వమ
పివిస్పష్టమేవేతిసర్వమనవద్యం ॥ ఏతేనసంస్కారకౌస్తుభవచనమపిపూర్వో
క్తంవ్యాఖ్యాతం భవతీతితదసంగ్రహాది వాదస్సర్వోఽపి కేవలసాహస
మూలకఇతి పండితవర్యాదృతోఽపిహేతుదర్శనాచ్చేతిన్యాయేన „వైస
ర్జనహోమీయం వాసోధ్వర్యుఃప్రతిగృహ్ణాతీతి స్మృతికారవచనమివఅ
ప్రమాణమితివక్తయస్తి ॥

పరేతుప్రాయశ్చిత్తైరపైత్యేనో యదజ్ఞానకృతంభవేత్ “ కామ
తోవ్యవహార్యస్తు „ ఇతియాజ్ఞవల్క్యస్మృతౌ అవ్యవహార్యఇతి పఠ
చ్ఛేదస్యైవయుక్తత్వాత్ కృతప్రాయశ్చిత్తానాం పాతకినాం వ్యవహార
నిరోధక శక్తివినాశబోధన నసంభవతి ॥ కింతునరకోత్పాదక శక్తి
వినాశబోధనమేవ॥ఏవంచశోధితస్యాఽపి సంగ్రహ ఇత్యత్రాపిశోధితస్యా
ఽపీత్యస్యనరకోత్పాదకశక్తివినాశవతోఽపీత్యర్థకత్వాదరణ మేవయు

_క్తం॥ ‘‘బాలఘ్నాంశ్చకృతఘ్నాంశ్చ విశుద్ధానపిధర్మతః॥ఇత్యాదౌకల్లూకభట్టాదిభిస్తథైవవ్యాఖ్యానాత్ ॥ బహిస్త్వాభయథాఽపి స్మృతేరాచారాచ్చేతి బాదరాయణసూత్ర తద్వ్యాఖ్యాన రూపభామత్యాదీనాం చైవమేవ్వోపపత్తేః ॥ ఏవంచ॥శోధితస్యాఽపి సంగ్రహ ఇతి,, వచనం యథాశ్రుతార్థపరంసత్ కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపి సముద్రయాయిన స్సంవ్యవహార్యత్వ నిషేధతాత్పర్యకమేవసంపద్యతే ॥

యుక్తంచైతత్ ॥ యథాహి కామతోఽవ్యవహార్యత్వ ప్రతిపాదనాఽన్యథాఽనుపపత్త్యాకృతప్రాయశ్చిత్తానాం కామకృతపాపానాం వ్యవహార నిరోధకశక్తి వినాశమాత్రముపపాదితం మితాక్షరాయాం తథా ‘‘బాలఘ్నాంశ్చకృతఘ్నాంశ్చేత్యాదౌ వ్యవహారనిషేధాఽన్యథాఽనుపపత్త్యానరకోత్పాదకశక్తి వినాశమాత్రోపపాదన మేవయుక్తం ॥

ఏవంచ పృథక్సంగ్రహ నిషేధస్థలే ‘‘కామతోఽవ్యవహార్యస్తు,, ఇతివచనేఽవ్యవహార్యస్తు ఇతిపదచ్ఛేదేఽపినదోషః నాఽపివాతత్రత్యమితాక్షరావచన విరోధ ఇతిసూచితం॥

ఏవంచ శోధితస్యాఽపీత్యస్య కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపీతివాసంపాదిత నరకోపభోగ్యశుద్ధివినాశవతోఽపీతివార్థ వివక్షణమేవయుక్తం॥

నచ - వినిగమనావిరహా ద్వ్యవహారవిరోధక శక్తివినాశవతోఽపీత్యర్థఏవ వివక్ష్యతామితి - శంకనీయం; తదానీంసంగ్రహపదేనాఽపిభవతాఽలౌకిక సంగ్రహస్య లక్షణయాప్రతిపాదనం కర్తవ్యమితిగౌరవం అస్మాకంతు సంగ్రహశబ్దస్య సంవ్యవహారపరస్యాఽన్య థాకరణం నకర్తవ్యమితి లాఘవమితివిని గమకసత్త్వాత్ ॥

ఏవం చ సముద్రయాయినాం కృతప్రాయశ్చిత్తానాం సముద్రయానస్య మహాపాతకత్వే ఉపపాతకత్వే వోభయథాఽపి స్మృత్యాచారానుసారేణ సంవ్యవహారో నైవ యుక్త ఇత్యేవ బహిస్తూభయథాఽపి స్మృతిరాచారాచ్చేతి సూత్రాది పర్యాలోచనేన సిద్ధ్యతీతి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం సముద్రయాయినాం సంవ్యవహారో నయుక్త ఏవేతి మన్యామహే ఇతి నిర్ణయన్తి ।

తదపరే న క్షమన్తే । యది స్త్రీవధఽనిషేధవచనం కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపి తత్కర్తృసంగ్రహప్రతిపాదకవచనం చేతి వచనద్వయమివాత్రాప్యేకస్యామేవ స్మృతౌ సముద్రయాననిషేధపరం । కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపి సముద్రయాతుః సంగ్రహనిషేధపర వచనంచోపలభ్యేత ; తదా ।

బాలఘ్నాంశ్చ కృతఘ్నాంశ్చ విశుద్ధానపి ధర్మతః ।
శరణాగతహంత్రూంశ్చ స్త్రీహంత్రూంశ్చ న సంవసేత్ ।

ఇతి వచనమివ "ద్విజస్యాబ్ధౌ తు నౌయాతుః" ఇతి వచనమపి భవదుక్తరీత్యా వ్యాఖ్యాతుం శక్యేత । నైతదస్తి । సముద్రయాత్రాస్వీకారః కమండలువిధారణమితి స్మృతివిశేషే కేవలనిషేధమాత్రస్య క్వచిచ్ఛ్రోధితస్యాఽపి సంగ్రహ ఇతి సముద్రయానసంగ్రహోభయనిషేధోభయోపలంభే నైకరూపత్వాభావాత్ ॥

నచ—ఏకవాక్యతయా సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇత్యాదీనామపి సంగ్రహనిషేధతాత్పర్యకత్వమప్యంగీక్రియత ఇతి—వాచ్యం ॥

ధర్మజ్ఞసమయప్రమాణత్వేన నిర్దిష్టస్య " ద్విజస్యాబ్ధౌ తు నౌయాతు ", రితి వచనస్య వేదప్రమాణక స్మృతిరూప సముద్రయాత్రా

స్వీకారవచన సమానార్థకత్వ మేవ యుక్తమితిపూర్వం ప్రతిపాదితత్వే నోక్త కల్పనాయా అసంభవాత్ ॥ అన్యథావాక్యభేదాపత్తేః ॥

అయమభిప్రాయః ॥

కృతనిర్ణేజనాంశ్చైవ నజుగుప్సేతకర్హిచిత్ ॥

ఇతివచనస్య "బాలఘ్నాంశ్చకృతఘ్నాంశ్చే"తి వచనస్యేవ "కృతనిర్ణేజనాంశ్చైవ", "ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతు"రితి "తద్వచనయోస్సామాన్య విశేషభావేనోపపత్తిర్న సంభవతి, ఉభయోరపి ప్రామాణ్యస్యాఽనిశ్చితత్వాత్ నిశ్చితప్రమాణభావాభావయ విషయకత్వాచ్చ సామాన్యవిశేషన్యాయస్య ॥ ఉపపాదితం చైతదద్వైత సిద్ధౌ విస్తరేణేతి ॥

కించయుగసామాన్యధర్మాణామపి మ్లేచ్ఛావాసాదీనాం సాహచర్యేణ మాసంకారాగృహేనాస, ఇతివచన సముద్రయానస్య పరిగణనాత్, కలివర్జ్య ప్రకరణేఽపి సముద్రయాత్ర స్వీకార ఇతి తత్పరిగణన మనువాదరూపమేవ సంపద్యతే; ఇతి ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతురితివచనమప్రయోజక మితి పశ్యామః ॥ నను యుగాంతరేషు సముద్రయానస్యాధర్మస్యాఽపి ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన మాత్రేణ సర్వథా నిర్ణేజనంకలౌతు నతథేతి నిరూపణార్థమేవ కలివర్జ్యప్రకరణే పఠనమేతిచేత్— న—తత్రైవప్రకరణే నిషేధమాత్ర పరాణామపి వచనానాముపలంభేన పూర్వతనసముద్రయానానుష్ఠాన వ్యవస్థాపనపర ధర్మజ్ఞానాం తాత్పర్య మితి వచనర్ణాయితుంశక్యత్వేవద్విజస్యాబ్ధావితి వచనేఽర్థవాదత్వాశ్రయణస్యైవ యుక్తత్వాత్ అర్థవాదత్వేహికల్పిత విధ్యేక వాక్యత యావాక్యైక వాక్యత్వం సముద్రయాన సంగ్రహనిషేధ పరత్వేతువాక్యభేద ఇతి విధిత్వేనప్రతీయ మానానామప్యపిశబ్దఘటితానామర్థవాదత్వాంగీకరణమేవ

యుక్తం బాలఘ్నాంశ్చకృతఘ్నాంశ్చే త్యాదీనాంతు ధర్మజ్ఞ సమయ ప్రమాణకత్వా భావేన కేవల వేదమూల కత్వాదవాక్య భేదాచ్చయ థాశ్రుతార్థ పరత్వమితి యుక్తమేవ ॥ బహిస్తూధయథాఽపిస్మృతెరా చారాచ్చేతి సూత్రమపిస్మృతి శబ్దసూచితం వేదమూలస్మృతి విశేషస్యై వ నరకోత్పాదకశక్తిమాత్రవినాశపరత్వప్రతిపాద నపరమితి మితాక్ష రాసిద్ధాంతాదరస్యైవాఽత్రయుక్తత్వాత్ ॥ అప్తూనాంబహిస్తూధయథా ఽపీతి సూత్రేస్మృతిశబ్దేన ధర్మజ్ఞసమయస్యాఽపిగ్రహణం॥ తావతాఽ పిన సముద్రయాయినాం కృతప్రాయశ్చిత్తానామ సంవ్యవహార్యతాఽ ప్రత్తిః తస్సూత్రస్యార్ధ్వరేతోమాత్రవిషయకత్వేన మాధవాచార్యైః పరాశరస్మృతివ్యాఖ్యానె ప్రాయశ్చిత్తాధ్యాయె నిరూపితత్వేన ఇదా నీంతన సముద్రయాయి విషయెఽపి తదప్రవృత్తిరితివర్ణయంతి॥ తత్తున యుక్తం; ధర్మజ్ఞసమయస్యాఽపి స్మృతెసజాతీయ ప్రమాణభావస్యా ఽంగీకరణీయత్వేన సామాన్య విశేష న్యాయప్రవృత్తిసంభవాత్ మహా పాతకత్వే ఉపపాతకత్వేవా సర్వథాఽపివచన బలెనాసంవ్యవహార్యత్వ స్యైవాంగీకరణీయత్వాత్ ॥ధర్మజ్ఞసమయోహిసాక్షాత్ స్మృతినిబంధనః ప్ర మాణమత శ్రుతినిబంధన ఇతివిచారణాయాం శ్రుతి నిబంధనః ప్రమాణ మిత్యేవయుక్తంవర్ణయితుం ॥ ధర్మజ్ఞస్మృతానామసతి మూలోపలం భేశ్రుతిమూలకత్వకల్పనస్యైవయుక్తత్వాత్ ॥అన్యథా స్మృతీనామపి స్మృ త్యంతరమూలకత్వేనైవ ప్రామాణ్యాపత్తేః ధర్మజ్ఞసమయానాం స్మృతీ నాంచనై లక్షణ్యంతు శ్రుతివాచ్యాగ్రమూలకత్వేన స్మృతిత్వం తదార్థికా ర్థమూలకత్వేన ధర్మజ్ఞసమయత్వమితి॥—అయమాశయః—ధర్మజ్ఞాహి నారదాదయః కృతప్రాయశ్చిత్త సముద్రయాయి సంవ్యవహారాభ్యను జ్ఞాన పరాంశ్రుతిముపలభ్యైవ సర్వకాలావచ్ఛేదేన సముద్రయాననిషే

ధం కలికాలావచ్ఛేదేన కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాప్యస్య సంవ్యవహారంచాస్మ ష్మః ॥ తత్ర నిషేధస్య వాచ్యార్థస్య స్మరణాత్సముద్రయాన నిషేధవచనానాం స్మృతిత్వం ॥ కలికాలమాత్రా సంవ్యవహారస్త్వార్థికఇతి తత్పురాణాంవచనానాం ధర్మజ్ఞసమయత్వం॥ నహిధర్మజ్ఞసమయత్వ మాత్రేణ స్మృతి విరోధేఽప్రామాణ్యం ॥ ఊఢాపునర్వివాహా దీనామపి ధర్మత్వాపత్తేః ॥ ఏతేన శాస్త్ర విరోధేపి పూర్వోక్తసమయాది వదస్మదీయ సమయానామపి ప్రామాణ్యసంభవాదస్మాదృశ ఏవ సమయఃకల్ప్యతామితి శంకాపి పరాహతా ॥ సాక్షాత్కృత సర్వశ్రుతీనాం మహర్షీణామేవతత్రాధికారాత్ ॥ నచ—

ఏతాని లోకగుప్త్యర్థం కలేరాదౌ మహాత్మభిః ॥ ఇతివచనేన మహర్షీణాం సమయవిశేష కరణస్య లోకగుప్త్యర్థత్వావగమాత్ దేశకాలభేదేన ధర్మజ్ఞైః సమయవిశేష పరికల్పనమపి లోకరక్షణార్థ మావశ్యకమిత్యవగమాదేతత్కాలానుగుణం సముద్రయానాభ్యనుజ్ఞాన సమయకల్పనం యుక్తమేవేతివాచ్యం ॥ లోకగుప్తిర్నామ బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యశూద్రాణాం వర్ణానామసంకీర్ణతైవ ॥ నతుస్వస్యోదర పూరణం యస్యకస్యచిత్ కలక్టర్ పదాద్యధి రోహణంవా ॥ సాచసముద్రయానాభ్యనుజ్ఞాన సమయ పరికల్పనేన వాస్యాత్ ఉతపూర్వోక్తసతన్నిషేధ సమయానుపాలనేన వేతి విచారణాయాం నిషేధానుపాలనేనైవ భవతీతి నావిదితమేతత్కస్యాపి. నహిసంధ్యాజపాదికం వినాశూద్ర చండాలాది సహవాసపూర్వకం నౌయానశీలా బహుకాల మసంకీర్ణా భవంతీతివక్తుంశక్యం ॥ సర్వథాపితు యథావర్ణ సంకరాదికం నస్యాత్ యథావాధర్మవిప్లవోనస్యాత్ తథైవ సర్వైరప్యాస్తిక వద్భిర్యతితవ్యం॥ తమకం ॥

"సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్యచ॥"
"నబుద్ధిభేదం జనయేత్

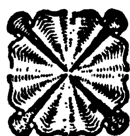
ఇతి ప్రతేంబహిస్తూథయథాఽపీతిసూత్రే కు మాధవాచార్యవివ రణానపి స్పష్టం విస్పష్టమితిసూచితం । తస్యావర్ణసాంకర్య ప్రయోజకా ఉద్ధ్యా విషయత్వాత్॥ సర్వమనవద్యమితి సూక్ష్మదర్శినోంవదంతి శివం॥

ఇతి,

శ్రీవెంకటేశ్వర విద్యాశాలా ప్రథమసహాయోపాధ్యాయేన అనన్తకృష్ణశాస్త్రిణా విరచితోర్థియాన విమర్శ స్సంపూర్ణః॥

శ్రీ మన్నటరాజో విజయతే.

S. V. N. PRESS, TIRUPATI,—1 913.

శుద్ధాఽశుద్ధపత్రికా.

పుట.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
2	10	సాధీయాః.	సాధీయాన్.
3	18	వెత్త్యేధు.	వెత్త్యధు.
7	18	నమావెశేన.	సమావేశనోద్దేశేన.
8	18	చంద్రోవ.	చంద్రోప.
12	6	లోకతః.	కిన్తు,లోకతః.
12	8	నపవ,	నమేవ.
12	20	శాత్రేణ.	శాస్త్రేణ.
13	1	ఏపం.	ఏవం,
13	16	మమినాస్త్యేవ.	మపినాస్త్యేవ.
13	19	జ్యోతిశ.	జ్యోతిశ్శ.
15	5	ష్ఠియ.	ష్ఠీయ.
15	6	ష్టిత.	ష్ఠిత.
15	6	గ్ధో॥	గ్ధో
16	4	ప్రాస్తం.	ప్రాప్తం.
17	2	ణంపి.	ణామపి.
20	9	యోది	యోగి.
20	15	యుపతి.	యువతి.
24	10	ప్రోయా.	ప్రోఘాయా.

పుటః.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
25	16	నుష్టా,	నుష్ఠా.
25	18	విధి.	విధీ.
27	12	నానామివ.	నానాముపనీతమాత్ర విషయకత్వమివ.
29	6	పర్జ.	వర్జ.
29	7	చారైః.	చారైర్యైః.
30	9	ఏవన.	ఏవ.
31	20	నిర్యౄ.	నిర్వౄ.
32	10	కృత్వా.	హుత్వా.
32	12	పచ్ఛ.	వచ్ఛ.
34	2	ద్వితి.	ద్వితీ.
36	6	ప్రాతా.	ప్రాయా.
39	18	వచవ.	వచన.
43	17	శాస్త్రి.	సాస్త్రీ.
44	22	ష్ఠాప్రా,	ష్టాప్రా.
48	15	తత్వాః	తత్వా.
49	1	సిద్ధ.	సిద్ధశ్య.
50	7	వగ.	పగ.
51	9	సిద్దాశ్యా.	సిద్ధాశ్యా.
52	3	శాస్త్రి.	శాస్త్రీ.
53	10	విస్ద,	విన్ద.
54	7	రిన్పూ.	రిస్ఫూ.

పుట.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
54	11	శాస్త్రి.	శాస్త్రి,
56	21	రెణె.	రణై.
58	3	ధానా.	ధానాద్వా.
58	6	తవా.	తవ్యా.
58	11	వచచ.	వచన.
58	19	మిప్య.	మవ్య.
60	18	యపపి.	యదపి.
63	11	కథ.	కథం.
64	18	డశ	డశా
68	16	నాసి	నాపి
69	19	వచస	వచన
69	21	ఏతె	ఏవె
69	21	చిధ	చిద
69	23	దత్వ	దృత్వ
70	3	సంప్రద	సంగ్ర
71	6	రన్యం	రస్యం
73	7	ద్వ్యాజ	ద్వాజ
73	23	పణా	ప్రణా
77	4	సమూవా	సమవా
81	2	మాండి	మాండీ
83	11	వాద్ద	వార్ధ

పుట.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
84	19	తినాం	తీనాం
84	22	ధార్భ	దార్భ
85	4	రున్ధ	రుద్ధ
93	21	వంజ	వ్యంజ
100	10	పివాహా	పివివాహా
2	3	వి|శతి	వి|ప్రతి
5	8	వతితి	వతీతి
5	20	ధైస	ధైన
6	8	పిత్య	పీత్య
6	10	ము|దం	ము|ద
8	1	ర్యత్సవ	ర్యత్వ
10	10	ష్వెవ్వర	ష్వెవస్వర
10	13	ఏప	ఏవ
12	3	సర	నర
12	4	తాప	తావ
12	8	మర్ధతం	మర్ధితం
12	11	వనసం	వచనం
12	16	సర్య	సర్వ
12	19	పలతీ	పతతి
15	21	నస్వ	నస్య
16	5	నిదీష్టా	నిర్దిష్టా

